32499

499.

# Z ČASŮ DÁVNÝCH I NAŠICH.

Obrázky zvykoslovné a kulturní.

Napsal
F. V. Vykoukal.

UNIVERSITNÍ KNIHOVNA

V PRAZE 1893.

Nakladatel Dr. Frant. Bačkovský, knihkupec.

Cena 1 zl. 60 kr.

49

O spise Dra **Pavla Durdíka,** vydaném nákladem knihkupectví Dra Frant. Bačkovského, s názvem

# Pět let na Sumatře

## (cena 2 zl. 70 kr.)

přinesly **velmi pochvalné úsudky** dosud časopisy: Zlatá Praha (od Dra J. Gutha), Národní listy (od Ig. Hořice), Lumír, Komenský (od Fr. Hrnčíře), Vesmír a j., vesměs jako spis

## nad mnohé cestopisy vynikající

jej velebíce.

Durdík v úvodu své knihy podává také vyobrazení své válečné medaile, udělované bez rozdílu všem, důstojníkům i řadovým vojákům, kteří se účastnily válečných výkonů v Atčinu. Medaili měl též Dr. Czurda, má ji též Dr. Krch a snad většina holandsko-indického vojska, která byla na bojišti a v ohni. Medaile má nadpis »Atjeh 1873—1880«, a

## není to řád,

nýbrž pouze čestný odznak, pamětní peníz. Durdík pokládá odznak z dalekého asijského bojiště za legitimaci vůči českému obecenstvu a za důkaz, že účastnil se válečné výpravy, na odznaku uvedené a že opravdu byl v místech, o nichž vypravuje. Proto jest odznak otištěn již v úvodu ke knize. Kdosi pokládal odznak tento za řád a podezříval spisovatele, že si svůj »řád« otiskuje v původní velikosti, aby se jím ve veřejnosti pochlubil. Výtka takové lokajské ctižádosti vzhledem k Durdíkovi byla by nerozumná a neoprávněná. Durdík

## žádného řádu nemá,

po něčem takovém ani netouží jakožto muž úplně nezávislý samostatný a sebevědomý. A že

## nikdy řádu míti nebude,

jest ze spisu jeho velmi patrno. Vůbec soudí, že vědomí řádně konané své povinnosti krášlí muže více nežli řád z kovu sebe dražšího a svůdnějšího.

# Všeobecná
# zajímavě poučná knihovna

obsahuje:

Číslo I.: **Obrázky z dob našeho probuzení.** Napsal Dr. Frant. Černý. Cena 2 k. 40 h. (Obsah: I. Kterak před sto lety prospěla nám němčina. II. Kterak naši vlastenci dodávali Němcům úcty k jazyku a písemnictví českému. III. Kterak z některých poněmčilých anebo netečných Čechů stali se horliví národovci. IV. Jak účinkovalo kdysi na vlastence české jméno Josef V. Kterak častovala české spisovatele censura. VI. Kterak Čechové českým spisovatelům péro z ruky vyráželi. VII. O hmotném nedostatku některých slavných spisovatelů českých. VIII. Kterak podporovali se bývalí vlastenci čeští. IX. Jak Moravané poctili P. J. Šafaříka r. 1838. X. Z prvého ročního pobytu F. L. Čelakovského v Praze. XI. O milostných vztazích F. L. Čelakovského. XII. O některých klamech spisovatelů českých. XIII O nevydaném almanachu vlastenek českých. XIV. O prvých českých zpěvohrách. XV. O začátcích českého novinářství. XVI. Desítiletý Kollár básníkem. XVII. Ze života Jana Hýbla. XVIII. Z minulosti pro přítomnosť.)

Číslo II.: **Mimochodem.** Příhody a nehody z cest prof. Josefa Wünsche. Cena 1 k. 60 h. (Obsah: I. Vojtek a jeho šivl. II. Prší! III. Na Zahrádce. IV. Jezero Blatenské. V. Notturno. VI. Na Delfinu. VII. Tempo permettendo. VIII. K pyramidám. IX. Tančíme s florou. X. Soukeníci na Východě. XI. Mezi nebem a mořem. XII. Od Miljačky letem.)

Číslo III.: **Kuchyně a stůl našich předků.** Líčení dějepisné ze XVI. století. Napsal Dr. Z. Winter. Cena 1 k. 80 h. (Obsah: Vstup. Ráz české kuchyně a knihy kuchařské. Medikové o kuchyni. Nádobí stolu staročeského. Vezdejší chléb denní. Hodokvas. Staročeské kuchařky.)

## Zároveň s číslem VII. vyšlo:

Číslo IV.: **Z potulek francouzským krajem.** Črty a drobné studie z cest. Napsal Dr. Jiří Guth.

Číslo V.: **Z pozemské přírody.** Sebrané výklady a úvahy, jež sepsal Dr. F. J. Studnička, v. ř. professor mathematiky na c. k. české universitě.

Číslo VI.: **Pět let na Sumatře.** Vypravování starého lékaře. Napsal Dr. Pavel Durdík.

VŠEOBECNÁ

ZAJÍMAVĚ POUČNÁ KNIHOVNA.

Číslo VII.

F. V. VYKOUKAL:

# Z ČASŮ DÁVNÝCH I NAŠICH.

V PRAZE 1893.

Nakladatel Dr. FRANT. BAČKOVSKÝ, knihkupec.

Žitná ul., č. 55. n.

# Z ČASŮ
# DÁVNÝCH I NAŠICH.

OBRÁZKY ZVYKOSLOVNÉ A KULTURNÍ.

Napsal

F. V. VYKOUKAL.

MORAVSKÁ KNIHOVNA ZEMSKÁ * MÄHRISCHE LANDES-BIBLIOTHEK *

V PRAZE 1893.

Nakladatel Dr. FRANT. BAČKOVSKÝ, knihkupec.

Žitná ul., čís. 55. n.

PAMÁTCE

MÉ DRAHÉ MATKY.

# Předmluva.

Články, jež v této knize jsou zahrnuty, byly otištěny v »Květech«, »Světozoru« a »Zlaté Praze« v letech 1884—93. a jsou nyní toliko částečně přepracovány a doplněny. Z toho, že byly původně psány pro listy belletristické, lze si částečně vysvětliti jejich ráz. — Čtoucí pozná snadno, že jest v nich obsažen cyklus nejvýznačnějších svátkův a slavností prostonárodních z celého roku. Proto jest tu zachován i přirozený pořad zmíněných slavností, počínající dobou vánoční.

Kdo by chtěl obrázky tyto nějak tříditi, shledal by, že v jedněch jsou vylíčeny a po případě vyloženy jen obyčeje naše, kdežto v jiných jest nemenší měrou přihlíženo též k obyčejům národů jiných, zejména slovanských. Jinak řečeno: některé stati jsou látkové, jiné srovnávací. V oněch jsem přihlížel k Čechám středním, zvláště pak k rodnému kraji svému, k Českobrodsku. Pokud se týče statí srovnávacích, nemohu (poukazuje k letům, za kterých většina těchto prací vznikla), potlačiti často opětovaného stesku do zdejších veřejných knihoven, v nichž zvláště lidopis z literatur slovanských jest zastoupen velice skrovně.

Folkloristika učinila za posledních let netušený pokrok. Nastal na tomto poli čilý ruch, literatura jednotlivých předmětů značně se rozmohla, mnoho nového jest objeveno, názory a výklady, kterým po dlouhá léta se věřilo, padly. Podepsaný se snažil, pokud mu bylo možno, přispůsobiti práce své výsledkům novějšího badání, hleděl je doplniti a opraviti; že se mu to nezdařilo všude, jak by si byl přál, není ho nikterak tajno.

Známosť našich obyčejů lidových mizí v posledních dobách tak chvatně, že nezbytně zarmucuje se nad tím srdce každého, kdož opravdu lid náš miluje a touží, aby naše svéráznosť kmenová byla zachována Zvláště studující mládež — budoucí intelligence naše — objevuje v tomto směru zhusta takové nedostatky, že nerozumívá zmínkám ani o nejobyčejnějších zvycích, které na př. uvádí B. Němcová v »Babičce«.

Byl bych spokojen úspěchem své knihy, kdyby se jí podařilo alespoň část oněch nedostatkův odstraniti.

V Praze v měsíci červnu 1893.

F. V. V.

I.

# Štědrý den na našem venkově.

Tvůrce známé sbírky básnické K. J. Erben nazval Štědrý den svátkem tajemným; myslím že tomu dnu také název svátku poetického sluší plným právem. Jestiť Štědrý den takořka májem zimy — a jako v máji příroda se odívá v čarovný svůj háv, jako z její hrudi ozývají se nejlíbeznější zpěvy, tak na Štědrý den zatřpytí se ztuhlý povrch země miliardami bleskotných květů krystalových, a vánkové i větrové roznášejí svou hbitou perutí v širou dáli velebný hymnus, jakým rozezvučí se i studený kov zvonův, i vřelé srdce nesčetných zástupů lidstva. O Štědrém dnu slučuje se poesie roku církevního nejúžeji i nejladněji s tradicemi, z dob nejdávnějších pocházícími; náboženská opravdovosť svorně zde kráčí s půvabnou naivností názoru a jemností citu, a ze spolku toho vyrůstají něžné květy přerozmanitých obyčejů, v nichž se duchovní ráz našeho lidu jeví neméně zřejmě než na př. v písních a pohádkách.

V ten den náš venkovan stýká se také nejtěsněji se vším, co z celé přírody nejblíže se ho týká, skládá se sebe pána a hospodáře a jeví se spíše starostlivým

přítelem i vlídným rádcem. Zjevy kosmické, o nichž dnes arci nemá správného tušení, jsou mu však také příčinou, ze které doufá, že mu tajemné síly přírodní v odvděk oznámí nejbližší budoucnosť, po níž se tedy opět a opět dotazuje.

Ku podivu! Štědrý den přece vlastně jako jiný den — ani formálního lesku svátečního nedala mu církev — a přece jakoby kouzlo jakési prostíralo nad námi svou tajeplnou síť, nálada sváteční dostavuje se sama sebou. Děti vesnické, ať v chudinké chatrči ať v bohatém statku selském, vstanou dnes jistě o hezkou chvíli dříve než jindy, touha a radosť burcuje je s lože — a přece není pro ně uchystán nijaký »Ježíšek«, nečeká jich nijaký zvláštní dárek, jako děti městské. Ale nebylo by těžko uhodnouti, kde jest z toho dne radosť upřímnější.

Věštebný význam Štědrého dne nastupuje hned s ranním soumrakem. Domácí všimnou si dobře, kdo přijde ráno první do domu; je-li to mužský, byť jenom chlapec, budou mít u krav býčky, je-li ženská, jalůvky. O dobytek starají se venkované v ten den vůbec pečlivě. Hned časně ráno před dojením dají každé krávě kousek kaše, větvičku routy a tři ječné klasy, a tak je spraví na celý rok. — Koním, aby byli bujni, kouří hospodář z rána do chřípí, klada na uhlí síru a koru březovou. Domácí dcerka nebo hospodyně, jdouc ráno sypat drůbeži, míchá ode všeho obilí, které se na statku seje, po přehršti, se slovy: »Míchám, míchám samé vejce.« Směs ta dá se slepicím, aby hojně nesly. Jinde dávají z téže příčiny slepicím hrachu, jehož zrnka při tom mají býti podobou vajec.

Kolem poledne dostanou slepice a holubi podruhé zrní, ale to se jim nasype do obruče nebo do kruhu, utvořeného ze řetězu (jejž sňali s vozu), aby slepice nezanášely a holubi nezaletovali. Kohout, husák a kačer dostanou česneku, aby se měli čiperně ke svým družkám, psa nad to vystrčí někudy po zpátku oknem na dvůr, aby byl ostražitý a nebál se ani čerta.

Hospodář záhy z rána pozoruje také počasí. Zrak jeho nejdříve padne na sad, a v malé chvíli stojí již statný muž, jehož trocha zimy nezalekne, uprostřed holého stromoví; však bylo beztoho nutno přesvědčiti se, zda vrátka nezamrzla, dnes budou se otvírati ještě kolikráte! Za sadem táhne se kus louky a dále jdou pole až k lesu. Odtud zavane pojednou silný vítr, zahraje si suchou metlicí a zasvištím v prázdných korunách stromových.

Náš hospodář při této neladné hudbě větrové pokyvuje si spokojeně hlavou, vyčítát z ní pro sebe, že bude obilí příštího roku dobře v ceně. Je-li poklidno a jsou-li větvičky stromové obaleny bělostkvoucím jíním, předpovídá hospodář, že se budoucně urodí mnoho ovoce.

V domě mají ženské zatím ruce plny práce. Arci není to práce taková, jako v městě, kde tou dobou jeví se i na ulici zimničný ruch, ani jedni jdou nakoupit ještě v poslední chvíli nutných dárkův a jiní vycházejí hledat nových a nových pamlsků na stůl vánoční. Venkovská hospodyně uvádí tou dobou do pořádku po domě vše, co dříve nemohlo býti poklizeno. Světnice byla ovšem již dříve pěkně vybílena, také podlahy jsou řádně vymyty, a zatím nasypáno na ně

slámy nebo čistého písku, aby se do svátků nezašlapaly. Mnoho starostí dá ženským pečení vánoček: k němu soustředěna je všechna pozornosť a píle dorostlých ženských, co jich jen v domě jest. Hospodyně, když těsto vyválela a jednotlivé prameny do vánoček zapletla, vybíhá do zahrady a utírá si ruce těstem zamazané o stromy, aby se hojně ovoce urodilo. Vánočku čili štědrovku dostane především hospodář, aby se mu příštím rokem všechno obilí dobře zdařilo. Také čeledínové a děvečky dostanou po veliké vánočce. — Pro celou rodinu pak napeče se několik vánoček společných; pokud jsou, leží jedna stále na stole a podává se příchozím, aby si ukrojili, na uvítanou, právě tak, jako jindy chléb. Služební dostanou nad to na Boží Hod i jiného pečiva drobného a výsluhu od oběda, aby mohli donésti svým rodičům.

K obědu se o Štědrý den nezasedá, neboť se zachovává přísný půst, který jest ostatně dobrou průpravou k tučnější večeři. Také dítky musí se podrobiti tomuto pravidlu, a neodbytné protesty jejich vynesou jim leda, že tu a tam jest jim dovoleno vyškrábati si kastrol od povidel nebo třeného máku a že dostanou nějakou tu topinku, která prý v ten den jest dobrým lékem proti osypkám a vyrážkám. Za odměnu postu slibuje jim matka, že spatří zlatá prasátka běhati po zdi. Malí neposedové utiší se na chvilku a sledují matný odlesk plamene, těkající po stěně, ale brzy se jejich kučeravé hlavičky otočí po matce s otázkou: »A kde jsou ta zlatá prasátka, abychom si je chytili?« — — Děje se vám při tom, milá robata, jako lidem, kteří se celý život honí za klamným přeludem štěstí,

ale vždy a vždy lapají jen pouhý stín. — Stín lapil ostatně také I. J. Hanuš, když vyslovil mínění že se na Štědrý večer našim dávným předkům otvíral ráj, že je »v ten čas též možno viděti zář rajskou« a že »tuto zář rajskou známe v Čechách pode jménem — zlatého prasátka«.*)

Pomalu snáší se nad krajinkou soumrak, opozdilý chodec chvátá pod útulný krov, i větérek ustál ve své laškovné hře, jenom z nízkých komínů vinou se vysoké sloupy bělavého dýmu. Posvátný klid zavládne dědinou, veliká chvíle sváteční nastává.

V našem domě jsou již všichni shromážděni ve světnici, hospodář již dávno odložil dýmku, svou nerozlučnou společnici, a čeledín, který právě do stáje vody k nápoji nanosil, hřeje se u širokých kachlových kamen. Děti vyběhnou ještě na zahradu, se slamou a povřísly v rukou. Pobíhajíce od stromu ke stromu ovazují je a zvou je k štědré večeři. Jakmile se vrátí, oznamují matce, že již hvězdička vyšla, že se již může sedati k večeři. Ano, to se snadno řekne — ale hospodyně musí dnes míti všecky pokrmy pohotově na stole, nesmíť vstáti od stolu, nechce-li, aby jí slepice zanášely. Ostatně ráda slyší, že jest dnes nebe plno hvězd — jestiť to znamením, že jí drůbež hojně ponese. Také hospodář těší se, je-li na Štědrý večer jasno — neboť »světlé Vánoce — tmavé stodoly — tmavé Vánoce — světlé stodoly.«

Konečně hospodyně ohlašuje, že jest večeře hotova. Děti hrnou se na svá místa, ale hospodář počítá,

*) I. J. Hanuš, Báj. kalendář, str. 11.

nebude-li stolujících lichý počet, jinak by si někam poslal pro hostě. Než si sednou, stoupají holou nohou na sekyru na zemi ležící — aby jim v příštím roce nohy nebolavěly. A tu již hospodyně nese velikou mísu kouřící se polévky, a to buď rybí, buď zapražené se svítkem; hospodář vstává, žehná se křížem, a světnicí zní stará modlitba: »Oči všech doufají v Tebe, Hospodine, a Ty jim dáváš pokrm v čas příhodný.« — Ostatní stojíce šeptem doprovázejí předříkávajícího. Dozní závěrek modlitby — »stolu nebeského rač nás účastny učiniti, Kriste, králi věčné slávy, amen.« — »Tak nám požehnej Pán Bůh vespolek vším dobrým, abychom se tu za rok zase všichni ve zdraví shledali,« — přeje hospodář sedaje, a ostatní z hloubi srdce odpovídají: »Dejž to Pán Bůh.«

Děti rozžehly si zatím třínohé svíčičky, jež jim otec z městečka schválně dal přinésti, a postavily je před své talíře. Pozorují, komu světýlko dříve shasne, — ten dřív zemře. — Hleďte, těm maličkým stačí barevná svíčička na radosť právě takovou, jakou způsobuje v bohatých domech městských nádherný stromek vánoční, obložený drahocennými dary. Vánoční stromek klestí si na náš venkov pozvolna cestu teprve v letech posledních; naši předkové ho neznali a tedy dítkám svým ani dárku štědrovečerních nedávali. Ale svíčičku, byť sebe tenčí, sebe nepatrnější, musilo míti i dítě chuďasovo — z jejího světla linul se milý jas ve skromnou duši dětskou, z ní padala záře na celou rodinu, v níž zračila se alespoň v tu chvíli spokojenosť a štěstí.

Po polévce ožije u stolu zase utuchlý hovor. Ten

onen pátrá, sedí-li dobře: nesmí totiž na Štědrý večer seděti ani předem ani zadem přímo proti dveřím, sice ho toho roku ponesou na hřbitov. Ohlížejí se také po svých stínech: kdo má stíny dva, zemře do roka. Totéž se stane tomu, kdo by, utíraje svíci, ji shasil. Někteří podstrkují si pod ubrus (dnes pokryje hospodyně stůl božíhodovým bílým ubrusem) pod svůj talíř peníze, aby se jich po celý rok držely. — Kdo by se díval na stolovníky přes rameno, drže za kliku u dveří, uvidí bez hlavy toho, kdo v roce svět opustí.

Tabule štědrovečerní jest sice hojná, ale zvláštních lahůdek ani pamlsků na ní není. Je-li jen poněkud možno, opatří hospodyně rybu, která v krajině, kde není řeky, jinak celý rok nepřijde na stůl. Mimo to jest štědrovečerním jídlem houbovník (»kuba«), hrubá krupice vařená a smíchaná se sušenými houbami, hlavně však »svarba«, totiž směs velikých krup ječných a hrachu. Piva se pije několik džbánkův, a dostane po sklenici také čeládka, která s rodinou, starým řádem se řídící, stoluje pohromadě. Ženské navaří si obyčejně také kávy. Na konec načne se vánočka, hospodyně donese jablek a ořechův, oddělí dětem i čeládce a postaví ostatek ke společné potřebě na stůl.

V tom, slyš, před oknem zavzní zvuk trouby pastýřské, a potom ozve se i koleda. To přišel obecní pastýř přát domácím veselých svátkův a božího požehnání na celý rok. Dostane za to od hospodyně buď řádný kus vánočky, buď, a to častěji, veliké koláče, natřené povidly nebo mákem — a hospodář přidá mu také nějaký groš, aby si koupil něčeho »pro zahřátí«.

Když domácí povečeřeli, vzpomínají také na své

dobroděje z přírody. Děvečka nese na dvůr kousek štědrovky, půl jablka a půl ořechu, a metá tuto výsluhu do studny se slovy: »Studničko, studničko, nesu ti štědrého večera, abys nám dobrou vodu dávala.« Do vzduchu nebo na vítr hází se hrsť mouky, aby Meluzina měla z čeho uvařiti svým dětem kašičku! Rybí kosti házejí se z části do ohně, ale obyčejně zakopávají je na zahradě pod stromy, aby byly úrodny. Drobty a zbytky po stole rozházené i s kostmi rybími zahrabávají se rovněž na zahradě, a na jaře vykvete z nich řimbaba, dobrý lék prý proti psotníku. Děti, nebyly-li před večeří na sadě stromův ovazovat, vybíhají sem nyní, třesou stromy a volají: Stromečku, vstávej, ovoce dávej, je štědrý den!« — Zbytků z večeře dostane se také kravám, aby dávaly celý rok hojně mléka. V chlévě jest prý o půlnoci slyšeti všecka hovádka spolu rozmlouvati, ale kdo by je poslouchal, zle by se mu vedlo.

Ve světnici i mimo ni provozuje se po večeři hadačství a věštění nejrůznějšího druhu. Staří mladí vyzvídají, budou-li příští rok ještě živi. Kdo rozloupne první ořech prázdný a kdo, překroje jablko na příč, spatří místo hvězdy kříž, nedočká se příštích vánoc. Kdo si dá pod skořápku ořechovou špetku soli a sůl se do rána na stole rozplyne, také zemře do roka. Aby se dověděli, jak se jim povede, poklopí tři talíře a kladou pod jeden chléb, pod druhý peníze a pod třetí hlínu. Kdo si potom odkryje chléb, bude míti celý rok co jísti, kdo peníze, toho se budou celý rok držeti, kdo hlínu, ten zemře nebo bude tříti bídu s nouzí. — Svobodní kladou pod tři nádoby prsten, peníz a uzlíček;

kdo si pak vytáhne prsten, bude se ženiti nebo vdávati, kdo peníz, zbohatne, kdo uzlíček, vydá se na cestu. — Kdo se celý den postil, jde po večeři na poslechy; podle hřmotu nebo zvuku, jaký uslyší, hádá, co ho čeká: sbíjení prken věští mu smrť, hudba svatbu a p. Totéž lze vyzkoumati, díváme-li se tou dobou do tmavé pece, jenže tam mimo různé zvuky i zraku zjevují se znamení: spatříme-li mrtvolu, zemře někdo z rodiny, ukáže-li se oheň, vyhoří dům a pod. Zkouška, kdo koho přežije, děje se takto. Přinesou velikou mísu, naplněnou vodou, a sem pouštějí po skořápce s hořící svíčkou: čí světlo nejdříve shasne, ten nejdříve zemře, čí skořápka odpluje nejdále od kraje, ten se dostane nejdále od domova.

Četné jsou také prostředky, kterými hospodář snaží se dověděti, jak a co se mu urodí a jaké bude počasí v nastávajícím roce. Vezme na př. nůž, přiváže k němu s jedné strany kousek chleba, s druhé kousek vánočky a zabodne nůž do trámu ve stropě. Vrátě se na Boží Hod z velké, podívá se, na které straně nůž zrezavěl; stalo-li se to u chleba, urodí se žito — u vánočky, zvede se pšenice. Ale v některých krajinách v tomto případě značí rez snětivosť obilí a tedy jeho nezdar. Bude-li suchý nebo mokrý rok, o tom přesvědčuje se náš rolník takto. Sloupe s cibule dvanáct lupenů, postaví je řadou a dá do každého špetku soli. Každý lupen představuje měsíc v roce: na kterém se sůl do rána rozpustí, v tom měsíci bude mnoho dešťů, kde zůstane, v tom bude sucho.

Asi po hodince přijde návštěvou některý soused a přivede i jiné známé, aby se s hospodářem pobavili,



MORAVSKÁ ZEMSKÁ
BRNO
KNIHOVNA

*než půjdou do toho božího kostelíčka.* Rozumí se, že jsou vítáni. Za chvíli přinese hospodář — karty a již kmitají se jim barevné lístky v rukou. Hraje se o peníze, ale často také jenom o ořechy, které mírní hráči o Vánocích nosí stále při sobě. Také mládež, dostane-li se jí alespoň starých, odřených karet, pustí se do hry; — veliký a malý *dudák*, *pasák*, *černý Petr* a pod. jsou při tom v modě — čipernější hráči zkoušejí štěstí i ve hře *na kopky,* ba i v *zelené louce.*

Jenom děvčata nevěnují těmto zábavám ani nejmenší pozornosti; jejich mysl jest obrácena k věcem důležitějším. Či byste pochybovali o hlubokém významu chvíle, ve které lze vypátrati. vdá-li se děvče či zůstane-li na svobodě nebo potká-li ji ještě horší osud? A dnes jest možno zvěděti dokona, jakého stavu bude dívčin ženich. Na jediné zkoušce věstné arci nezůstane žádná z hádajících, a tak mají, zvláště je-li jich v domě svobodných několik, celý večer co šukati a kutiti. Sednou si tedy na zemi a házejí střevíc nohou přes hlavu: obrátí-li se špičkou ven, vdají se, když patou, zůstanou doma. — Kladou také po kousku housky na lavici do řady, pak k tomu zavolají psa, a čí housku pes vezme, ta se nejdříve vdá. — U ohniště slévají olovo do studené vody a hádají z podoby ulité, co je čeká. Touž věštbu může vyčísti, pohlédne-li děvče na rybníce otvorem v ledu prosekaným do vody — jen ať nezří tam, co spatřila Marie v balladě Erbenově! — U plotny pátrají po jménu svých ženichů také — z vařených knedlíčků. Děvče udělá tři stejné knedlíčky a do každého dá lístek s jménem muže, na něhož si myslí; který knedlíček při vaření nejdříve se vznese

do výše, ten děvče lapne a muže, jehož jméno je tu skryto, dostane.

Snáze jest hádati následovně: Děvče nabere venku náručku dříví, přinese je do světnice a spočítá: je-li polének sudý počet, vdá se, lichý-li, zůstane seděti. Také vytahují maně po zpátku z hranice kus dřeva; je-li rovné, dostanou za muže hezkého mládence, je-li křivé neb ohnuté, dostanou chromce nebo hrbáčka. Nebo vytrhnou z došku několik stébel a potom je pouštějí z ruky se slovy: »Přebírám ženichy, mládence, vdovce, ať přijde, kdo chce;« na kterého z těchto zbude jim poslední stéblo, takového muže dostanou. Která má více nápadníkův, oloupe pozorně jablko, aby se jí slupka neroztrhla, hodí ji přes hlavu a písmenem, jaké se z toho utvoří, bude začínati jméno pravého vyvolence jejího.

Děvčata vybíhají také ke kurníkům, vhodí tam rybí kosti a pak zabouchají na dvéře: ozve-li se jim první slepice, vdají se za mládence, ozve-li se kohout, půjdou za vdovce. Jinde však vykládají také, že hlas kohoutův v tomto případě znamená ztrátu věnečku. — Také třesou plotem říkajíce: »Třesu, třesu, třes, ať se ozve pes, kde můj milý dnes.« S které strany nejdříve zaštěká pes, odtamtud přijde jejich nastávající; je-li to na blízku, provdají se v dědině, je-li daleko, vyvdají se přes pole.

Ne věštbu, ne hadačství, ale hotové čáry lze počínati na Štědrý večer takto. Děvče vezme v ten večer pak před Novým rokem a před sv. Třemi králi po oharku z ohně, na němž se vaří večeře. Na sv. Tři krále rozdělá z těch oharků pod komínem oheň právě

ve chvíli, kdy všichni domácí sedí u večeře; tu přijde její budoucí muž k ohni a ohřívá se. Ale dívka nesmí na něho promluviti, neboť jest to pouze vzdušný obraz skutečného člověka, a ten člověk byl by okamžitě mrtev, kdyby dočasná čarodějka jeho stín oslovila.

Tak v zábavě a zkoušení nejisté budoucnosti uplyne utěšený večer, a najednou promluví do tajemného ticha nočního vážný, dumný souzvuk zvonů s vížky kostelní.

Ten zvuk učiní rázem konec všem hrám, a staří mladí chvatně chystají se do kostela na půlnoční; jen nejmenší děti a s nimi někdo, kdo by hlídal stavení, zůstane doma. Celá dědina ožije jako v nejslunnější jarní neděli. Cestičky ve sněhu vyšlapané jsou plny zbožných věřících, a na cestách od přifařených obcí kmitá se svítilna za svítilnou, a za každou vykračuje celý zástup poutníků. Pojmou-li skrovné prostory vesnického chrámku všecky ty davy?

Mládež ani na cestě do kostela nezapomíná zvídati milostných tajemství. To ono děvče má za pasem rozkvetlou haluzku třešňovou, která na sv. Barboru byla ulomena, dána do skleničky do vody a pak až po ten den v teple chována. Který mládenec před kostelem dívce haluzku vezme a za klobouk si ji zatkne, ten dívku miluje. Hoši zase dělají si na pravém líci vodou křížek, a které děvče kterému při vchodu do chrámu křížek setře, to bude jeho milou.

Za hodnou chvíli odzvoní podruhé a snad i potřetí. Za kostelíkem ozve se pastýřský roh, ohlašuje hodinu dvanáctou. Hned po té spustí na kruchtě varhany plným, mohutným akordem, a za okamžik zní

již celý chrámek radostnou písní: »Narodil se Kristus Pán — veselme se.« Jásavé ty zvuky zalétají v tišinu noční, větérek nese je přes sněhové pláně, zaváté chatrče i rozlehlé lesy, a lidstvu i celé přírodě ohlašují ty zvuky andělské poselství míru, pokoje a lásky. — —

## II.

# Koleda u nás i jinde.

»Hlas zvonů táhne nad závějí,
kdes v dálce tiše zaniká;
dnes všecky struny v srdci znějí,
neb mladosť se jich dotýká.

— — — — — — — —

A staré písně v duši znějí
a s nimi jdou sny jesliček
kol hlavy mé, jak ve závěji
hlas tratících se rolniček.«

*Jar. Vrchlický.*

Těžko bylo by asi vypočísti všecky básníky, kteří, zalétajíce duchem v doby útlého mládí svého, věnovali vřelou vzpomínku také době vánoční; jestiť zajisté doba ta tak zvláště poetická, že srdce jen poněkud vroucněji cítící nemůže se jí vyhnouti, ale naopak nejraději u ní prodlévá. Podivno, v čem to kouzlo spočívá! Příroda dříme spánkem tichým, nerušeným, nikde není sledu po jejím životě; lesy, jichž temnému ševelu prý jen poetové rozumějí, jsou němy, na pláních a nivách místo démantů ranní rosy září krystaly sněhové, oslepující nás, vyšlehne-li na ně z šedých, zakalených nebes zlatý paprsek sluneční. A také ty dědinky jsou tichy jako po vymření, jen kouř, jenž tu a tam z učadlých komínů pomalu vzhůru se béře, svědčí zřejmě, že tam neutuchnul čilý život

lidský. A přece zdá se nám, že cosi vznešeného, velebného vznáší se takořka ve vzduchu, co sáhá nám k srdci, co zahání z našeho nitra všechen trud, co ničí všechnu zlobu, co ladí nás k lásce a radosti. Jestliže kdy, jest jistě o Vánocích příroda jediným velikým chrámem.

Však Vánoce jsou nejen samy sebou poetické, ale mají také vynikající místo v poetickém tvoření. Ku prostonárodní vánoční poesii patří zejména vánoční koledy se všemi obyčeji, které je provázejí. Chceme těmto zimním květům prostonárodní Musy, těmto sněžným lupénkům na stromě starého dědictví našeho věnovati v těchto řádcích bližší pozornosť.

Obraťme se především k samému jménu koledy. Slovem »koleda« znamená se obřad o Vánocích konaný, choditi totiž po domech a jisté písně tu zpívati za tím účelem, aby zpěváku dárku jakéhosi za to se dostalo. — Podruhé značí slovo to píseň právě zmíněnou, pak i píseň vánoční vůbec, ať již zpívá se při koledování čili nic, a při tom zvláště také píseň při jesličkách přednášenou. Tato píseň pak jest buď monodická, taková totiž, kterou pěje jediný zpěvák (jenž dle potřeby hlas může měniti) aneb dramatická, která přednášena jest několika zpěváky a provázena skutečnou hrou, ať tak díme divadelní. Také čas, kdy se koleduje, a dary, které se nadělují, nazývají se koledou. — Že však nezpívají se písně kolední leč od koledníků po domech chodících, zvykli jsme zvláště u nás pojímati v koledě obřad i píseň najednou, nerozlučně.

Koleda nevyhnutelně spojena jest se svátky vánočními. Chceme-li tedy původu jejího se dopátrati,

jest nám právě v tomto spojení ji stopovati. Tu pak přesvědčíme se, že dávno a dávno před vznikem křesťanství, jemuž bychom snad, povrchně věc uvažujíce, původ Vánoc a s nimi i koledy přičetli, byla slavnosť tato nejen u národů slovanských, nýbrž i u národů mnohem dříve na jevišti historickém vystupujících — totiž u národů klassických. Bylť národové tito, jako všichni národové na prvních stupních duševního rozvoje se nalezající, pilnými pozorovateli přírody a jejích zjevů. Příroda zasáhala mocně ve veškeren jejich život, a jelikož si jednotlivé síly její zosobňovali v božstva, ctili přírodu jako boha nejvyššího, všemocného. Odtud také lze si vysvětliti, proč slavným svým svátkům přikázali určité doby, které se shodovaly se svátečními dobami národů jiných. Slaveny totiž změny přírodní — při čemž ovšem úkonům slunečním a dle nich dobám ročním hlavní pozornosť byla věnována. Doba, kdy den se počíná dėliti neb krátiti, kdy tedy přibývá neb ubývá vlády slunce, byla jistě lidstvu dosti záhy nápadna a byla potom slavena spůsobem slavnostnějším než svátky jiné. — O nynějších Vánocích býval za dob pohanských slaven slunovrat zimní, doba, kdy začíná dne přibývati.*) Tou dobou bezpochyby počínal také nový rok. Hledíme-li totiž na nynější počátek roku se stanoviska přírodního a nikoli mathematicko-astro-

---

*) N. F. Sumcov, Chlěb v obrjadach i pěsňach, Charkov 1885, praví o tom na str. 69—70.: »Slované rozdělili svůj rok na zimu a léto a svátky samy na zimní a letní, při čemž hlavní svátky připadaly na zimní a letní slunovrat. Svátek zimního zrození a sesílení slunce čili Koleda značil první příznaky budoucí jeho nadvlády nad zimou.«

nomického, jeví se nám náš Nový rok dosti nepřípadným, nechceme-li říci s I. J. Hanušem *) nemotorným. Roztrhává se jím totiž přirozený celek — zima — zevně na dva díly, a to beze vší přírodou dané příčiny. Nejpřirozeněji bylo by počínati rok jarem; ježto však počátek jara jest neurčitý, nezbývalo, než počínati rok vzrůstem dnů v zimě — našimi Vánocemi.

Kulminačním bodem svátků zimních byl našim předkům nynější den štědrovečerní, zejména pak jeho noc. Tato noc zdála se jim rozhraním dvou světů — minulosti a budoucnosti — slunce jakoby v ten čas zastavilo se na dráze své, sbírajíc síly k vítěznému pochodu novému, rok dokončený spadl ve hluboký klín minulosti, nový rok jal se teprve snímati roušku s tajemné své tváři. »Ty hodiny byly tedy pohanům nejsvětější a při tom nejmystičtější, poněvadž zároveň se sluncem jim takořka i veškeren čas v nich ustál.«**) A že tu budoucnosť, přítomnosť i minulosť v jedno splynula, proto bylo možno zasvěcencům v tu dobu také budoucích věcí se dověděti; z toho vysvětlujeme si pověru, která u nás právě jako u sousedních katolických Němců v Rakousích posud se vyskytá, že totiž při cestě na půlnoční mši jest viděti, kdo z osady budoucího roku zemře, díváme-li se otvorem vypadlého suku; rozdíl mezi námi a Němci v té věci jest pouze v tom, že u Němců to musí býti suk ze stromu bleskem poraženého, u nás pak to může býti také suk z rakve spráchnivělého nebožtíka.

Pravili jsme svrchu, že slavnosť zimního sluno-

*) Bájesl. kalendář, str. 4.

**) Hanuš l. c. str. 7.

vratu, nynější koleda, vyskytá se již v šedém dávnověku u národů klassických. Shledáváme pak u Římanů právě v těch dnech, totiž před koncem prosince, slavnosti Saturnalie, konané na česť Saturna, staroitalského boha rolnictví, o níž praví nám mythologie: »Tato slavnosť měla připomínati zlatý věk za kralování Saturnova, a proto v ty dny i otroci vesměs uvolněni byli, ba tím časem i pánové otrokům svým u stolu posluhovali, aby takto se naznačilo, že za věku zlatého nebylo žádného rozdílu rodu a stavu. Po čas slavnosti spojovalo volné veselí všechny účastníky, kteřížto, »Io Saturnalia! Io bona Saturnalia!« provolávajíce, vespolek hodovali, hrou se bavili, a rozličně sebe podarovali. O saturnaliích také nic se nepracovalo a neprodávalo, soudnice i školy byly zavřeny.« *) — Slavnosť tato v Italii již dříve obvyklá byla oficielně v Římě zavedena dle svědectví Liviova (II. 21.) r. 495. př. Kr.

Co tu podobnosti staroímských Saturnalií s vánočními zvyky našimi! Také u našich venkovských hospodářů, kde posud stará ryzosť mravů nezanikla, hoduje o Štědrém večeru čeládka se svými pány za jedním stolem, také u nich práce v ten den, ba i ve dny po vlastních Vánocích odpočívá. Jestiť také u nich zavedena v ten čas svoboda, a čeládka, vystupuje-li ze služby, což děje se právě o Vánocích, má celý týden prázdniny, tak řečené »vánočky«. Obyčej tento také v Polště žije, odkudž i polské přísloví: »na sv. Štěpána každý sobě za pána.« Dary dávati jest u nás jako v Římě o Vánocích zvykem nejrozšířenějším.

*) Saska, Mytholigie, 4. vydání, str. 152.

Právě jako Římané, měli také Řekové slavnosť zimního slunovratu, ba jejich literatura podává nám přímo i jednu koledu, nejstarší to píseň tohoto druhu vůbec. Arciotci poesie — Homérovi — přičítá se píseň rukopisně zachovaná — ovšem jen v podobě kusé, ano několik veršů schází, — kterou zpívali hoši, nosíce ratolesť olivovou, chodíce dům od domu a prosíce za dárky, což není dle mínění povolaných badatelů nic jiného, než novověká koleda. Zní pak píseň zmíněná a »Ejresioné« nadepsaná v překladu Mejsnarově takto:

Krok jsme zamířili svůj k domu občana velmožného,
jenžto mocen jest velmi, požehnáním slyne stále.
Ajta, rozevřete se dvéře nám, neb táhne bohatství
bezměrné, veselosť bujará se druží ku bohatství
a s nimi mír blažený; co je nádob, všecky se plňte,
těsto nechať kvašené seplývá stále po díži,
ječnou nám kaši úpravnou teď v sézamu hojném
— — — — — — — — — — — — — — —
sestoupí toho k vám syna choť — nevěsta s vozíku.
Mezci ji křepkonozí přivezou v dům tento rodinný;
tať na stávku nechať sama tká, šlapajíc stupátko.
Přijdu si, přijdu s rokem každým k vám, jak vlaštovka
holonohá v průjezdě navykue si; aj nuže rychle
— — — — — — — — — — — — — — —
ač-li co dáti volíš, a nedáš-li půjdeme dále;
vždyť jsme my sem nepřišli, bychom tady bydleli s vámi.*)

Jsme přesvědčeni, že nám páni filologové nebudou nikterak vděčni, ale přes to dovolujeme si, nečiníce nikterak nároků na prioritu »konjektury«, srovnati s obsahem těchto veršů naši koledu na Moravě u Příbora zpívanou:

*) Homérovy hymny, epigramy atd, přeložil H. Mejsnar, str. 82.

Poslechněte, pani mili,
svate božske požehnani,
požehnani toho domu —
ne-li vice, něco k tomu.
Nemate-li nic jineho,
ani penize žadneho,
dejte masneho kołače
ať nám to ditě nepłače.
Kerý nechce nicej dáti,
ten penize s miškem ztratí,
dostane za to odměnu,
dostane dudłavu ženu. *)

A k tomu ještě z Čech od Čáslavi:

Přišel jsem k vám na koledu
jak mi dáte, tak poběhnu;
jestli mně nic nedáte,
svoji dceru nevdáte.
Vona bude v koutě sedět
a škaredě na vás hledět. **)

Klademe-li však mythického Homéra jen do IX. století př. Kr. a pokládáme-li také drobné jeho písně za později nejlepších jeho plodů, přece jest nám uvedenou koledu řeckou položiti nejméně do století VIII. neb VII. př. Kr. Má tudíž koleda praotce více než prastaré.

Jak se slavnosť zimního slunovratu u pohanských Slovanů jmenovala, těžko jest udati — schází nám k tomu doklady písemné, jež se zachovaly vesměs až z dob mnohem pozdějších. Jest jisto, že jméno koleda není domácího původu, ač se nám na první pohled zdá slovanským. Vykládáno bylo způsobem velmi rozmanitým; jedni pokládali koledu za božstvo v Kievě stánek mající, jiní spojovali koledu až s indickou bohyní Kalandou a tvrdili, že Kolenda jest v Dalmacii bohyní jara; po té bohyni prý se nazývala jedna větev Slovanů polabských Koledici, jako od boha Stado, Stodo — vzniklo jméno Stadici. Výkladů takových jest ještě

*) Slavia, Koledy vánoční, str. 42.

**) Tamtéž str. 7.

celá řada; bylo jméno to odvozováno též od latinského collecta, almužna, při čemž pomýšleno na koleda = dar, ba také od latinského collaudemus scil. dominum = chvalme pána (začátek modlitby církevní) a j. — Náš badatel Hanuš, s nímž srovnává se v tom také K. J. Erben, vykládá*) věc jinak a přirozeněji a má v tom více pravdy než v jiných svých kombinacích. Za středověku totiž byly právě v době starořímských Saturnalií slaveny Calendae, festa Calendarum — (svátek Kalendový), o nichž starý svědek Du Cange († r. 1688.) praví: »Obecné ony a pověrečné radovánky, jež o Kalendách lednových, jimiž rok se počíná, spůsobili nejdříve lidé domácí (pohané), jichž chopili se později i křesťané a jež jedni i druzí neslušnými tanci, berouce na sebe podoby a přestrojení ženské neb zvířecí, hyzdili.« Při tom ovšem třeba pamatovati, že svátek koled nesvětíval se jen 1. ledna, nýbrž po celý čas vánoční, neboť již v těch dnech, kdy druhdy počínaly Saturnalie (17. prosince), býval k tomu svátku volen »biskup« čili přední. — Také jiné svědectví máme o tehdejší koledě; kázalť Caesarius, biskup arelatský (Arles v již. Francii) ve století VI. proti »Calendarum paganissimos ritus«, prapohanským obřadům koledním, právě jako proti ptakopravcům a jiným zůstatkům pohanským. Slovanům pak zvlášť zakázal církevní sněm v Cařihradě r. 692. konaný (concilium Trullanum) světiti calendas, vota a brumalia (vota = přání, brumalia = zimní slavnosť), což bezpochyby jsou jen jména částí celé slavnosti.

---

*) Bájesl. kalendář, str. 50.

Jméno a slavnosť, o niž nám tuto jde, vyskytá se ostatně také u Francouzů a Němců. Francouzové jmenují *calendeau*, *caligneau* to, co Srbové *badňak*, totiž kmeny dubové, které bývaly o Štědrý večer ve střední Evropě páleny; Vánoce pak nazývány prý chalendes. Jak u Němců slovo toto se vyskytá, povíme málo doleji, zatím ještě u jména naší koledy se pozdržíme. Podobá se dle dat právě uvedených, že jméno to vzniklo z latinského *calendae*, jak nazýval se počátek každého měsíce a tudíž i počátek roku, s nímž splývala stará slavnosť koledni.*) Latinský název přijali hned také národové románští z Římanů vyrostší, a pak nazvány tak od kněží římských i slavnosti pohanských Slovanů, kteří konečně sami jméno to přijali, právě jako za nedlouho slavnosť samu dle předpisů víry křesťanské pozměnili. Vyskytá pak se jméno koleda u všech větví slovanských, ba mají je i Litvínové — kalědas, kalda, kaledas = dar, kalědninkas = koledník. U některých Slovanů ovšem značí se tím slovem po výtce písně koledni. U Bulharů slují *koljedndavi* chleby, pečené na Boží narození, u Řeků pak *kollanton* (κόλλαντον) chléb, který dávají dětem, chodícím v předvečer Božího narození dům od domu a zpívajícím písně o Kristově narození. U Rusů vyskytují se také jména domácí: *okrutniky* v Novgorodě, *kuděsy* v gubernii Novgorodské a Volžské, *subotky* ve Pskovsku = Vánoce, kdežto jinde = slav-

*) Podobně vykládá na př. N. F. Sumcov, Chlěb, str. 72.: »Není pochyby, že slovanská koleda dostala své jméno od latinských *calendae* lednových.« Viz též A. N. Veselovskij, Razyskanija VII. str. 104.

nosť svatojanského ohně. Jinak slují Vánoce na Rusi prostě *svátky*. Název okrutniky týká se vlastně přestrojenců v ten čas chodících.*) U Rusínů jmenuje se koleda též *panovalnicja* a dary kolední *panovalniky*, Slovákům pak značí *polazovati*, jak svědčí Jungmann**) dle Palkoviče, tolik co naše koledovati.

Slavívala pak se koleda, jsouc výrazem radosti nad sluncem znovu se rodícím, druhdy spůsobem zajisté dosti hlučným, ano nevázaným. Radosť ta snad vztahovala se k obecné svobodě, která v těch dnech na zemi panovala. Starých obyčejů v té příčině patrné stopy dosud se nám zachovaly. »U Rusů přestrojují se na př. buď do národních krojů starších dob buď do podob zvířecích, jako jeleních, kozích, medvědích a p., a to tak, že jich poznati nelze. V zakuklení takovém tropí pak nejrůznější žerty v domě i mimo dům, buď na ulicích škádlíce okolo jdoucí buď navštěvujíce domy známých svých. Jmenují se tito přestrojenci místně *okrutniky* (odtud svrchu zmíněný název koledy u Rusů). Doma i dívky provádějí žertovné hry, a to dílem pro sebe dílem ve společnosti mužských, a mají tyto »krásné děvušky« či podruženky toho času na vůli směleji žertovati s mužskými než jindy.« ***)

Převlékání okrutniků liší se ovšem podstatně od našich maškar, jaké na př. až posud u nás po dědinách tu a tam chodí na konec masopustu, a má býti

---

*) Zabylin, Ruskij narod, Moskva 1880 str. 12.

**) Slovník III. str. 260. »Děti polazují o Nový rok a Vánoce po domích vinšujíce«.

***) Hanuš J. J. Bájesl. kalendář str. 34.

snad znakem změny, která tou dobou ve přírodě nastává. Pravou podstatu toho však těžko jest vypátrati.

Jsouť také moderní badatelé v té věci náhledů různých a málo určitých. Tak na př. Sumcov (Kiev. starina 1889) vidí v tomto maskování a přestrojování zbytky pohanských obyčejů římských, kdežto A. N. Veselovskij (Razyskavija VII. str. 130) pronáší domněnky, že by to mohly býti stopy elementů dřevního divadla v nové Evropě. Tanou mu při tom na mysli řeckořímské mimy, jejichž ráz býval velmi rozmanitý. Přestrojování toto po celou dobu vánoční také na Slovensku hojně se pěstuje. Přestrojují se mužští v ženské a obráceně, pak berou na sebe také podoby fantastické — čerta, černokněžníka, smrti a j., nebo cikána, žida, ba i medvěda a p. Přestrojenci navštěvují známé anebo překvapují i vlastní domácnosť, provádějíce nevinné žerty. — Snad také v našich koledách jsou ještě stopy těchto starých zvyků; zpíváť se v koledách: »koledy vám dám, po jablíčku, po oříšku, obléknem se do kožíšku«, a »nedáš-li mi oříšek, roztrhám ti kožíšek«, — kožíšek asi, který se ovšem, jako u Poláků posud, na ruby oblékal, necituje se snad jen pro rým, nýbrž je zůstatkem z dob starších a vztahuje se k tomuto převlékání.

Řekli jsme dříve, že také Němcům nebyla koleda v tomto jméně neznáma. Má pak němčina posud slovo Kaland, které Heinsius ve svém slovníku takto vykládá: »Kaland, druhdy bratrstvo pobožných osob, kterážto bratrstva zvláště ve XIII. století na mnohých místech se utvořila, ale brzy více hodováním a pitkami než pobožností proslula. Členové takového spolku na-

zývali se »Kalandsbrüder«.*) K tomu dokládá, že ve Šlesviku a jiných krajinách severo-německých ještě nyní slovem tím značí se »kvas, při němž hodovníci vesele si vedou«. Vzali si tedy Němci z celé koledy jen část nejveselejší a dali pak její jméno každému bujnému veselí. Možno, že také u nás přísloví »nohy mu jdou po koledě«, což říká se o opilém, ze starých zvyků má původ.

Právě zmíněný bujný způsob koledy zavdával vrchnosti duchovní, když křesťanství bylo zavedeno, častou příčinu ku pohoršení, stížnostem a pak zákazům. O některých stala se již zmínka, jiných hojný počet dal by se uvésti. Ale již záhy přišla církev na lepší způsob, jímž by pohanské zvyky odstranila. Slavnosť narození Kristova byla v církvi všeobecně zavedena ve VI. století, ale neslavila se původně v dobu nyní zvyklou, nýbrž 6. ledna tak, že spadala v jedno se svátkem tříkrálovým. Teprve později církev přeložila významnou slavnosť svou — narození Kristovo — na den, kdy pohané slavili obrození slunce, na den 25. prosince. Tak splynuly někdejší slavnosti lednových kalend se slavností Vota a Brumalia ve 12denní sváteční cyklus, sahající od Božího narození do sv. Tří králů.**) Jeví se v tom táž moudrá opatrnosť církevní, která i v jiných věcech hleděla přispůsobiti se mravům

*) Podobně čteme ve slovníku Sandersově: »*Kaland*« 1. eine allmonatlich am ersten (lat. Callendae) sich versammelnde Brüderschaft der Kalands-Bruder oder — Herren, allmählich mehr durch schwelgerische Schmäuse als durch Frömmigkeit ausgezeichnet. — 2. Festlicher Schmaus.

**) A. N. Veselovskij, Bazyskanija VII. 102.

domácím a poměrům časovým — třebas jinak v některých věcech stála vytrvale na starém svém stanovisku. Spojení těchto dvou svátků bylo ostatně se strany církve dosti šťastné: pohané slavili vzrůstající slunce, křesťané také klaněli se slunci, které jim vzešlo v osobě Kristově. —

Rozumí se samo sebou, že koleda nabyla potom rázu zcela jiného, křesťanského, právě tak jako svátky vánoční podlehly, mimo přečetné, posud zachované zvyky z dob pohanských, úplně ritu křesťanskému. Hlavní rysy karakteristické ovšem zůstaly. Jest to především bujará veselosť, ovšem hledíc ke dřívějším dobám valně umírněná, kteráž vykládá se v našich písních na radosť z narození Kristova a spasení lidstva; veselí toto, jak níže ukážeme, má jinde ráz mnohem živější než u nás. Hlavně pak jest to štědrosť, která se koledou zvláště k chuďasům, ve mnohých zemích však i ku příbuzným a známým jeví dary jim udělovanými; štědrosť tato bývala druhdy výrazem citu pro všeobecnou svobodu, o níž se již zmínka stala — podarováním totiž měl býti chuďas alespoň na ten den zbaven pout chudoby, která jej často i v tělesné nevolnictví přiváděla; kromě toho měla přispívati k rozšíření radosti a veselosti, ani by chuďasové jinak právě ten čas chudobu svou těžko cítili a tudíž veseliti se nemohli. Jak u křesťanů štědrosť tato se vykládá, ze štědroty totiž Boha, který lidstvu synem dar největší učinil — netřeba se zmiňovati. — Spokojenosť a vzájemná přání dobra v lidstvu, mír a klid v lidstvě i ve vší přírodě jsou taktéž známkou Vánoc a s nimi též naší koledy.

Koledovati počíná se u nás, právě jako u jiných Slovanů ritu katolického a rovněž u Němců (v zemích alpských), na Štědrý večer, a trvá čas koled odtud až do Tří králů; hlavním, a u nás nejvíce svěceným dnem koledním jest svátek sv. Štěpána, jenž s některými zpěvy koledními již takořka srostl. Cti této dostalo se zmíněnému světci zajisté jen za šlechetný úřad almužnický, který ve mladé církvi zastával. Svátkem tříkrálovým se koleda »zavírala«, jak se v Čechách říkalo. — U nás koledují děti i dospělí bez rozdílu a kdy se jim zlíbí, neboť »koleda je o Vánoce, může po ní chodit kdo chce«, — jak praví naše národní píseň. V některých krajinách polských a rusínských jest dovoleno dětem (kolednicy mali) koledovati toliko večer a v noci o Božím narození, později koledují již jen starší lidé. U Němců slula celá tato doba »*die zwölf Nächte*« neb »*Anklöpferleinstage*«. Toto jméno vzniklo ze zvyku druhdy obyčejného ve krajinách, kde dříve Slované bydlívali, že totiž před jistými svátky bylo klepáno na vrata domu a voláno při tom »gut heil!« — Klepání toto za dob pohanských bylo tolik jako u nás vyzvánění před většími svátky.

Zajímavo jest pozorovati *způsob*, jakým se kde koleda slaví. U nás ovšem sklesl nyní celý ten obřad skoro na pouhou žebrotu. Lepší jeho stránkou jest na př. zvyk i ve středních Čechách dosud běžný, že o Štědrý den obecní pastýř, který z pravidla mívá také úřad ponocného, chodí po dědině od hospodáře k hospodáři, hraje a zpívá pod okny, přeje hospodáři všeho požehnání a bývá za to podarován od hospodyně vánočkou a několika důkladnými koláči nebo plackami,

od hospodáře několika penězi nebo »trochou toho trunku pro zahřátí«. — Před několika desítiletími chodívali u nás také vesničtí učitelé s vybranými žáky od domu k domu po koledě, která jim zcela legálně náležela, právě tak jako dary »o Řehoři« sbírané. Ve sbírkách písní koledních nalezneme leckteré umělejší číslo, jež zajisté z těchto pochůzek vzniklo. Za dob ještě starších chodívali ostatně také služebníci církevní koledovat. *) Na Moravě dle svědectví B. M. Kuldy navštěvoval farář o koledě každý dům, aby jej a jeho obyvatele požehnal, rozumí se, že nikoli zadarmo. Tu se všude na nějakou chvíli posadil, což ovšem domácí za velikou česť si pokládali. Domácí dcery, zvláště bylo-li více dospělých, stály s velikým napjetím okolo sedícího faráře na číhané, a každá z nich se snažila, jak farář vstal, první na jeho místo si sednouti; neboť které se to povedlo, měla jisto, že se nejdříve vdá. **)

Kolem Vysokého Mýta chodívali dle zprávy A. V. Šembery koledníci se *žilkami* asi tak, jako jinde chodí o Velikonocích s proutěnou pomláskou. V některých krajích chodí po koledě s *bukálem*. Dle K. J. Erbena »bukál čili bukač slove nádoba baňatá hliněná, na př. džbán, mající otvor potažený blanou měchýřovou na spůsob bubnu a prostřed měchýře přidělaný žíněný provázek o dvou praméncích. Při koledě vezme chlapec

---

*) V Rulíkově Kalendáři historickém, vyd. r. 1786., čteme o tom: »5. srpna 1785. Obyčejná koleda aneb domů vykuřování o Vánocích byla zapovědína. Nicméně však určená pomoc, která se od gruntovních vrchností každoročně pod jménem koledy kantorům dávala, tím nařízením nepřestává, nýbrž ještě dávati se má.«

**) B. M. Kulda, Mor. nár. pohádky II. 291.

nádobu mezi kolena a nasliniv sobě prsty, drhne jimi po žíních střídavě pravou i levou rukou«. Při tom zpívá se koleda:

Bukú, bukú, bukú,
otevřete ruku,
panímámo zlatá,
pojďte mezi vrata,
koledy nám dejte,
nic se nám nesmějte atd. *)

V jižních Čechách v okolí Velešína a Kaplice chodí po svátku Jména Ježíš zvláštní družstvo osmi hochů koledovat po vsích, řídíc se určitými pravidly. Koledníci ti, mající svého »hejtmana«, »rychtáře«, »konšela« atd., vyznačují se i zvláštním oblekem. Účelem jejich jest, aby sebrali co možná hojně dárků — proto baví domácí, kam přijdou, rozmanitými žerty, ano i tancem, ale kolední promluvy jejich jsou bezvýznamné. **)

Koled pastýřských, jaké mají u velikém množství naši Slováci, Poláci podkarpatští a Němci v Alpách, ovšem nemáme u nás, ježto u nás není ani takových hor ani pastýřů. Koledy, které u nás z toho druhu jsou rozšířeny — několik jich zpívá se po celých Čechách — pocházejí jen od našich drotarů. Obřadněji vedou si při koledování již Slováci, kteří, jsouce vůbec letory živější a čilejší, také rozmanitými pohyby, ba i tancem slova zpívaná provázejí, jak se o tom již Božena Němcová v »Pohorské vesnici« zmiňuje. Dle zprávy

*) Erben, Prostonár. čes. písně 1864., str. 38.

**) Viz zprávu Jana Zítka »Kolední hry jihočeské« v »Českém lidu«, roč. II., str. 521. nsl.

Pavla Dobšinského *) nosí tam chlapci, chodíce po koledě, *hada.* »Had tento je z dreviec poprekladanych a posbíjanych na zvrtlíkoch do kosoštvercov shotovený a v poloobluk rozťahujuci sa; hlavu má z hrubého papieru s korunou, pisk červeno-maľovaný a v ňom na tyčke zastrčené skutečné jabločko i z dreva vyrezávané.« Hoch, který je vůdcem ostatních, chodí po světnici, otáčí hadem sem i tam a stahuje a roztahuje jej, dotýká se jeho hlavou domácích, jakoby je strašil. Ostatní hoši chodí za ním v tanečním poskoku a zpívají píseň:

Išiel Pán Boh až do raja.
Adam za ním poklekaja:
»Všetky stromy užívajte,
len ten jeden zanahajte.
ktorý stojí v prostried raja
bielym kvietim prekvitaja!«
Učinil sa diabel hadom
podviedol Evu s Adamom.
Eva dala Adamovi
jako svojmu manželovi:
»Na ti Adam toto jabko.
veď je ono veľmi sladkô!«
Jako to jablko zjiedli,
hneď jich von z raja vyviedli;
dal jim Pán Boh dve motyčky,
aby išli na viničky:
»Tu orajte, tu kopajte,
tak si chleba nabývajte!«
Kým si chleba nadobudli,
dosť sa oni naplakali.

Píseň tato vyskytá se také v Čechách a na Moravě a jest pojata ve sbírku Erbenovu a Sušilovu.

---

*) Prostonár. obyčaje, povery a hry slovenské, Turč. Sv. Martin 1880, str. 126.

Praví se, že byla složena od Českých bratří; tištěna byla již r. 1740. v Příbrami ještě s nemotorným dodatkem. Erben dosvědčuje, že se píseň tato zpívá »obyčejně při hodech svatebních, když před nevěstu na stůl postaví strom«, který snad je jakousi reminiscencí na biblické první manžely. *)

*V Lužici* slavívaly se druhdy Vánoce i koledy s některými obřady starými, které dlouho odolávaly přívalům Němectva, jež s nebohých Lužičanů vždy více ráz slovanský stírá. Před Štědrým dnem dle Haupta a Smoléře chodilo tam bože džjećo — božské dítě, — zvyk podobný našemu »Mikuláši«. Představovalo je obyčejně děvče, které se zahalilo v bílé roucho. Tak přišlo do domu, majíc v jedné ruce metlu se zvonečkem, ve druhé bílý šátek, do něhož hned u vchodu hospodyně neb hospodář tajně jablka a ořechy podstrčili. Slavnostně vstoupilo »džjećo« do světnice a tázalo se: »Su tu žane dobre džjeci?« Domácí přisvědčili, a »džjećo« jalo se různými otázkami zkoumati moudrosť mladých obyvatelů. Kdo ničeho neuměl nebo se zarazil, tomu bylo zlehka vyšleháno, hodným dostalo se jablek a ořechů.

Před Novým rokem a před Třemi králi pekli v Lužici pečiva různých podob, jako krav, beranů, husí a p. — děti s tím chodily po domích a dávaly to svým kmotrům, od nichž dostávali navzájem dárky; kmotři pak to přimíchali do potravy dobytku, aby ztučněl. Před Novým rokem říkali Lužičané těmto figurkám *nove ljetka*, před Třemi králi *tsjódrák* — štědrák. Ale nyní nemají tam již žádných zvláštních zvyků, nemají

*) Prostonár. čes. písně, str. 500.

vůbec koledy.*) — Zvyk péci podobné figurky jest také v Horních Rakousích, kdež pekaři robí všelijaké trpaslíky podob lidských i zvířecích, jež dětem prodávají (»Krippelmann«).

Vykladatel starých zvyků těchto Pritz spatřuje v tom upomínku na pohanské průvody obětní, kdež takové figurky byly noseny a od chuďasů místo skutečných tato těstová zvířata byla obětována.

Opak zvyku z Lužice uvedeného nalézal se druhdy v Dubrovníku, kde děvečky chodily o prvním svátku vánočním po domích dobrých známých svých pánů a dostávaly od nich pečivo, jemuž říkaly dle jeho podoby *luk*.

U *Slovinců* nejstarší zpráva o koledě, jak uvádí V. Oblak,**) pochází z r. 1575. a jest zachována v knížce Truberově, zmíněného roku v Tübingách tištěné. — Jak zde koleda hluboko byla zakořeněna, lze souditi na př. z toho, že u štyrských Slovinců místy Vánoce slují »koledniški prazniki« — koledni svátky. Po koledě tam chodí od Vánoc do sv. Tří králů, koledují asi tak jako u nás a dostávají dárky. Ve zpěvech také již nabyly převahy motivy náboženské, vedle nichž vysloveno jest hlavně přání, aby Bůh všemu hospodářství požehnal. Děti koledující rozestupují se při obchůzce ve dva sbory.***) — V některých krajích slovinských přešlo koledování zcela ve službu kostela, v jehož prospěch (na př. na svíce) obracejí se vykoledované dárky.

---

*) Za laskavou zprávu v této příčině upřímné díky budtež vzdány slov. spisovateli p. Mich. Hornikovi v Budyšíně.

**) Jagičův Archiv für slav. Phil. 1890.

***) Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slov. Lublaň 1884. str. 69.

Na *Rusi* koledují nyní většinou také již jen děti, kdežto dříve účastnila se toho obyčeje také mládež dospělá a v koledování pak dle krajů bývala nemalá rozmanitosť. Po celé Rusi chodívají koledníci *s hvězdou*. Hvězda je značně veliká, slepená ze světlého papíru, ozdobená stužkami a upevněná na žerdi tak, že se dá otáčeti na různé strany. Uvnitř jest osvícena svící. Koledníci, vedení »starším«, pronášejí v každém domě přání: »S prazdnikom chozjaina pozdravljajem, zdravija vam želajem.« Druhdy bylo pokládáno za hřích nepřijati těchto »christoslavov«.*) Z písní, které zpívají, aby se jim dostalo dárků, uvedeme alespoň drobnou ukázku:

Dnes, aj, přesvětlá
nebe i země králová
Krista krále zrodila,
mlékem ho napojila,
plénkami ho ovila,
v jesle ho položila.
Hvězda cestu zjevuje,
nad jeskyní se skvěje.
Mudrci sem pospíchají,
ke Kristu se ubírají,
trojí dary přinášeji:
zlato, myrhu, kadidlo,
vše to předivno.

Hvězda tato, jak se podobá, má býti upomínkou na biblickou hvězdu betlémskou.

V Malorusku, ale též v ruských krajinách sibiřských chodívali dle Sacharova po koledě *»s vertepom«*. Byl to asi náš »betlém«, jaký u nás nosívají posud

*) Sacharov, Nar. dněvnik, Petrohrad 1885., str. 158. — Zabylin, Rus. narod, Moskva 1880., str. 10., 584.

zvláště dráteníci. Dřevěnými figurkami se naznačovaly scény, vztahující se k narození a mládí Kristovu: zjevení se andělů, příchod mudrců, útěk do Egypta. Na jednom poli představena též smrť Herodesova. Celé divadélko bylo osvíceno svícemi. Z koledníků jeden nosil košík na dárky jedlé, jiný měl talíř na vybrané peníze.

Z Malé Rusi zvláště jest známo též koledování s »*vinogradem*«, o kterémž obyčeji Sacharov pronáší domněnku, že jest to vzpomínka na jakýsi dávný obřad Slovanů, bydlivších v končinách jižních. Jméno dáno snad tomuto obyčeji z refrénu »vinohrady krásné, zelenavé«, který se opakuje za každým veršem zpívané koledy. Uvedeme příklad z citované knihy Zabylinovy (str. 594.):

Přikaž, pane hospodáři, k domu přijíti,
vinohrady krásné, zelenavé!
přikaž jen, hospodáři, koledu přednésti. — —

Ach, my šli jsme, šli jsme po hradě ve městě, — —
než jsme došli, došli dvora pána tohoto. — —
Pána toho dvůr na sedmi verstách, — —
na sedmi verstách, na osmdesáti sloupech. — —

Jaký že to kolem dvora tu železný plot? — —
Co že tu na každé tyči po makovce? — —
co že na každé je po křížku? — —
co že na každém je křížku po perličce? — —

A prostřed toho dvora že tři jizby stojí, — —
že tři jizby stojí, zlatem vrchovaté? — —
Že v prvé jizbici krásné slunce, — —
krásné slunce, to hospodář v domě —

Že v druhé jizbici jasný měsíc, — —
jasný měsíc, to hospodyň v domě.
Že v třetí jizbici hojné hvězdy,
hojné hvězdy, to málé dětičky atd.

Na Malé Rusi také chodí mládež o Vánocích po koledě *s kozou*, za niž jest ustrojen některý hoch. Obřad ten v Bělorusku se koná na Nový rok.*) — Jižně od Moskvy, jak dosvědčuje Zabylin**) dle Sněgireva a Sacharov, v noci před Roždestvem (náš Štědrý večer) vozili v saních dívku, oblečenou přes šaty v bílou rubašku, vydávali ji za koledu a pěli písně kolední. — V týž čas chodívají na Velké Rusi přestrojenci v maskách a kostymech po domích. V Novgorodě obcházejí od druhého svátku vánočního do Zjevení Páně po městě »okrutniky«, přestrojenci již výše vzpomenutí, kteří vcházejí do těch domů, kde jsou za okny postaveny hořící svíce, a baví hospodáře písněmi, hrami a žerty. Někde, jako na př. v Tichvině, vozívali se přestrojenci v saních, upravených v podobě loděk, hráli, zpívali a tropili veselé kousky.

Ve Veliké Rusi jest kolední slavnosť známa jménem *avseň, ovseň* či *tauseň* a děje se hlavně na Nový rok nebo v jeho předvečer. Tlupy mládeže chodí po domích, zpívají a tváří se, jakoby oraly, sijí zrní, přejíce hospodáři pro příští rok hojné úrody. Týž symbolický obřad je znám také u jižních Slovanů a v Haliči. Písně o pluhu, vztahující se k nejpřednějšímu zaměstnání rolníkovu, nalézají se hojně mezi ščedrivkami maloruskými, a tento, ať tak díme, rolnický motiv koled ruských střídá se s motivy náboženskými, bájeslovnými a j. Vynikajíť ruské i jihoslovanské, zvláště bulharské koledy

---

*) Šejn, Bělorus. nar. pěsni, Petrohrad 1874., str. 448 un.

**) Rus. narod, str. 11.

hojností motivů daleko nad naše, které se skoro napořád nakládají jen na motivech náboženských.*)

Na Velké Rusi ostatně rozeznává se koleda dvojí: *bohatá* čili *Vasilovskaja* v předvečer Nového roku (Vasiljev den, sv. Basilia), a *bědná* čili *kreščenskaja* v předvečer Zjevení Páně. V Bělorusku vodí obě tyto koledy dům od domu, zahalují je a přivedše k hospodáři dávají mu vybrati si tu neb onu. Vybéře-li si bohatou, povede se mu celý rok dobře; vezme-li chudou, bude míti neštěstí.**)

Obzvláště hojny a zajímavy jsou zvyky kolední u Rusínů. O Rusínech haličských, zejména těch, kteří v bezprostředním sousedství Poláků bydlí v tak řečeném Pokučí — ve krajině mezi horami karpatskými a řekou Dněstrem, a pak od Stanislavova až ke hranicím Bukoviny — sebrána jsou veškera data prostonárodního života se týkající proslulým sběratelem Osk. Kolbergem ve krásnou knihu,***) z níž následující zprávy jsou čerpány.

Koleda v těchto končinách počíná na Štědrý večer. Po večeři posílá hospodář koledy rodičům, příbuzným nebo známým; koleda ta skládá se ze 2—3 koláčův a z misky, naplněné rozmanitými pokrmy. Donáší-li to hospodář sám, řekne, vcházeje do domu: »Prosymo na weczeriu«; přináší-li to synek neb dcerka hospodářova, řekne: »Prosyty tato i neni i ja proszu na weczeriu«. Posel ten pak bývá náležitě uctěn a když se vrací

---

*) Více viz o tom u Veselovského, Razyskanija v oblasti rus. duch. sticha VII. a A. Potebnja, Rus. filolog. věstnik XI. r. 1884.

**) Afanasjev, Poet. vozr. III. 731., 749.

***) O. Kolberg, Pokucie. Krakov r. 1882.

domů, dostane oplátkou také podobné koledy pro své domácí. Hned z rána dne následujícího — na Boží Hod — nastane vlastní koledování, a to koledují v některých krajinách, zvláště v nejbližším okolí Kolomyje, za dne chlapci, večer mladíci a starší lidé. Za koledu dostává se hochům malého bochánku chleba neb nějakého krejcaru, dospělým po koláči neb několika krejcařích. Výnos koledy peněžitý jen z malé části zůstává koledníkům, většina jeho odvádí se — zejména od koledníků starších — ve všech těch krajích bratrstvům kostelním.

Jinde po bohoslužbě kostelní sebere se bratrstvo, obstarávající službu sakristanskou i kůrovou, u staršího bratra a pak jde se zvonkem a pokladnicí po všech chatách. Před každou chalupou volají: »czy doma, doma, pane gospodariu, czy można wam koledowaty?« Ze vnitřka obyčejně odpovídají: »Można, można, prosymo!« Mladíci chodí po koledě s hudbou, ale jen do těch domů, kde jsou děvčata, kdež pak s nimi tancují a na nich koledy žádají. — Jinde vodí koledníky ministrant s křížkem přízí ovinutým, s ním pak jde »michonosz« — nosič míšku, sbírající dárky, a »bereza«, který nejlepší koledy umí zpívati. Většinou chodí hoši, jak již dříve bylo praveno, koledovat hned o Štědrý večer; zvolí si nejdříve pokladníka — michonosza — a aby jim ničeho nemohl zpronevěřiti, také kontrolora, který nosí důkladnou hůl a na ní dělá nožem tolik vrubů, kolik dostanou krejcarů. Nejobyčenější jejich koledou jest kostelní píseň, kterou si lid přisvojil a pozměnil. Začíná:

Nowaja rada
świtu si zjawyla,
de panna czysta
syna porodyla.

V pokračování písně vypravuje se o Betlémě, mudrcích od východu, Herodesovi, který, »kazav źaňniaram zemlu splundrowaty«, spůsobil, že pěstoun Josef uprchl do Egypta. Konec zní:

My nyni honem
ces den weselim si,
Roźdestwu jeho
z nyska pokłonim si.
By nam jyzwolyv
sczaslywyj wik daty
j-a po smerty z nym
w nebi carstwuwaty.
O buwajte zdorowy!

Přání »buďte zdrávi« pronáší se na konci každé koledy vůbec. Hochům dostává se za ten zpěv obyčejně jednoho »czerwonoho«, t. j. krejcaru, za který pěkně poděkují. Takových tlup koledujících chodí, právě jako u nás, po dědině více — a tu se stává, že jedna druhou přepadá, aby jí pokladnu vyrvala; — že se to neobejde bez boulí a modřin, netřeba dokládati.

Po poledni prvního svátku jmou se koledovati junáci z bratrstva kostelního. Jdou nejdříve na nešpory, pak si vypůjčí z kostela kříže a zvonky, rovněž skřínky na peníze, které farář zapečetí tak, aby se peníze nemohly vybrati. Potom najmou si jednoho nebo dva houslisty a dva michonoše, aby za nimi vykoledované dary nosili. Koledovat počnou obyčejně u svého duchovního pastýře, kterýžto, žije-li se svými ovečkami ve shodě, pozve je po skončené koledě k sobě »na

úctu«. Potom se rozdělí na dvě tlupy, z nichž jedna jde na hořejší konec vsi koledovat, druhá na dolejší; z těch dvou sestaví se pak ještě menší skupiny, aby koleda byla dříve hotova. Koledují právě tak jako malí koledníci a staví se rovněž pod pravé okno chat, poněvadž na té straně světnice jest stůl a rozvěšeny jsou svaté obrazy tak, že jest tam takořka centrum domu. Když pozpívali, vyjde hospodář a podá jim misku kukuřice se slovy: »Proszu na kolidu«; oni přijímajíce dárek, k němuž hospodář přidá ještě několik krejcarů do pokladničky, odpovídají: »Krasno fajno dzinkujemo! abyste taki szesni ta welyczni per' panamy (před pány), pered hromadamy, jak ces dar bożyj pered namy.«

Když přijdou před chatu některého z kostelního bratrstva, spojí se všecky tlupy v jedno a koledují pod jeho okny jako jinde. Bratr ten se dříve na chvíli od nich odloučil a šel domů připravit se na jejich příchod. Když jim dal zrní, jak svrchu pověděno, prosí je, aby vstoupili do domu. Tam je usadí za stůl, dá jim jíst a pít, a když hospodyně staví na stůl kaši s mlékem, což značí, že stolování je skončeno, zapějí hospodáři tuto nebo podobnou koledu:

Hoj u našeho hospodáříčka,
  hoj dej, Bože!
hospodáříčka — to Semenočka
na podvorečku — dům se buduje,
a na tom domě — sokolík seděl,
hoj seděl, seděl — daleko viděl;
hoj viděl on až — kams v pěkné pole,
a v pěkném poli — tam ploužek oral,
a za tím ploužkem — sám Kristus chodil.
Svatí andělé — volky honili,
boží matička — jídlo nosila,

jídlo nosila — Krista prosila.
Orej, můj synku — zdrobna na nivě.
pak zasejeme — jarou pšeničku,
jarou pšeničku — jednostébelnou.
Pak požneme ji — jarou pšeničku,
jarou pšeničku — v stodolu zlatou
a vrch přikryjem — sivým sokolem,
sivým sokolem — tím hospodářem,
tím hospodářem — panem Semenem.
Hoj za tím slovem — bývej nám vždy zdráv,
bývej nám vždy zdráv — hospodáříčku,
hospodáříčku — ty, Semenečku!

Každá pak z těchto koled, ať již je zpívána komukoliv, ukončuje se přáním štěstí a všeho dobra, z nichž nejkratší jest:

Přejeme my vám — štěstí a zdraví,
štěstí a zdraví — z toho zrození,
z toho zrození — tím novým rokem,
tím novým rokem — vzbuzením dobrým,
vzbuzením dobrým — a věkem dlouhým.
Ó, buďte tu zdrávi!

Potom jim hospodář poděkuje, políbí kříž, jako byl již dříve před domem učinil, a dá jim několik krejcarů. Koledníci pak kolědují hospodyni zpěvem předešlému podobným, v němž se vypravuje o třech pastýřích, kterými byli sv. Michal, Jiří a sám Hospodin. Když hospodyně se poděkovala stejným spůsobem jako hospodář, kolědují dětem od nejstaršího do nejmladšího, pak čeládce a vůbec každému z domácích zvlášť a od každého přijímají dárek.

Po každé koledě, kterou vnitř domu zpívají, zapijí vodkou, a když již nemají komu koledovati, dají se do tance, používajíce tak svých houslistů; staří mužové zatím si sednou a odpočívají; jsou-li s hospodářem blíže

známi, uctívá je dále. Hospodyně sezve zatím několik děvčat ze sousedství, a pak nastanou radovánky jako o veselce; tančí se aspoň do úpadu pod ochranou kostelních křížů. To trvá tak dlouho, až hosté spozorují, že někteří koledníci, kteří zůstali venku při svém zaměstnání, blíží se k domu jiného bratra. Pak se vše stěhuje za nimi, a tam potom opakuje se scéna právě vylíčená na novo. Takovým spůsobem kolедují bratrstva kostelní čtyři až šest i více dní a nocí, tak dlouho totiž, až celá dědina jest vykoledována. Hospodář, kterého by pominuli, pokládal by to za těžkou urážku — které se bratrstvo ovšem snad nikdy nedopustí. Vybrané peníze i zrní odvede se o nejbližší neděli kostelu, jen hudebníci a nosiči pokladnic jsou z toho vyplaceni.

Bratrstva kostelní, o kterých tuto byla řeč, skládají se z ženatých mužů i svobodných. Kde svobodní junáci bratrstva nemají, tam pořizují si koledu takto: Po nešporách o první svátek vánoční jdou ku knězi prosit, aby jim dovolil koledovati po vsi, neboť bez jeho dovolení nikdo by jim ničeho nedal. Kněz žádá, aby jistou částku výnosu odvedli kostelu; na částku, o které se dohodnou, zaváží se pak pro lepší jistotu písemně, načež teprve mohou jíti po koledě. Chodí nejraději do domů, kde jsou děvčata na vdaní, neboť kromě toho, že se tam tancem poveselí, dostanou od děvčat, která se jim chtějí zavděčiti, štědré dárky peněžité, na něž děvčata již od léta spořila. Když jsou s celou dědinou hotovi, odvedou smluvenou částku knězi, ostatek putuje nejbližší neděli v krčmě do hluboké kapsy žida-krčmáře.

Jak z tohoto líčení patrno, vypadá rusínská koleda dosti vesele. V něčem srovnává se její spusob s koledováním, jakó dosud místy na Moravě jest ve zvyku. Tam však chodí *děvčata* ve sborech koledovat po domích, kde je nějaký mládenec — tedy právě opak toho, co jsme o Rusínech pověděli. Při tom zpívají:

Stojí hruška u Kaliny
širší nahoře než dole,
na ní hruštičky červené,
od slunéčka opálené.

Kdo ty hruštičky očeše,
ten svej Kačence dar pošle.
Očesal jest je Josef sám,
ten svej Kačence dar poslal.

Anebo:

Vyletěla holubička
z vrouboného okenečka,
letěla pryč až do pole,
k Rozsypalovej stodole.

Proč pak bys milá nebyla,
dyť tys mi to přislíbila,
slíbilas mi to pod dubem,
že my jednou svoji budem.

Honzíček tam drva rovná,
Františka mu je podává.
Rovnej ty si svoje drva,
dyť já nejsem tvoje milá.

Proč pak bys milá nebyla,
dyť tys mi to přislíbila,
slíbilas mi to o duši,
že se nám láska nezruší.

Když toto přezpíváno, vystoupí jedno z děvčat a řekne: »To všecko Josefovi Dvořákovému zpíváno, nám na koledu přidáno, a to proto, že jest Novákova Kačenka dost hezká panenka.« Obdržovše dárek kolednice zpívají:

Koledničky přistupme,
těmto mládencům a hezkým chlapcům děkujme.
Dej vám Pán Bůh štěstí, zdraví
a pár koní, pěkný, vraný,
kočár kovaný — a hezký panny.*)

U Poláků chodí děti po koledě s hvězdou — gwi-

*) Slavia. Koledy vánoční. str. 25—28. Podobně u Sušila, Písně, str. 748. nn.

azdou, která vlastně patří k jesličkám, jež nosí s sebou koledníci o Třech králích. Způsob koledy jest podoben vylíčenému způsobu ruskému. Táž hvězda, sdělaná z lesklého papíru a nosená na žerdi, kdež připevněna jest tak, že se na různé strany dá otáčeti, nosí se na Slovensku o Třech králích a dle svědectví Paillerova *) v Horních Rakousích již také o celých Vánocích, kdež s ní chodí tak řečení »Sternsänger«, v podstatě ovšem také našim »třem králům« rovní. Tyto představují nyní již také jen hoši, ale druhdy zastávali tu funkci, tehdy čestnou, vážení mužové, kteří po dědinách chodili, všude jsouce vítáni, a koledy zpívali; nebrali žádných darů, leda někde kus vánočky (»Störibrod«) a sklínku »angsötzten Branntwein«. Koledování takovéto dálo se již před staletími, což je zřejmo ze zákazu pro Durinsko z r. 1308, kde se hrozí trestem tomu. »wer zu winachten singet vor den Husern«. V Horních Rakousích jsou zprávy o tom ze 16. a 17. st.; v tamnějším klášteře ve Sv. Floriáně jest v archivu zapsáno, co po několik roků činilo vydání na koledníky s hvězdou, kteří hodného probošta pilně navštěvovali.

V Polsku nosí koledníci také vycpaného *vlka*, někdy také býka. Co by vlk při koledě znamenati měl, těžko jest vylíčiti. Hanuš hledá v tom významu mythologického a tvrdí, že vlk býval zvířetem bohům milým, což dokládá z řeckého bájesloví (Zeus Lykaios) a z Herodotovy zprávy o Neurech. kteří se na krátkou dobu v roce ve vlky měnili. **) Ale doklady tyto dle nových

*) Pailler Wilh., Weihnachtslieder u. Krippenspiele aus Ober-Österreich u. Tirol, Innsbruck 1881.

**) Hanuš, Bájesl. kalendář, str. 35.

výzkumů nikterak nedostačují, a tak spíše je pravdě podobno, že je to prostá vzpomínka na vlky, kteří pastýře betlémské znepokojovali a do nichž si tito také v koledách dosud u Němců zpívaných nemálo stěžují.

V některých místech, na př. na Maloborsku blíže Lvova chodívají již několik dní před Narozením Páně hoši, převlečení za různá zvířata: medvědy, koně, velbloudy, čápy a j. po domích a sbírají dárky. Slují »gwizdy«. Mají primitivní nástroje hudební, jeden, podobný našemu bukálu č. bukači, jiný upomínající na basu. Také »hada«, svrchu ze Slovenska uvedeného, nosí jeden z nich a straší jím děti, které vyslýchá z Otčenáše.*) Celý obřad podobá se dílem našemu »Mikuláši«, dílem koledě. — V Lubelském Povislí chodí v čas vánoční až do Hromnic se »szopką«, s Adamem a Evou i králem Herodem a dávají představení, protkané monology i dialogy rozmanitého obsahu, které obratně recitují. Pod okna dvoru přicházejí s koledou, kterou končí slovy:

Panna Maryja syna porodziła,
v pieluszki powiła.
Ja te pieluszki roznoszę,
państwa o kolędę proszę.
Będzie ryba z miodem,
nie umorzy głodem,
śliwki, orzechy,
dla państwa pociechy.**)

---

*) Wisła 1889, str. 732.
**) Wisła 1890., str. 106. nn.

III.

# Jesličky a dramatické hry vánoční.

Neveliká přízemní světnice ve starém, šedém domě, pochmurném právě tak, jako leckdy celá ulice na farnosti sv. Petrské, Vojtěšské a j. v Praze. Obyvatelé její jsou prostí lidé, kteří pokojně živí se svým řemeslem, nikoho nerušíce; soudil bys vůbec o nich, že jsou pro celou čtvrť úplně lhostejni. Ale zajdi si do té ulice a k tomu šedému domu v době vánoční! Z prostinkých obyvatelů chudobné světnice stávají se hrdinové, o nichž od úst k ústům letí zvěsť ve světě dětském, a ten skromný příbytek jejich stkví se v mysli drobných chodců, kteří kolem oken jeho několikrát denně cestu konají, barvami jen o něco méně zářivými, než nádherné síně lesklých paláců a hradů z pohádek. — Odkud najednou tajemné to kouzlo, jež oslňuje obrazivou mysl dětskou? Vánoce, které samy tím kouzlem obdařeny jsou měrou tak hojnou, propůjčily lesku svého i těm prostým stěnám — daly jim totiž hostiti — jesličky, a tím povýšily je na jakýsi stánek Muz, jemuž na ten čas věnována svrchovaná úcta malých návštěvníků. Nic nevadí, že jsou ty Muzy z míry chudy a sličnosť jejich že není valná — vždyť

tím bujnější je fantasie těch, kteří za nějaký ten krejcar přicházejí sem pokochat se v podívané na známé příběhy biblické.

Jesličky mají počátek svůj v Italii, a původcem jejich jest světec František z Assisi, zakladatel řádu fratres Minores, známých u nás v řeholích Minoritů, Františkánů a Kapucínů. Tento odebral se roku 1223. před Vánocemi se svolením papeže Honoria III. do vesnice Greccia v údolí Rieti v provincii Perugii, kde žil nábožný šlechtic Giovani Velita, aby u něho pro zamýšlený podnik svůj pomoci hledal. Šlechtic svolil ochotně k žádosti mnichově, a nákladem jeho pak upravena jest chýška ve skalách na způsob biblického chléva betlémského, a v noci vánoční vypraveno vše tak, jak si to zakladatel v Betlémě představoval. V noci konány jsou tam slavné bohoslužby, a že se to lidu velice líbilo, byl obřad ten opakován také v letech příštích, a jesličky rozšířily se později též po jiných krajinách, jsouce zprvu, právě jako později hry velikonoční, jen ve službě církve. Ale záhy zmocnily se jich ruce světské, a za několik věků vešly jesličky ve známosť obecnou, ba místy, jako v Horních Rakousích, Štýrsku a Tyrolsku je zvyk stavěti o Vánocích jesličky tak rozšířen, že nebývá v horských dědinách ani domu, kde by jich neměli. Rozšířivše se takto prodlením času, jesličky obohaceny jsou mnohými přívěsky namnoze i velmi nemotornými, jak tomu kde vyspělejší neb zatemnělejší mysl lidu a vtip těch, kteří mu původně z náboženských účelů jesličky ukazovali, byl přiměřen. S takovými jesličkami, ovšem miniaturními, chodí po koledě Slováci a Poláci — u nás vidíme to u drota-

říku, chodících o Vánocích po našich dědinách a zpívajících drsným hlasem pěkné svoje koledy — a v městech dává se to dětem jako »Betlém« pro radosť »k Ježíšku«.

Jesle, o nichž jsme se hned na počátku těchto řádků zmínili, nezasluhují od nás ani v nejmenším tolik pozornosti, kolik jim jí věnují prostí diváci. Nezdařené, ba nejapné figury jejich leda kazí vkus mladistvých očí — ten ukrutný král Herodes, který z ručnice děti střílí, jest právě tak odporný, jako nechutni jsou pestře natření střelci a veteráni, spěchající k narození Kristovu na parádu. A vedle toho nemají jesle tyto významu pro ocenění poesie prostonárodní, poněvadž to, co tu někdy prostonárodního bylo — a to byly písně kolední, samy o sobě dosud zpívané — jest namnoze vypuštěno neb zkomoleno — náhrada pak za písně ty jest chatrná a dojista neodpovídá duchu naší poesie lidové. Větší význam mají — ač scenerie při nich jest skoro táž jako u nás — jesle v některých krajinách německých, ježto se při nich starý jejich ráz prostonárodní udržel. Zmíníme se o takových jeslích hornorakouských, jak o nich vypravuje Pailler.*)

Umístěny jsou v celém pozadí světnice. Skládají se ze tří terasovitě vystupujících stupňů, dosti širokých a vysokých. Na nejnižším stupni představeno jest figurkami slušně vyřezávanými (zvýší asi 1 stopu) nebo v šaty oděnými narození Kristovo. Jsou tam pastýři se stády na skalách a v pozadí chatrč s Josefem, Marií a Ježíškem. Na prostřední terase táhne se řada domků,

*) Pailler Wilh., Weihnachtslieder u. Krippenspiele aus Ober-Österreich u. Tirol, Innsbruck 1881.

v nichž bydlí samí živnostníci: kováři, zámečníci, tesaři, truhláři, bednáři, tkalci, krejčí, ševci, také mlynář má tu svůj mlýn a j. V prostředku vede křivolaká cesta na terasu dolní. Nejvyšší terasa zastavena jest městem Betlémem, v němž arci domy jsou zbudovány ve slohu moderním. Na pravé straně jest kavárna, na levé škola, u brány jest mýtnice, v městě stojí hezký kostel o dvou věžích, blízko něho jest zájezdní hostinec »u slunce« atd.

Hra počne hudbou, kterou jest jako ze vzdálí slyšeti; pak se víc a více blíží, až jest slyšeti sbor andělů. Tím probudí se pastýřka na nejnižší terase, dá se sama do zpěvu a vzbudí pak ostatní pastýře, kteří vstanou a k chaloupce Kristově se ubírají, kdež zapějí píseň, za kterou jim Maria hned poděkuje. Do řemeslníků na prostřední terase zatím vjede čilý duch, všecko se dává do práce, a při práci zase zpívá každé oddělení, pěkně jedno po druhém, zvláštní píseň, která mnohdy svou originálností vyniká. — Pro větší obveselení váženého publika odehrají se tu také »žertovné« scény. Tak na př. mlynář probudí se trochu pozdě, vystrčí oknem svého mlýna hlavu a hledá pomocníka; tohoto je otevřenými dveřmi viděti, jak ještě leží pohřížen ve tvrdém spánku; konečně se vzbudí, dostane od svého chefa ještě pořádný záhlavek, a mlýn již klape. Nahoře v Betlémě sehrává se několik scén beze vší vnitřní souvislosti. Představení počne na stromě, stranou od města stojícím a jedlovým vrškem opatřeném; produkuje se na něm »Bámkraxler«. Hošík leze pomalu a opatrně nahoru a zpívá při tom:

Sitzt á kloáns Vögal anm Tanábám.
thuát nix als singá und schrein.
Ei was muás das für á Vögal sein?
das muás á Nachtigall sein.

Dole stojí druhý hoch, který mu odpovídá:

Nán, mein Buá, dös is koán Nachtigall,
nán, mein Buá, dös muást nöt glaub'n:
d'Nachtigall schlägt auf koán Tanábám,
dö schlägt nur in á Haslnuszstaudn.

Zatím chlapec na stromě vyleze až do vrchu, ale sletí odtamtud k velikému potěšení mužské mládeže ve váženém diváctvě.

V Betlémě mají také školu — dle všeho jednotřídní. Starý »správce školy« v dlouhém šosatém kabátě a s metlou v ruce — »Schulmoástá« mu tam říkají — několikráte se starostlivě ohlíží před svou chaloupkou, až zahlédne dva kloučky, kterým se patrně nechce do školy; rozběhne se za nimi, chytí je za pačesy a dovleče do školy, odkudž za chvilku zaznívá brekot a vřískot v rozmanitých tóninách. — Na náměstí betlémském také je živo. Přijíždí postilion, medvědář produkuje se tam se svými skrocenými umělci, kdežto viřtlář zatím nabízí váženému publiku teplé »párky«. Výtržnosť stropí podělkující bednář, který se s paní kavárnicí nepohodl o mzdu a za to ji chce vypáliti. Úmysl svůj opravdu provede, z kavárny se valí kouř a kavárnice hrozně lamentuje. Ale v Betlémě mají také hasiče, a to velmi dobře zorganisované. Na první výkřik jsou tu a hned oheň uhasí. Obecní strážníci — uniformovaní, toť se rozumí — chytí zatím lotrovského bednáře a vykonají na něm hned sprave-

dlnosť, ovšem jen dle mírných paragrafů betlémského zákonníka — vysázejí mu totiž, položivše jej před mýtnicí na lavici, pět a dvacet, kteréž veškero diváctvo svědomitě odpočítává. — Celé představení ukončují závěrečné sbory ženců do polí se ubírajících anebo myslivců jdoucích na lov.

Jak patrno, nelze jeslí vánočních počítati ke hrám dramatickým, a jsou to také jen velmi slabé hry loutkové, nemající jednotného děje a skládající se jen ze řady nesouvislých a libovolně nakupených, zcela bezvýznamných scén.

Mnohem blíže skutečnému umění dramatickému jsou vánoční hry, konané ve východní Moravě a na Slovensku. Potřebí ovšem i tu přihlížeti k nedostatkům slov přednášených a děje představovaného — ale nelze přehlédnouti, že hrám těmto neschází hlavní známka dramatu — případná akce, byť toliko zcela prostičká. Vinu toho ostatně má do jisté míry sám děj, který, spoléhaje zcela na látku biblickou, jest rázu epického a dokonalejšího představení dramatického skoro ani nedopouští. Jinak jest tu již dialog mnohdy živý, ač ne právě stichický, a chudičký děj přece se před zrakem divákovým alespoň nějak rozvíjí. Výprava takových her jest ovšem příliš jednoduchá: jevištěm jest podlaha kterékoliv světnice, do níž herci vkročili, kožich na ruby obléknutý, košile přes svrchní šat navlečená a přepásaná, na hlavě stuha nebo papírová koruna — toť oděv, který prosté pastýře hned přemění na anděly nebo na krále z dalekého východu putující. V ruce nesmí scházeti důkladný obuch nebo hůl, opatřená

malou sekyrkou, neboť těmi na důrazných místech zpěvu o zemi se bije.

Osoby vystupující jsou skoro vesměs ve všech těch hrách stejné, a také jména jejich zhusta jsou skoro táž; na Slovensku bývá to anděl se zeleným věncem nebo červenou pentlí na hlavě, pastýři ze salaší, bača a jeho pomocníci Fedor a Stacho, pak Kubo, zvaný Starý pes, oblečený v obrácený kožich a na znamení, že zastupuje princip zlý, v obličeji počerněný. — Na Valašsku jsou nejčastěji osoby tytéž — a jen poskrovnu je her, v nichž vedle anděla a pastýřů vystupuje také Maria a Josef. *) Ve hrách samých pak při krátkosti a zároveň improvisovanosti jejich nemůže býti řeči o nějakých aktech, ale za to neschází nikde — skoro jako u Euripida — řádný prolog; velmi často přidán jest též epilog, a chceme-li, nalezneme i písně chorické, při nichž ostatně také se provozuje jistý spůsob tance právě jako ve dramatech antických.

Prolog mívá nejčastěji anděl, který nosívá »betlém«, na němž jakožto hvězda nad chlévem betlémským slabým kmitem probleskuje plamének olejové lampičky. Vešed před soudruhy svými do světnice hospodářovy, anděl — promluví recitativem:

Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!
Moji milí laskaví páni.
jste-li při dobrém zdraví,
nesem vám radostné noviny,
Krista Pána narození.

---

*) Ve hře, kterou čteme v Koledách ván. (vyd. Slavie 1878) str. 227. nn. a kterou zapsal Dr. J. U. Jarník v Potštýně v Cechách, vystupuje mimo to též »laufr«, jakýsi vůdce pastýřů.

Betlémských pastýřů památka.
chcem poukázati zkrátka,
co oni činili,
jak veseli byli,
prosím o dovolení.

Když mu dovolení dáno bylo, zaklepe obuškem na dvéře, na kteréž znamení druh po druhu vstoupí také ostatní do světnice. Jakmile první do světnice vkročí, udeří holí o zemi a jme se hned zpívati, jako na př. ve Velikých Kunčicích tato slova:

Dej Bůh štěstí, milí páni,
keď sem nebyl dávno s vámi,
dovolte mi něco málo,
do tanca se mi zazdálo.

Při prvním slově každého verše udeří zpěvák holí o zemi, čímž povstává iktus zajisté velmi důrazný, — přetančí při tom poskokem přes světnici, a při poslední slabice verše vyskočí do výše. Potom zpívají všichni pastýři-herci, při zpěvu svém tančíce, píseň vstupní, jež může se pokládati za jakýsi druh parodu, ne-li hned za první stasimon:

Ej přijeli do Betlema pastýře
[hej hej, pastýře,]
hráli skočnou děťátečku na lýře
[hej, hej, na lýře;]
divili se na povětří muzice,
a pravili, co to bude za dítě atd.

Potom přednáší každý z herců několik veršů obsahu žertovného, nejčastěji však eristického. Konečně vybídne jeden z nich soudruhy, aby ulehli a po lopotě denní si odpočali. Lehnou tedy všichni krom anděla a tváří se, jakoby spali. V té chvíli spustí anděl povýšeným hlasem:

Sláva Bohu na výsosti,
slyšte, pastuškové sprostí,
novinu plnú radosti,
nebe je celé v jasnosti!

K těm slovům probudí se bača a vzbouzí pak i mladší soudruhy, kteří však stále ještě leží na zemi, prouce se s bačou a mezi sebou, že jich anděl nevolal. Po delší kontroversi vstanou všichni, pobízejí se navzájem k cestě do Betléma poklonit se malému Ježíškovi a vypravují, co mu kdo dá darem — neboť bez daru, byť sebe skrovnějšího, žádný se na takovou cestu nechce vydati. Sliby a dary jejich jsou nejednou vskutku originální, všude však jeví se v nich mysl prostá, nelíčená ve slovech, dojemných svou srdečností. Jsou to slova jako lid sám, který je zpívá. Tak dle Pav. Dobšinského*) na Slovensku poučují se pastýři na cestě:

Každý pekne k nemu kłakne
a důverne jemu rekne:
vítaj, vítaj, králi vítaj!

Potom přistupuje k jeslím čeledín Fedor a zpívá:

I ja Fedorík
bystrý pacholík
oferujem ti také jabłčko
jako moje srdiečko.

Po něm ozývá se pastýř Stacho, patrně zámožnější a také štědřejší:

A já tebe oferujem hrozna za košíček,
ešte k tomu medu hrnčíček;
ešte k tomu takú klbásu,
čo ťa trikrát ňou opášu.

---

*) Prostonárodnie obyčaje atd., str. 124.

Hůře vede se chuďasu Kubovi, který se zřejmým zármutkem praví:

Jezu, Jezu, čo ti dám,
keď sám chudák nič nemám?

ale zato činí alespoň zdvořilé pozvání:

Ak že sa ti bude lúbiť,
možeš s nami na salaš ísť;
budeš mati bryndze dosti
i žinčice do sytosti,
Ježišu spanilý!

Potom následuje společný tanec za zpěvu různých koled, ba také jiných písní. Všechny pak hry vyznívají v epilog, přednášený s nastaveným kloboukem v ruce, tohoto asi obsahu:

A vy, paní matičko,
odbavte nás brzyčko,
štědré koledy nám dajte,
a nás brzy odbyvajte. — —

Mnohem umělejšího rázu a větší tvářnosti dramatické jsou *hry tříkrálová* a *rájová*, jež Fejfalík*) z Moravy uvádí. Účinkuje v nich mnohem větší počet osob, děj je již složitější — takže se při něm scéna několikrát mění — a postupuje zcela přirozeně.

Ve hře tříkrálové, jež je povahou čistě vánoční, hrají prorok, tři králové, čtyři pastýři, Herodes a jeho trabanti, zákonníci, Josef a Maria, anděl, čert a smrť. Obsahem jejím jsou biblické příběhy, narození Kristovo a zvěstování jeho pastýřům, kteří pospíchají k Betlému; zjevení se hvězdy třem králům, dotaz těchto u Heroda, jenž radí se se zákonníky, příchod králů do Betléma, pobití dítek od Heroda a odchod Marie a Josefa s Je-

*) Jul. Feifalik: Volksschauspiele aus Mähren. Olomouc 1864.

žíšem do Egypta. Slova hry, do níž jsou vloženy také pěkné písně koledni, místy nás upomínají na kancionály českobratrské, místy však nezadají dramatickým plodům našeho Kopeckého. Na doklad položena buďtež slova z prologu prorokova:

Přišlo Boží narození,
grunt našeho vykoupení;
kdokoli grunt zavrhuje.
ten spasení nemiluje.
Přichází na svět Syn Boží,
poklad nebeského zboží
přichází do plačtivého
údolí zlosti plného.
Milosť. kterou jsme ztratili.
když jsme v Adamu zhřešili,
nyní se nám navracuje,
spasení se přibližuje« — atd.

Vedle toho pak uveďme jen slova krále Melichara, odpovídajícího Baltasarovi, jenž nechce Herodovi poklony učiniti:

»Ne tak, pane králi Baltasar, prosím vás,
odložte hněv svůj v tento čas;
neb bude-li nám Herodes chtět škoditi,
aneb by z nás chtěl posměch míti,
majíce příčiny k němu,
odplatíme tuplem jemu.« —

Skoro téhož obsahu je vánoční hra »*Betlém*«, kterou zaznamenal F. Bartoš ze Ždánic a která dle jeho svědectví i jinde na Moravě byla a snad posud bývá provozována. Počet jejích osob jest změněn toliko tím, že úkol zákonníků zastupuje zde žid Raboň, děj pak je rozmnožen ještě událostmi, které se sběhly po odchodu tří králů. Herodes poručí drabantovi:

»Hola, drabante, služebnice můj,
sem vojsko a dítky morduj!
I toho nového krále
zahub nenadále!*)

Rozkaz jest hned vyplněn, na Herodesa pak vystoupí Smrť a dá ho v moc čertům.

O scénické úpravě a výpravě hry této poučuje nás Bartoš poznámkou, které tu neváháme užiti. »Postaví se papírová stěna, na dvě tyče navinutá. Maria sedí a kolíbá děťátko. Josef stojí podle ní. Bokem od nich stojí anděl, bíle oděný; v ruce drží tyč se zlatou hvězdou. Herodes usadí se za stěnou. Tam jsou také všichni ostatní, odkudž vystupují. Všickni šatí se dle stavu svého; čerti mají chlupatou larvu, bílé oči, oblečeni jsou v kožich na ruby obrácený a nesou řetěz, jímž vystoupíce neb odcházejíce břinčí. Zpěvův účastní se všechny osoby, jenom anděl zpívá sám. Pastýřové, kteří na začátku hry leží na zemi před stěnou a spí, mají kožichy a v ruce bič.«

Hra rájová, rozsahem předešlých mnohem kratší, líčí, kterak první lidé od hada byli svedeni a potom z ráje vyhnáni. Z osob v ní súčastněných jen bůh otec a anděl mluví ve verších; Adam, Eva a ďábel užívají prosy, a to namnoze slov třetí knihy Mojžíšovy.

Obě tyto hry jsou zajímavy také proto, že podobné hry, a to rázu velmi starobylého, nalézáme u Němců, kteří na malých ostrůvcích udrželi se mezi Maďary v Uhrách nedaleko Pešti. Hry těchto Němců,

*) Nár. písně moravské. Brno 1889, str. 546. nn. Hru tříkrálovou nalezneme též u Bartoše, Nové nár. pís. mor. 1882, str. 187.

podobající se Pašijovým hrám z Oberamergau v Bavořích, jsou dle zprávy sběratele jich K. J. Schroera*) vzácným zůstatkem prostonárodní poesie dramatické, která druhdy valně byla rozšířena. Hry takové, původně církevní, již ve XIII. st. byly pořádány a rozšířily se pak mezi lid. Před císařem na koncilu kostnickém r. 1417. byly prý provedeny hry: Narození Kristovo, Příchod mudrců, Zavraždění dětí v Betlému. Naproti hrám, které na př. řádem jesuitským bývaly pořádány, vynikají prostotou a jednoduchostí jak slova tak zevní úpravy. Právo provozovací bývá pravidelně v rukou jen jisté rodiny, v níž se dědí jak rukopisy her tak potřebné oděvy a jiné rekvisity. Provozují pak se nyní celkem jen tři hry, ač jich druhdy více bývalo: narození Páně čili hra vánoční, Adam a Eva čili hra rájová a komédie — hra masopustní — tedy jakási trilogie, v níž zároveň již drama satyrské jest obsaženo. Také výpravou svou upomínají hry tyto poněkud na poměry starořecké. Někteří badatelé se domnívali, že hry tyto pocházejí od známého populárního básníka šestnáctého století Hans Sachsa, který složil celou řadu her dramatických; ale mezi nimi jen jediná hra vánoční cituje se z r. 1557. — o 9 jednáních — a jest v leckteré příčině mnohem primitivnější než hry tyto. Že však Hans Sachs vliv jakýsi na prostonárodní hry dramatické vůbec u Němců měl, bylo by zbytečno dokazovati.

Ku představení začnou se němečtí vesničané

*) K. J. Schröer, Deutsche Weihnachtsspiele aus Ungarn Wien 1858. Viz též: K. Weinhold, Weihnachtsspiele und Lieder, Graz 1853.

v Uhrách cvičiti hned v podzimku, jak mají po práci polní. Cvičí je »Lehrmeister«, jehož majetkem hry jsou a který má také všechny potřeby ke hře. Doba, kdy cvičení se počnou, jest jaksi sváteční pro celou dědinu — od té chvíle netrpí se tam žádná hudba a taneční veselí. Herci sami tvoří na čas hry jakési nábožné společenstvo; jest jim zavázati se staršímu: že nebudou — jsou to většinou dorostlí mladíci — choditi za děvčaty, že nebudou zpívati světské písně, že povedou počestný a spořádaný život a že staršího budou poslouchati. Hráti se začne počátkem Adventu a hraje se do Tří králů. Doma jsou představení jen v neděli a svátky; všední dny navštěvuje společnosť sousední dědiny, kamž bývá často zvána a vždy vlídně vítána. Hraje v hospodě; vstupného se platí — 2 krejcary. Výtěžek obrací se jen na pořizování kostymů a potřeb divadelních, herci ani »Lehrmeister« nepodržují z toho ničeho. Před první produkcí jest nejdříve slavný průvod z domu cvičitelova na místo hry. Napřed nesou vysoký strom jalovcový, »Krânewit«, opentlený a jablky ověšený. Vedle toho se nese hvězda, jaká v krajinách německých i slovanských také o koledě se nosívá. Pak jdou v řadě: andělé, Josef a Maria, která zároveň Evu hraje — je to vždy hezký jakýs junák; tři králové, Herodes, ďábel, vysocí kněží a zákonníci, židé, setník Herodův, který pak hraje také roli spanilé krejčové v poslední komédii, sluhové Horodovi, pastýři, »lid«. — Než se dají do vlastní hry, přednese cvičitel píseň, v níž oslovuje herce, a tito zase píseň, kterouž pozdravují diváky — tedy spůsob, jaký v jisté míře již u Kalidasy shledáváme.

Hra počíná cestou Josefa a Marie do Betléma; Josef je starý a churavý tesař, Maria jej těší v jeho chorobě. V Betlémě vyjednávají s několika hospodskými, kteří je více nebo méně hrubě odbývají; konečně odejdou v hospodě Titově do chléva. Josef chce po chvílce rozdělati světlo, čímž upoutává pozornosť diváků, a když se mu to podaří, spozoruje, že Maria, která zatím byla v pozadí, chová již nemluvně. O tomto však se toliko *mluví*, diváci si je toliko *myslí*, ale loutka jakási nebo cos podobného na jevišti se neukazuje. — Hned potom anděl venku pěje gloria, a pastýři přijdou k novorozenému děcku. Následuje zdlouhavá scéna, nářky pastýřů na trudné živobytí, když jim zimu je snášeti a s vlky bojovati. Vstupní píseň jejich pochází prý z XV. století.

Potom se pastýři položí a usnou. Anděl Gabriel vystoupí, a dokázav rozmanitými pohyby, že je skutečně nebeské stvoření, duch tíže nemající (vstoupne na př. na spící pastýře, kteří se nesmí pohnouti), písní svou je vzbudí, načež pastýři vypravují své sny. — Podobným spůsobem hra pokračuje. Přijdou tři králové se svými dary, Herodes vyzví účel jejich cesty, pošle své pochopy vraždit děti, Josef s Marií a Ježíškem prchnou do Egypta — ještě před koncem hry se však odtamtud vrátí — a Heroda na konec odnese čert, aby se drama přece tragicky skončilo. Mezi ďáblem a vojáky Herodovými nastane veliká řež, na kterou se herci hned přede hrou několika sklínkami posilnili a při níž padne i dosti modřin skutečných. Závěrek činí zpěv anděla, který Heroda ďáblům vydal.

Hra tato trvá dvě hodiny a je zajisté hodně fádní,

ježto látka sama je známa, a písně, kterých se hojně vkládá, také nejsou nové. Ale herci tito, když ukončili představení jedno, dají se hned do představení nového a hrají vůbec tak dlouho, pokud se chce někdo jejich hře dívati. — Pro nás zajímavy jsou *zpěvy* při hrách těchto pronášené; nejsouť dle svědectví samých badatelů německých (jako Wackernagla a Schröera) původu domácího, nýbrž pocházejí od Českých bratří, kteří mezi r. 1547—1622. v komitátě Prešpurském a Nitranském se usadili a krásnými duchovními zpěvy svými také na stejnověrné sousedy jiné národnosti účinně působili.

IV.

## Nový rok.

Málo jest dní v roce, které by se těšily tak svorné a všestranné pozornosti kulturního lidstva jako den novoroční. V palácích sněmovních hlavně ke dni tomu hledí se, když stanoví se nové zákony pro miliony občanů; smlouvy mezinárodní řídí se tím dnem rovněž jako smlouvy nepatrných soukromníků, a od téhož dne počíná se všecko konání v životě jednotlivců, obcí a veřejnosti vůbec. Lidstvu i dějinám jeho je třeba jistého mezníku, kterým nekonečný prostor času by se rozděloval a pátravému oku lidskému přehledným se stal. Mezníkem tím jest den prvního ledna, jemuž tuto chceme věnovati pozornost poněkud bližší.

Pátráme-li v historii slavnosti novoroční, shledáme nejdříve, že ne vždy a ne u všech národů připadala na den právě zmíněný, že rok nepočínal se vždy a všude prvním dnem lednovým. Nejpřirozenější počátek roku byl zajisté zimní slunovrat, kterým za nejstarších dob rok asi skutečně se zahajoval; a z těch dob až na naše časy udržely se stopy hojných obyčejů a pověr, jež prodlením času připojily se k Vá-

nocům, zaujavším místo bývalé slavnosti slunovratu zimního. Též u starých Římanů rok asi tím spůsobem se počínal. Tak lze souditi, třeba svědectví básníkovo v takové věci příliš na váhu nepadalo, na příklad ze slov Ovidiových (Fasti I. 163.): Den slunovratu jest počátkem nového a koncem starého roku — slunce i rok počátek mají týž.*)

Od roku 153. př. Kr. rok napořád počínal se prvním lednem, kdy konsulové v úřad svůj se uvazovali, kdežto den slunovratu stanoven od Caesara na 25. prosince. Při známé opravě kalendáře, kterou tento bystrý muž podnikl, počátek roku ustanoven na kalendy lednové, jimiž také r. 46. př. Kr. kalendář Caesarův v platnosť vešel a pak i za dob křesťanských trval, až roku 1582. papež Řehoř XIII. nutným opravám jej podrobil. Církev sama počínala jako dosud svůj rok počátkem Adventu.

V občanském životě křesťané v prvních stoletích počínali rok po spůsobu Juliánském 1. ledna. Pohané mívali slavnosť tu spojenu s obyčeji bouřnými, rozpustilými a rozkošnickými. Proto vrchnosť křesťanská, biskupové i celé synody nařizovali na počátku roku věřícím půst, aby byli nuceni obyčejů pohanských se zdržovati. Církevní slavnosť obřezání Páně v tehdejších časích ještě se neslavila; kdy byla zavedena, nedá se přesně určiti. Ve starých kalendářích svátek tento poprvé nalézá se ve století IX. v kalendáři Petershausenově a Rheinauově; určité zmínky pak vyskytují se o něm ve století jedenáctém (Ivo Carnotský r. 1090)

*) Bruma novi prima est veterisque novissima solis — principium capiunt Phoebus et annus idem.

a dvanáctém (sv. Bernard Clairvauxský r. 1140). Dříve slaven byl den novoroční prostě jakožto oktáv slavnosti narození Kristova. *)

Ale poměrně dosti záhy shledáváme, že někteří vraceli se s počátkem roku ke dni 25. prosince či vlastně k noci přede dnem tímto, domnívajíce se, že rok nemůže případněji býti počínán než památkou narození Kristova, kterýmž všemu lidstvu nový a pravý život nastal. Toho spůsobu užívali také někteří kronikáři a také několik kalendářů jím se řídí. Mimo Franky hlavně Němci učinili si Vánoce počátkem roku. Učený Jos. Scaliger píše o tom (De emend. temp. LII., p. 170.): »Staří Sasové a Dánové počínali rok občanský vždy od 25. prosince, a to od noci, jež následuje po 24., v níž křesťané od starodávna až podnes svatvečer narození Páně konali. Tu noc nazývali *Modranecht*, jakobys řekl *Nyktomytora* čili matkou nocí a jakoby byla rodičkou a vůdkyní všech ostatních nocí, ježto rok občanský v ní měl svůj počátek.« Zdá se, že také naši předkové kdysi počínali rok Vánocemi — Štítný alespoň na jistém místě výslovně tak počítá.

V odvozování počátku roku od vtělení Kristova někteří později šli ještě dále a počínali rok *25. březnem*, totiž svátkem zvěstování Panny Marie, jakoby tu první počátek vtělení Kristova se byl stal. Tak počítalo se zejména v Pise a ve Florencii, jenže počet obou měst se neshodoval; Pisa předstihovala Florencii o celý rok. Florentský počet byl nejrozšířenější, užívali ho sami papežové. — Také ve Francii *Nový rok* slavíval se

*) Ch. G. Haltaus: Jahrzeitbuch der Deutschen des Mittelalters. Vydal G. A. Scheffer, 1797. str. 67. nn.

o svátku již zmíněném, naposledy ještě r. 1566., kdežto ve Španělsku spůsob ten již r. 1351. přestal. — Republika Benátská počínala rok 1. březnem. V Lubeku vybrali si k tomu den 19. března, domnívajíce se, že tím dnem vůbec počalo stvoření, že tedy na ten den připadá památka vzniku světa vůbec. Hotový zmatek v té příčině byl v Nizozemsku; tam na př. Utrecht slavil Nový rok o Vánocích, Brabant o Veliký pátek, Flandry o Boží hod velikonoční — a každé mínění mělo řadu svých stoupenců.

Důležitosť a význam dne novoročního u všech kulturních národů, pokud o nich známosť máme, po zásluze byla oceňována, a proto den ten tu okázaleji a hlučněji, tu tišeji a jemněji se oslavoval; že při tom zvláště také pověrčivá mysl horlivě byla činna, netřeba dokládati.

Židé ohlašovali počátek měsíce Tišri, svůj to Nový rok, slavnostním troubením, které kněží po celý ten den při chrámě — později v každém městě provozovali. V Egyptě, kde podobné slavnosti byly více než kde jinde v rukou kněží, Nový rok oslavován tak hlučně, že po mnohých letech bouřlivým radovánkám v těch dnech konaným v jiných zemích dávalo se příjmí »egyptských«. Římanům — jako ve mnohých jiných věcech — také v této příčině nepopíratelně předáctví náleží.

Počátky všech měsíců a tudíž zvláště kalendy lednové, jež, jak zmíněno, r. 153. př. Kr. počátkem roku se staly, zasvěceny byly v Římě bohu Janovi, jenž dvěma hlavami pohlížel do minulosti i budoucnosti. Ten den nově zvolení konsulové nastupovali

úřad svůj a slavnostní průvod jejich na Kapitol zvýšil lesk toho dne měrou nemalou. V Římě, ba v celé Italii a všude, kam římský mrav zasáhl, kalendy lednové byly dnem nového, šťastného počátku, v němž kde kdo štěstím a blahem na celý rok chtěl se ujistiti. Bůh Janus těšil se zvláštní pozornosti; vysílány k němu prosby o příznivá znamení, pečlivě vyhýbáno se všeliké mrzutosti, sporu, rozruchu, ježto, jak se věřilo, na dobrém začátku téměř všechen zdar každého díla záležel. Nízcí i vznešení Římané navzájem přáli si štěstí a blaha, a přání svá provázeli malými, blahověstnými dárky, o jakýchž také Ovid (Fasti I. 185) se zmiňuje. Dárky ty po starém obyčeji podávaly se pod jménem *strenae* (jméno dosud zachované ve francouzském étrennes). Bývala totiž u Sabinů, spolupůvodců pozdějšího Říma, bohyně požehnání Strenia, z jejíhož posvátného háje blahověstné ratolesti na hrad se nosívaly. Na památku toho posílány jako dárky ratolesti palmové a olivové, a při tom podávány sušené datle, fíky a koláč medový jakožto šťastné znamení, aby celý rok přinášel obdarovanému samé sladkosti a lahody. Přidávaly se i peníze, mezi nimi zvláště assy na jedné straně s hlavou Jana, ověnčeného vavřínem, nebo Saturna, obou to bohů blaženého věku zlatého — na druhé straně s obrazem lodi — dle Ovidia na památku lodi, na které Saturnus připlul po Tibeře do Latia. Dárky ty také v symbolickém naznačení se podávaly. Posílali si totiž Římané ozdobné lampy hliněné nebo bronzové s obrazem bohyně vítězství, jež měla štít s nápisem »Annum novum faustum felicem« — šťastný a blažený nový rok — a kolem kteréž seskupena byla

drobná vyobrazení ratolestí palmových a ostatních dárků.*)

K bohatým a mocným patriciům hned zjitra přicházely davy klientů s povinným přáním a s dárky, za něž navzájem byli obdarováni. Dárky takové přijímali později i císařové od poddaných vůbec, a ti tlačili se ku paláci vladařovu tak četně, že za celý den nemohli se vystřídati. Dle svědectví Suetoniova (Oct. Aug. 57.) Augustovi pokládaly se strenae, i když byl nepřítomen; císař Kaligula, který dle téhož ohlásil po narození své dcery, že přijímá příspěvky na její věno o Novém roce, sám stál ve vestibulu paláce a vlastnoručně přijímal dárky. Tiberius naopak, jenž ovšem novoroční dárky čtyřnásobně oplácel, stanovil zvláštní vyhláškou, nechtěje po celý měsíc býti obtěžován, že přijímá streny výhradně jen o samých kalendách lednových.

Do svého celoročního zaměstnání o Novém roce každý jaksi zkusmo se pouštěl, aby dílo po šťastném začátku po celý rok dobře se dařilo. Proto také praetor v ten den vstupoval na soudcovský tribunál, ačkoliv úkon jeho byl při tom pouhou formalitou, neboť soudy na Nový rok se nekonaly. Nejstkvělejší částí programu novoročního byl akt, jímž úředníci, především konsulové, v úřad byli odváděni. Již před svítáním konsulové zpytovali oblohu, pátrajíce po příznivých znameních; potom oděli se doma v roucho úřední a přijímali pozdravy a blahopřání četných přátel, hlavně senátorů. Když všickni byli vyslechnuti, hnul se slavný průvod senátorů, rytířstva a jiného množství směrem

*) Preller, Röm. Mythologie, Berlin 1858. str. 159. nn.

ke Kapitolu, kdež noví náčelníci obce přinášeli v oběť Jovišovi, jakožto přednímu ochránci města, obvyklé bílé býky, jichž ku práci dosud se neužilo. Hned potom konalo se první sezení senátu, čímž za šťastných auspicií zahajovala se také činnosť politická. Všechen lid se veselil, a nad rozradovaným městem vznášel se vonný dým z kadidla a z obětí, jež na četných oltářích plály na česť bohů.

Zaručené zprávy poučují nás o tom, že také křesťané záhy počali si oblibovati o Novém roce rozmanité radovánky.

Svědčí nám o tom jednak četná snesení synodální, kterými zvykům novoročním, jakožto od pohanů zděděným, mělo se zabrániti, jednak hlasy různých spisovatelů z prvních i pozdějších věků křesťanských. Sofista a řečník Libanios ve IV. století dosvědčuje, že slavnosť lednových kalend rozšířena je všude, kde se prostírá říše Římská. Dle něho byl to svátek obecné radosti, bratrské sdílnosti a ochotné štědrosti: i na žebrákově stole byl dostatek. »Domnívali se, začnou-li rok vesele a volně, že i celý rok bude takový. V noci na 1. ledna veselá tlupa táhla ulicemi s písněmi a hlaholem, hlukem a lomozem, vpadala v domy a veselými kousky budila domácí. Vzájemné dárky novoroční byly všeobecným obyčejem. Děti chodily v ten den dům od domu a dávaly hospodáři jablko, okrášlené stříbrnými penízky, za něž dostávaly dvojnásob. Podobně si vedly tlupy *přestrojenců*, řídíce se heslem: dej a dostávej.*) Podobně, ač stručněji, mluví o téže

*) A. N. Veselovskij, Razyskania VII. str. 101.

věci na př. Eustathius Thessalonicensis a Joannes Tzetzes ve XII. století.

Zvláště zvyk choditi po domích v přestrojení byl církvi nemálo proti mysli, neboť pod nastrojenou kuklou snadno se mohly díti všeliké neplechy. Proto horlí proti tomu na př. Asterios ve stol. IV.—V., z jehož popisu vychází na jevo, že novoroční přestrojenci kromě přání místy provozovali i jakési hry, za něž se jim dostávalo dárků. Podobně vyslovuje se o těchto slavnostech koncil Trulský (r. 692.), zakazující zejména přestrojování (mužští oblékali se v šaty ženské a naopak) a navlékání různých maškar. Opětné zákazy z různých dob jiných udávají nám zajímavé podrobnosti té slavnosti.

»Acta sanctorum« stěžují si do křesťanů, že po spůsobu právě pohanském snaží se v ten den svou lidskou podobu zaměniti za všelijaké nestvůry. »Odívajíť se kožemi dobytčat, berou na sebe hlavy zvířecí, plesajíce a radujíce se, podařilo-li se jim podobu svou tak změniti, že ani lidmi býti se nezdají. Ba někteří mužové tak se zapomínají, že rouchem ženským se odívají, jakoby své mužné síly pozbyti chtěli.« O krajině švábské dovídáme se z téhož pramene, že tam mladíci chodí na večer zpívat svým milenkám veršovaná skládání, aby srdéčko jejich si naklonili. Důkladné pitky, při kterých nyní v poslední den v roce příchod Nového roku se očekává, byly jak u Němců tak i u Francouzů dávno v obyčeji. V některých krajinách německých Nový rok býval vítán právě o půlnoci střelbou, na niž i za tuhého mrazu mnoho lidí na ulicích čekávalo. Leckdo se při tom mrzel, že střelba přerušuje

zastaveníčka, jimiž galantní mládenci minulého století své vyvolené touž dobou poctívali. Že při tom leckdy hudebníkům tony v instrumentech zamrzaly, lze snadno se domysliti.

Že podstata novoročních zvyků ještě u pozdních potomků slavných Římanů byla táž, svědkem jest nám Ducange († 1688), který ve svém slovníku (Glossarium med. et inf. lat.) dosti obšírně vypisuje slavnosti o kalendách lednových. O hrách, které provozovali chlapci dům od domu chodící, dovídáme se tu skoro téhož, co naznamenal Asterios. Za zmínku při tom stojí, že dotčené hry dály se v předvečer novoroční, tedy vlastně v den sv. Silvestra. Na nový rok pak záhy z rána brali prý hoši ratolesti olivové a sůl, chodili dům od domu a pozdravovali hospodáře slovy: »Radosť a veselí budiž v tomto domě.« Utrusujíce pak zrnek solných, dodávali přání: »Tolik se zroď dětí, tolik oveček, býků, vepříků« atd. — Také bylo zvykem před slunce východem požiti kousek medu nebo vůbec něčeho sladkého, aby celý rok sladce se jim vydařil bez mrzutostí a tramport velikých. Zásada šťastného, libého počátku, jak patrno, byla tu vyjádřena již i hmotně a způsobem přímo makavým.

Obyčej dárků novoročních ze starého Říma, kde prosté symbolické dárky původní později s rostoucím přepychem nádhernými byly nahrazeny, rozšířil se po všech krajinách, a čilí obchodníci a průmyslníci naši těží z něho, právě jako dávní předchůdcové jejich. Zabíháno tu mnohdy ve směšné výstřednosti. Tak starý kronikář města Královce vypravuje, že tamnější řezníci r. 1583. shotovili jelito na mnoho loket dlouhé, v prů-

vodu po městě je nesli a pak cechu pekařskému v dar novoroční podali. Pekaři oplatili jim houskou, na niž zadělali celé tři měřice mouky.

Ve vzpomenutém usnesení koncilu Trulského jmenují se pohromadě »tak řečené Kalendy« (τὰς οὕτω λεγομένας Καλένδας) — patrně jsou tu myšleny kalendy lednové — a slavnosti, známé pohanským Římanům pod jmény Vota a Brumalia. Jest z toho spojení patrno, že slavnosti novoroční již tehdy byly přímým pokračováním slavností, které se konaly o zimním slunovratu. Spojení toto, o kterém jsme se zmínili již ve stati o »Koledě«, událo se dle A. N. Veselovského již za císaře Justiniana (527—565.), kdy vlivem křesťanství slavnosť lednových kalend rozšířila se na 12denní cyklus sváteční, sahající od Narození Páně do Sv. Tří králů.

Prodlením věku ztenčily se starodávné zvyky, jež druhdy provázely svátek zimního slunovratu, měrou nemalou zvláště u národů západních. Tam jest doba vánoční již dávno v této příčině oddělena od obyčejů novoročních, kdežto na slovanském východu, jak se níže přesvědčíme, jest tomu naopak. Nikde však nedělí se obřady, kterými jest vítán rok nový, od zvyků, provázejících poslední chvíle roku dokonávajícího. Sv. Silvestr, jehož památka světí se posledního prosince (v kalendáři pravoslovném jest ten den zasvěcen sv. Melanii), došel odtud neobyčejného a snad i poněkud nezaslouženého významu, že se posledních hodin jeho dne užívá k náležité přípravě a průpravě na radostné a bouřlivé přivítání roku nového. Ostatně shledáme, že také ve zvycích lidových oba tyto dny úzce jsou

spojeny a že obřady silvestrovské (lze-li toho jména o nich užiti) jsou také jen nerozpojnou částí slavnosti novoroční, bez níž by jich jistě nebylo.

V některých krajinách polských posud jest zvykem starý rok práskáním a hřmotem vyháněti. Za soumraku posledního dne v roce mládež na Maloborsku vezme hole a bije do plotů. Dorostlí mladíci a pasáci vezmou biče, naváží si na konec práskavých tkanic a pak v stejném tempu práskají po vsi ze všech sil, aby starý rok vyhnali.*) — Podobně děje se u Kašubů. Sotva nastane poslední den v roce, chystá si mládež zvonky, rolničky, klapačky a p. a čeká nedočkavě soumraku. Jak se sešeří, vyběhnou hoši z domů a běhají křičíce, lomozíce a klapajíce po celé vsi. Čím větší hřmot, tím větší bude příštího roku úroda. Při tom svolávají úrodu na obilí a stromy a plodnosť na domácí zvířata. Obíhají dům se všech stran, probíhají dvorem a přejí štěstí k novému roku. Večer chasníci praskají biči a vyhánějí starý rok za ves, ba střílejí za ním i z pistolí.**) — Srovnáme-li s tím zvyk také českému lidu známý, totiž práskati v noci Filipo-Jakubské na čarodějnice, poznáme, že v uvedených krajích pohlížejí na starý rok jako na cosi škodného a nečistého, čeho jest se třeba zbaviti před příchodem roku nového.

Ve slovanských krajích, právě jako jinde, víže se k večeru Silvestrovskému zvyk *slévati olovo*, což činí dívky hlavně za tím účelem, aby poznaly, vdají-li se brzy a za koho. Lze se právem domnívati, že tento

*) Wisła 1889., str. 733.

**) Jordan, Jahrbücher für slav. Literatur 1844., str. 25.

obyčej přešel sem (ba místy až na svatvečer Tříkrálový) z noci štědrovečerní a ujal se tu tím snáze, že na rozhraní dvou období časových bylo dle domněnky lidu možno nahlédnouti za tajemnou přehradu neznámého budoucna. — Slévání olova podobá se, jinak ovšem daleko jsouc prozaičtější, pečení rozmanitých figurek, nástrojů, nářadí a j. z řídkého těsta, které znají v Polsku i jinde.

Na Slovinsku je zvykem, že dívky na Nový rok záhy z rána vstávají a jdou pro vodu. Která přijde nejdříve, vrhá do studně jablko, do něhož jest zatknut kmínek rozmarinový, aby si tak získala v příštím roce muže. Také jiné předměty přinášejí slovinské dívky studni v novoroční dar, i něco peněz pohružují v její vodu, ale červené jablko jest přece dárkem nejvhodnějším. Při tom říkají:

Voda! Jaz ti darujem od dna do dna,
jaz sem za moža godna.
Daj mi moža Štefana ali pa Vrbana.*)

V Srbsku hádají dívky o svém osudu v čas novoroční tímto spůsobem. V předvečer Nového roku sejdou se, vezmou džber, naplní jej vodou a do něho pak každá hází po prstenu, náramku nebo jiné věci, kterou by snadno poznala za svou. Potom zanesou džber na nějaké místo bezpečné. Na Nový rok záhy z rána se sejdou na témž místě a přivedou děcko, které jejich šperky ze džberu kus po kuse vybírá. Dívky zatím utvoří kolo a zpívají písně různého obsahu. Která dívka dostane svůj prsten za zpěvu radostného,

*) Pajek. Črtice str. 87.

tu potká v příštím roce štěstí; na kterou připadne píseň obsahu žalostného, ta bude nešťastna.*)

V některých krajinách ruských a v Bulharsku jest předvečer novoroční slaven jako pokračování Vánoc. Zove se též Vasiljevskou nebo bohatou koledou. V Malorusku upravují »bohatou kuťu« či »bohatý večer«, jehož jiný název »ščedrivka« nebo »ščedrucha« sám o sobě poukazuje na »Štědrý« večer. Slavnosť záleží v důkladné hostině, provázené rázovitými zpěvy koledními, z nichž se ozývají motivy o štědrém, bohatém a hojném roce. Tytéž motivy zní v koledách, zpívaných v ten den po domích jakožto přání novoroční. Také přestrojování za babu, vlka, medvěda a p. jest v ten čas obyčejno. — Na Bílé Rusi chodívají v ten čas s kozou, rozumí se maskovanou, v kterémžto obyčeji spatřují někteří, na př. Sumcov (Kiev. Starina 1889) zbytky pohanských obyčejů římských, jiní uctívání nějakého božstva rolnického nebo pastýřského, na př. Velesa.

U Bulharů sluje slavnosť, konaná večer před Novým rokem, na nějž ve východní církví připadá svátek sv. Basilia čili Vasila, dle tohoto světce *Vasilica.* Vasilicu slaví hostinou tak hojnou, že se dostala až do pořekadla. Najedl se »jako na Vasilicu« značí asi tolik jako u nás »o posvícení«. Jakýmsi obřadným a význačným pokrmem jest zde *tutmanik*, upečený z mouky, másla a sýra a opatřený také několika penízi stříbrnými nebo zlatými. S tutmanikem v rukou klaní se hospodář před večeří svatému obrazu a pronáší prosbu za po-

*) Kraus F., Sitte u. Brauch der Südslaven. Vídeň 1885. str. 180 nn.

žehnání na všem statku v roce příštím. Pak rozláme pečivo, namočí v medu, dá každému z domácích po kousku a jeden díl hodí také oknem na dvůr jakožto oběť Novému roku. — Po večeři pak schází se mládež na návsi k tanci a zpěvu, při němž provádějí se též obřadné hry, vížící se výhradně k tomuto večeru a dni následujícímu.

K hostině Vasilského večera v Bulharsku, Srbsku, na Rusi i v Rumunsku nezbytně patří sviní hlava neb alespoň vepřová pečeně, která ostatně, jak připomíná J. Grimm, také mnohým Germanům jest v ten den krmí svátkovou. V Orlovské gubernii upraví na Vasilův den pečené sele, jež nazývají »kesareckým« t. j. cesarejským po jméně Vasilia Cesarejského, na jehož den od cara Petra I. přenesen byl počátek roku, druhdy 25. března slavívaný. A. N. Veselovskij *) se domnívá, že tento obyčej upomíná na obětování vepře v římských Saturnaliích. Že pak nyní bijí vepříky, jak se domnívají, v poctu sv. Vasila, stal se tento světec, mimochodem řečeno, také ochráncem vepřového dobytka.

K Novému roku — Vasilovu dni pojí se u Slovanů východních i jižních starodávný obřad rázu hospodářského, zvaný *useň*, *ovseň*, *avseň*, *tauseň*, *govseň*. Na Maloborsku kladou v předvečer Roždestva (na Štědrý večer) pod stůl krojidlo pluhu nebo na stůl držadla jeho a v předvečer Nového roku chodí s pluhem po domích, tváříce se, jakoby orali, při čemž v koledních popěvcích přejí hospodáři v budóucím roce hojné úrody. Zpívají na př.:

*) Razyskanija VII. str. 108.

Seto, seto,
na nové léto!
Urodiž, Bože, žito, pšeničku,
všelikou sadbičku.

•

V širém poli ploužek oře,
a v tom ploužku čtyři voli plaví,
mají oni rohy zlaté.
Svatý Petr za pluhem chodí,
svatý Pavel voly honí,
přesvatá Děva jísti nosí.
jísti nosí, Boha prosí:
Urodiž. Bože. žito, pšenici,
všeliké osení — — —

Podobný obřad i s podobným zpěvem zaznamenal Kolberg (Lud. V. 236.) z končin polských, kde pějí:

Hej nam, hej! a na onéj roli
złoty płužek stoi,
a przy owym płužku
ctery konie v cužku;
na naręcznym koniu
swiety Szczepan siedzi,
a swiety Jan im koniki wodzi.
A za onym płužkiem
sam pan Jezus chodzi,
najswiętsze Panienka
sniadanko nosiła.
scęścia im zyczyła:
a dajže tu, Bože,
wselaké zbože — — —

Rovněž v rusínských krajích v Haliči pobíhají dítky na Nový rok od chaty k chatě, do dvora i na faru s přáním:

Siej sia,
rodysia
żyto, pszenycia.
za piecom dity kopycia.

*

Panu, pani, paniunci
życia, zdrowia i szaścia,
niech zbierajom ciłe lito
i do Lwowa jidilo.
A wór zołota, hrosza (= groše, peníze)
i krasnego królicza (= hezkého, bohatého muže)
nechaj majut paniuncia.*)

Taková přání jsou známa na celé Červené Rusi. S malými změnami zaznamenali je ve svých sbírkách Vácsl. z Oleska, Žeg. Pauli a Wlad. Zawadzki.

Při zmíněné symbolické orbě jest nezbytno *síti* obilí, a právě od tohoto *setí*, jak se nyní již obecně vykládá **), odvozeno též jméno »avseň«, ve kterémž starší vykladatelé spatřovali jakési zvláštní božstvo. Sejí pak hoši s pluhem obcházející buď jen oves buď různé druhy obilné. Za své přání dostanou drobné dárky, něco peněz, pečivo a pod. Po jich odchodu místy, na př. v Tulské gubernii, hospodyně sbírá potrousené zrní a přidá je k obilí, určenému k jarní setbě. Obchůzka tato děje se někde v předvečer dne Vasileva, častěji však z rána na Vasilův den sám. Toho dne chodí děti po domích, sejí obilí z rukávu nebo z míšku a písněmi svolávají požehnání boží na všechnu setbu hospodářovu.***)

---

*) Wisła 1890., str. 787.

**) Viz Máchalův Nákres slov. bájesloví, str. 190.

***) Sacharov Nár. dněvník. str. 4. — Zabylin. Rus. narod. str. 34.

U haličských Rusínů vzrostla tato obchůzka, konaná rovněž buď v předvečer dne novoročního, obléknou se za dědky, cikány, židy a p. a vodí medvěda, kozu, vlka a j. nebo vlekou pluh od chaty k chatě. Za zvířata právě zmíněná ustrojeni jsou chlapci, místo pluhu stačí pouhé, dle možnosti ozdobené vlačihy. Pějíce veselé písně koledni hoši smýkají vlačihami, jakoby orali a sejí zrní.

Podobně chodí koledovat, a to buď také s pluhem buď bez pluhu, mládež ve věku od 7 do 20 roků *v Rumunsku.*

Novoroční rozsévání jest dále také známo *v Řecku*, jak uvádí A. N. Veselovskij dle zprávy Allatiovy, jenže jest spůsobu podstatně jiného. Tam totiž hospodář na úsvitě, prve než by někdo z domácích vyšel z domu, vyjde sám, vezme připravený košík, v němž jsou uloženy všeho druhu plodiny, ovoce, pamlsky a jemné pečivo z nejbělejší mouky, a vstoupí zpět do světnice. Tam pronese potichu přání celému domu i všem jeho obyvatelům, načež chodě po celém domě rozsívá obsah onoho košíku. Tak prý pojistí své rodině štěstí na celý rok.

V některých krajinách ruských, a to v těch, kde se neslaví avseň, patří ke zvykům novoročním *vaření kaše*, jež má jaksi úkol věštebný. Sacharov (Nar. dněvnik, st. 2.) popisuje ten obřad takto. Novoroční kaše vaří se před svítáním. Velmi záhy z rána přinese starší z domácích ženštin ze spižírny krup, starší z mužských vody z řeky nebo studánky. Obojí stojí na stole dotud, pokud není pec roztopena. Nikdo se toho nedotkne, byloť by to špatným znamením. Když již se mají

kroupy smíchati, sednou všichni domácí kolem stolu a starší žena říká, míchajíc kaší: »Sili, pěstili pohanku po celé léto. Urodila se pohanka i zrnatá i ruměnná. Zvali i pozývali naši pohanku k návštěvě do Carhradu besedovat s knížaty, s bojary, s vysokým ovsem, zlatým ječmenem; čekali, vyčkávali pohanku u kamenných vrat, uvítali pohanku knížata i bojaré, posadili ji za dubový stůl k besedě; přišla naše pohanka k nám být hostem.« — Potom všichni vstanou z pozastolu a hospodyně vyndá hrnec a dí: »Milosti, prosím k nám do dvora se svým dobrem.« — Nejdříve se dívají, je-li hrnec plný. Není většího neštěstí, než když kaše vyběhne z nádoby — toť zjevná bída celému domu. Také je neštěstí, kdyby hrnec praskl. — Pak snímají nožem škraloup. Kaše zardělá, plná, věští celému domu štěstí a úrodu. Kaše bílá, mělká, hrozí pohromami — takovou házejí do řeky.

V Bulharsku zachovalo se pro Nový rok — Vasilev den — starobylé jméno *Surava godina*, od něhož pak *surakvať* značí blahopřáti k Novému roku. Hoši, zvaní vasiličaři, a to malí i velcí, chodí časně ráno po domích svých příbuzných, majíce v rukou proutky dřínové = suravy, survatky.*) Suravami šlehají hospodáře, jemuž zároveň v popěvku přejí veselého roku, požehnání a hojnosti na všem statku, červených jablk v zahradě, žlutých klasů na roli, bohatých hroznů na vinici a zdraví na všechen čas. Pak mu podají proutky a hospodář je šlehá s přáním, aby zdrávi rostli a dorostli jako vrba u řeky. Potom přiváže k větvím zlatý nebo

*) Jméno vykládá se ze svěžesti, zelenosti.

stříbrný peníz a vrátí jim je, přidávaje i jiné dárky, načež se hoši odeberou do jiného domu. Večer hodí suravy do řeky. — Při těchto větvích, s kterými bulharští hoši obcházejí na Nový rok, mimovolně vzpomínáme na ratolesti palmové a olivové, které bývaly posílány u starých Římanů spolu s jinými věcmi jakožto dárek novoroční. — Že v pozdějších věcích chodívali v krajích nyní románských hoši s ratolestmi olivovými blahopřát k Novému roku, dosvědčil nám již svrchu Ducange, a jeho zpráva zajisté není bez významu pro srovnání zvyků zašlých i zachovaných.

V obyčejích a lidových zvycích *českých* lze přání novoroční postřehnouti tu a tam v koledách, které se nyní ovšem zpívají již v čas vánoční; druhdy asi koledovalo se u nás (a to nejen od drotarů, jako posud) také v celém týdnu po Vánocích i na Nový rok. K. J. Erben*) uvádí sice z Klatovska jednu koledu novoroční, obsahující přímé přání »Nového léta«, ale píseň ta jest rázu dosti pozdního a svědčí nejvýše jen o tom, že také u nás koleda o Novém roce nebývala neznáma. Zajímavější a ku přirovnání s hořejšími ščedrivkami vybízející blahopřání zaslechneme z úst koledníků moravských. Tak zpívají na př. v Měříně mezi jiným:

Dejte nám grejcar neb grešli,
abychme od vás odešli;
a my vám budem děkovat,
aby vám ráčil Pánbůh dat
*na přes rok* větší ourodu
za vaši ščedrou koledu.
Napřed panu hospodáři,
ať se koně, vole daří,

*) Prostonár. písně, str. 45.

potom paní hospodyni,
ať se daří huse, svini.
Nebude na tem dobytku,
bude mít ješče s kolíbku,
bujto syna nebo ceru
to já vám nezelžu věru. *)

Koleda podobného motivu a stejného obsahu je známa v různých variantech na Moravě i v Čechách; **) v některých tekstech jejích vyčítají koledníci svá přání co nejzevrubněji.

Přihlížíme-li k rázu lidových obřadů, zvyků a přání novoročních u Slovanů, jak jsme se o nich zmínili, neujde nám, že jejich zřetel obrácen jest po výtce k *hospodářství*. I tam, kde není známo obřadné napodobování orby, jakožto nejdůležitějšího úkonu Slovanova, směřují všecky projevy ve významný den novoroční k tomu, co jest základem života a pramenem pozemského blaha po názoru všech větví slovanských — ke zdaru a rozvoji činnosti rolnické. Lze v tom zajisté právem spatřovati význačný rys, shodný s kmenovou povahou slovanskou. Kromě toho jsme se přesvědčili z dokladu nejednoho, že také slovanské obyčeje novoroční mají za podklad uvedenou zásadu šťastného počátku, zajišťujícího zdar celému roku.

Hospodářská stránka ozývá se také v pověrách, které se víží k Novému roku a jež tu k závěrku klademe.

Na Rusi hádají o počasí: jak bylo několik dní

*) Bartoš, Naše děti, str. 260.

**) Viz u Erbena, Písně, str. 43. — Slavia, Koledy váu., 1879., str. 17. a j.

před Novým rokem, tak bude před svátkem sv. Petra a Pavla; jaká pohoda je po Novém roce, taková bude po svátku zmíněném. — V některých krajích polských hospodář, který má včely, jde na Nový rok k úli a mluví ke včelám: »Toho dne svátečního vy, včelky, začněte své dílo, pracujte a robte sladký med a žlutý vosk — čiňte to na chválu boží.« *) V Blotách v Lužici má na Nový rok skákat a běhat, kdo chce celý rok býti čilý, křepký a veselý. Kdo by upadl poslední den v roce, bude padat celý budoucí rok. **) U moravských Kopaničářů chodí prý na Nový rok »dzivjá baba, božjá poselkyňa«. Nachystají jí na stůl chléb, sůl, nůž a vody, »aby to zjedla«. Tamtéž na »Nový rok kolik lidí v domě, tolik hromádek soli nasype se nožem na píst. Komu do rána hromádka skopne (se rozpustí), ten do roka umře«.***)

V Čechách platí za dobré znamení pro celou rodinu, vstoupí-li na Nový rok první do domu dítě nebo panna. Hospodářové těší se na příznivé žně, zasvitne-li v ten den slunce aspoň tolik, co bys bičem mrsknul.

V některých krajích našich říkají, že bude mnoho požárů, ukázaly-li se na Nový rok při východu slunce červánky. Na Chrudimsku snaží se kde kdo, mladý — starý, bohatý — chudý, míti na Nový rok alespoň některou část oděvu novou, aby pak chodil v »novém« po celý rok. Na Domažlicku chodí v ten den dítky s »fanfrnochem«, bukálem čili bukačem (jest to džbán, potažený měchýřovou blanou, z jejíhož středu vybíhá

*) Wisła 1889, str. 487.

**) Tamtéž str. 931.

***) Bartoš, Lid a národ II., str. 146.

svazeček žíní) a kolednjí, zpívajíce za průvodu tohoto prostého nástroje:

Fanfr — fanfr — fanfrnoch,
nastává nám novej rok,
novej rok nám nastává,
koledy se nandavá.

Na Humpolecku chodívají dítky o Novém roce s *proutkem*. Proutek bývá různě dlouhý, propíchaný po celé délce dřevěnými jehlicemi, v úhlu 40 stupňů k sobě postavenými, které jsou ozdobeny různobarevnými ústřižky látek nebo papíru a hrachem na konci jich nabodaným. Vršek zdobí obyčejně malé jablíčko, oříšek nebo papírová kytice a pentlička.

Řídčeji se vyskytují pruty z trnky, která má jehlice přirozené. Dítky, přišedše do stavení, zpívají:

Dej vám Pán Bůh dobrýtro
na to nový líto,
abyste měli leníček
jako tenhle proutíček,
a na něm hlavičky
jak tyhle hráštíčky —
na ten nový rok.

Potom hospodář koupí proutek za několik krejcarů a na jaře si jej zastrčí na pole do lnu, »aby byl jako ten proutíček a měl hlávčičky jako ty hráštíčky«.*) Jak patrno, jest to obyčej rázu čistě hospodářského, hledící k význačné plodině a výrobě zmíněného kraje.

Někde nechávají si kousek ryby od Štědrého večera k Novému roku, aby se jich držely peníze. Obecně pak se u nás říká, že se budou peníze po celý rok držeti toho, kdo je má na Nový rok; dobře tedy, že na Nový rok jest zároveň »prvního«! —

*) Český lid I., str. 412—414.

V.

# Ostatky masopustní.

Podivné slovo — masopust! — Kolik lidí povolaných i nepovolaných namyslilo se již, jakým spůsobem a jakým právem divná ta složenina vnikla, kolik vážných myslitelů zavrtělo nad tím šedivou hlavou v minulých desítiletích, kdy ještě psáváno bylo masopůst. Prvá polovina slova nedopouštěla ovšem pochybností, ale odkud se vzala krátká polovina druhá? — Ctihodný náš patriarcha Jungmann vyvádí nás ve svém arcidíle z mylných domněnek výkladem, jemuž můžeme stále plnou měrou důvěřovati. Dle něho jest masopust »vlastně den, v který se maso *poušti*, t. naposledy jí, podle latinského carniprivium, řec. ἀποκρεος. Slove tak obyčejně několiko neděl a zvláště tré dní před postem, v kterých lidé rozličné kratochvíle strojí, jako tance, hody atd.«.

Poklidná to věru doba. Země dřímá ještě těžký dlouhý sen svůj, na tváři její nikde neviděti života — mrtvo v háji, ticho na břehu potoka, a jen když od vrchu k vrchu ob čas vítr zahučí, zní to, jako by země ze spánku si oddechla. Paprsky sluneční, jež na bílé pláni sněhové se tříští, počínají sice již hřáti, ale

dosud jen řídce podaří se jim strhati chladný šat, jenž k údům spící země tak těsně přiléhá. Země si hoví, proč by se také vzdělavatel její neoddal sladkému odpočinku? A z toho ani starostmi trudnými nedá se vyrušovati; byl-li minulý rok příznivý, pak je spižírna plna a ze sýpky věru není ještě vše vyprodáno, i zbývá tu vedle režného žita pěkná hromada zlaté pšenky. Byl-li však minulý rok zlý, nuž pak náš hospodář při dobrácké povaze své nezoufá, ale koje se pevnou nadějí, že letos lépe se mu povede, klidně oddává se požitku, ovšem dle poměrův uskrovněnému.

Do Řehoře, kdy má pluh již býti na poli, ještě hezká chvíle, proč tedy nepřáti si trochu radovánek, beztoho potom aby se člověk lopotil zas až do zámrzu.

Tak se jeví masopust jakožto doba klidu, pohovy, veselí a požitku tělesného. Má-li pak tento ráz masopust celý, vyznačuje se jím svrchovanou měrou konec jeho, jemuž se ve mnohých krajích našich říká prostě *ostatky*. Jsou to tři dni před počátkem postu, dnové tak rozpustile veselí a rozkoše plní, že se jim, jak tradice a zkušenosť učí, vyrovnávalo snad jen posvícení, dle starých, dobrých mravů slavené.

Neusmívej se nikdo nad tím nedůvěřivě, hledáme-li původ ostatků masopustních v šedých dobách pohanských. Nemůžemeť ovšem jmenovati určité slavnosti z doby té, kterou by ostatky zastupovaly. Hanuš *) se sice domnívá, že to byly »jarní svátky« — ale domněnka jeho, jako mnohdy jindy, nemá nijakého zá-

*) Bájeslovný kalendář, str. 79.

kladu. Římané mívali touž dobou, kdy naše ostatky připadají, slavnosť Lupercalia na počesť dobrotivého boha Fauna, jinak Lupercus zvaného. Mladíci nazí, a jen na kyčlích kusem kože z obětovaného kozla ovinutí, běhali po městě, šlehajíce řeménky rovněž z obětovaných kozlů, čímž měla se názorně ukázati očista a smíření, zároveň pak mělo se na všechny strany zanésti požehnání Faunovo, jenž zvláště plodistvosť stád množil. A právě z těchto příčin konala se slavnosť, přinesená dle domnění samých Římanů z Etrurie.

Jak praveno, nemůžeme jmenovati určitého jména slavnosti, z níž by naše ostatky zbytkem byly, ale o starém původu jejich soudíme z těchto okolností. Všecky naše větší svátky národní jsou zbytkem z dob pohanských, změněným ovšem vlivem církve, která, zcela opatrně si vedouc, dávala individuálním zvykům národním raději jen novou tvářnosť, než by se byla pouštěla v marné pokusy je vykořeniti. Dokladů netřeba k tomu snad ani uváděti — pravidlo analogie tu však dojista platí. Podobná analogie může nás pak vésti i k sousedům našim, v jichž mythech nalézáme data zajisté výmluvná. Dle víry lidu v některých končinách německých, jak vypravuje Jak. Grimm *), táhla v těchto dnech bohyně Holda s celým vojem duchů po kraji. Lid hromadně se scházel a očekával vojsko její jako příchod mocného jakéhosi krále. Předvoj vojska vedl šedovlasý stařec s bílou holí, zvaný »věrný Ekart«, který v davu cestu klestil a lidi zatlačoval, aby nikdo k úrazu nepřišel. Za ním brala se družina

*) Deutsche Mythologie IV. vyd., 2. sv. str. 779.

jednak jízdná, jednak pěší: byli mezi nimi také lidé nedávno zemřelí, jeden z nich jel na dvounohém koni, jeden byl přikován ke kolu, které se samo točilo (Ixión z báje řecké?), jiní šli bezhlaví anebo s hlavami na bedrách visícími. Nechtěl-li se jim někdo, třeba z opilství, neboť střízliv byl by se toho sotva kdo odvážil, vyhnouti, byl posazen na vysokou skálu, s níž se do večera hnouti nemohl.

Tato německá paní Holda v nejedné příčině rovná se naší Bílé paní, jsouc bytosť laskavá, vlídná, v bídě ochotně pomáhající a hněvající se jen tam, kde zastihne nepořádek. V době, kdy se masopust končí, koná Holda co rok na vzdušném voze rychlou pouť, aby se přesvědčila o píli přadlen; kde jsou hotovy a vše mají v pořádku, tam uděluje své požehnání, nedbalé přadleny však stihá z ruky její přísný trest a kletba.

Z těchto dokladů zdá se nám patrným, že sousedé naši mívali v době nynějších ostatků masopustních v časích pohanských pamětihodné svátky jakési, jež také u nás předpokládati můžeme. Doba sama, prostředí totiž mezi zimní slavností kolední a slavností jarního slunovratu, byla k tomu zajisté velmi příhodna. Jest pak vyslovena domněnka, že dávnověká slavnosť ta Perunovi byla posvěcena, a ukazuje se dosud k některým, ovšem skrovným příznakům, které tomu nasvědčovati se zdají. O tom zmíníme se doleji.

Pozorujme nyní, jak lid náš ještě před několika lety — a leckde dosud — ostatky masopustní slaví. Řekli jsme již dříve, že jsou dny tyto dobou požitku a bujného veselí, stopujme, kterak dvojí tento ráz jejich po dědinách našich se jeví.

K masopustnímu blahobytu jest na našem venkově nevyhnutelně třeba dobře vykrmeného vepře, který ostatně i mimo dobu tuto kuchyni a jídelní lístek vydatně podporuje svým tukem a uzeninou. Nezmocnil-li se ho nůž řezníkův, jehož úkol zastává obyčejně hospodář sám, již dříve, stalo se to dojista na Tučný čtvrtek, ve kterémž případě zbylo na ostatky ještě něco jaternic i jelit, a pro čeládku schován jest objemný bachor a dorota. Škvarků i »skřivánků« jsou plné mísy, a vyškvařené sádlo bělá se v několika notných krajáčích. Hospodyně jen jen se usmívá, když toto požehnání shlédne. »Což se to bude z takových zásob vesele smažiti!« tak asi myslí sobě, když v neděli dopoledne, sotva se z ranní mše vrátila, zajde na komoru, aby si odtud přinesla do sednice vše, čeho ku přípravám na hody ostatkové bude třeba. Vkročme do té sednice, — ale opatrně, abychom někde nezavadili, — za malou hodinku, — jak pestrý obrázek se nám tu objeví! Na stole trůní na prostranném vále dvoje důkladné necičky »zadělávací« — do nichž neměří se mouka po librách, ale hned po čtvrcích; v jedněch shlédneme nejjemnější moukou »cajkovou«, ve druhých je hrubší mouka — bělka, ze které robí se pečivo pro čeládku, pro děti a vůbec pro najedení, kdežto z oné pro hosti a pro hospodáře na pochoutku. V hrnečku vzdouvají se již pěnící se kvasnice, vedle stojí nádoba se smetanou, jiná větší s mlékem, na talíři připraveno je máslo, jehož koblihám třeba, aby hodně pily, právě jako cukru, aby byly lahodny a kypry, přebrány jsou tu drobné hrozinky a nakrájeny mandle do šišek určené, nakrájena na drobounko také kůra citronová,

v hrnečku rozkverlán jest žlutý obsah několika vajíček, stojí tu pohotově plechová kořenka s celým rozmanitým obsahem svým, jehož většina již na prášek utlučena; připravena jsou již povidla, utřen mák, natlučeny kupy sypkého cukru, a přece hmoždíř neustále řinčí. Na menším kastrole zaděláno jest nekvasené těsto na »boží milosti«, plné másla a cukru. Z trouby zavání tučná pečeně — dnes musí se péci na dvakrát, neboť čeládka dostane porce takové, aby mohla i rodičům slušný kus zanésti. Čilé ruce dají se, když všecko náležitě »vypracováno« a promícháno jsouc pěkně skynulo, do tvůrčího díla, a za nedlouho pokladeno jet dlouhé prkno, přes obrubu válu položené, buclatými koblihami, tenkými šiškami a vyválenými »božími milostmi«, jež jsou všelijak ovroubkovány a v prostřed rýhovány, aby na nich bubliny nenaskakovaly. Zatím na plotně prskají a syčí již na širokém kastrole bubliny vařícího se sádla, jež v málo okamžicích zbarví bledé tváře koblih až do ruda a nadme jejich boky k hotovému úplňku. Mastná, těžká vůně plní celou světnici, ba, ježto takováhle výroba v každém domě se provozuje, celou náves.

Do oběda sice nedaleko, ale ani mladí ani staří nebojí se, že si pokazí chuť k jídlu, dychtivě sahá každý do veliké mísy nebo do okřínu, kamž usmažené pečivo masopustní se ukládá, aby si pochutnal, dokud jest teplé. Náš neunavný Hanuš vyslovil domněnku,*) chtěje vyložiti starobylý zajisté původ koblih jakožto pečiva specificky ostatkového, že prý koblihy jsou sym-

*) Bájesl. kalendář, str. 82.

bolem obrozeného slunce, jež v té době znovu zářivěji na nebi třpytiti se počíná; šišky, jimž totéž historické právo náleží jako koblihám, byly by potom snad symbolem paprsků slunečních — dobře, že nám obé chutná i bez tajemné a nevyzpytatelné symboliky. — Co takto napečeno a nasmaženo, má sloužiti chtivým ústům v neděli a v pondělí — v úterý, jakožto v kulminační den ostatkový, který se skoro napořád jako svátek světí, připraví se hned dopoledne zásoby nové.

V některých krajinách slaví se v neděli »jalové hody«. Bývá to zvláště tam, kde dědina jest menší, takže při nedostatku hudebníků, jaký v tento čas obecného veselí se jeví, a plynoucí z něho drahotě hledané hudby, v úterý ostatkové nedají se poříditi radovánky jinde obvyklé. Jalové hody pořádají selky, z nichž každá přispěje do spolku pečivem, pečení a j., což vše snese se buď do hospody nebo ke starostové; tam sejdou se potom hospodyně, pojídají a veselí se pak při kávě a rosolce, kteráž se také na společné útraty pořídí. Při žertu a smíchu uteče příjemné odpůldne, za soumraku zavítají sem také muži, a nyní již neschází než kolovrátek nebo housle, třeba řádně rozladěné, aby se alespoň několik párků z rozjařené společnosti, je-li místo, dalo do tance. Bývá již pozdě v noci, když se účastníci rozcházejí.

Většinou však slaví se pravé a vlastní ostatky až v úterý před Škaredou středou. V ten den rozpoutá se radosť a ples na míru mnohdy až bezuzdnou. V obyčejích však při tom zachovaných smíme dojista spatřovati stopy dávných obyčejů pohanských.

Sotva je po obědě, který je v ten den, jak již

praveno, zvláště tučný, ač ne dlouhý, již jeví se na návsi známky nevšedního vzruchu, svědčící, že se cosi zvláštního bude díti. Drobná i dorostlejší mládež sbíhá se v kupy, děvčata vybíhají přede vrata a zvědavě pohlížejí ve stranu, odkud čekají příchozích, tu a tam ukáže se u dvířek i vydrovkou krytá, šedá hlava dědečka, jenž spokojeně si pokuřuje a patrně na veselé časy zlatého mládí vzpomíná. V tom u hospody na druhém konci vesnice zavzní zvuk trub a klarinetu, a hned potom v odpověď štěkot kde kterého ostražitého hafana po dědině. Do mládeže na návsi jako by rarášek vjel; letem jest u hudebníkův, a brzy mísí se v tóny pochodu neladné výkřiky škádlených i škádlících. Za okamžik hudba umlká, vešlať kamsi do stavení, a teprve za hodnou chvíli uslyšíme ji opět. Konečně blíží se k návsi. Napřed jde několik jonáků svátečně oděných a fábory ozdobených, kteří mají funkci »ubytovatelů«. S vážnou tváří vcházejí k hospodáři zvěstovať mu, že mu vedou vojsko na nocleh, a táží se, kolik mužů chce pod střechu přijati. Za nimi kráčejí drábové v uniformách, nesestavených právě dle vojenského reglementu, se šavlemi, velmi často dřevěnými; ti tvoří předvoj průvodu, jejž uzavírají hudebníci, a zaháněj{, toť hlavním jejich úkolem, neposednou mládež, která by si jinak příliš mnoho dovolovala. Že tu a tam některé panence ukradnou mlaskavou hubičku a jiné zase namalují uhlem důkladné kníry, nemůžeme branné této moci zazlívati. Potom přichází vlastní jádro průvodu, *medvěd* po zadních tlapách pomalu se šourající a chvílemi podivně mručící. Představuje jej statný muž, který jest celičký důkladně obtočen hrachovinou, z níž připleten v zadu

také ohon dojista notně delší, než je znám nejlepším přírodopiscům. Medvěda vede na provaze, často také jen na pouhém povřísle *mědvědář*, nesoucí pytel na dárky přes rameno, a provází jej několik mládenců skoro jako na svatbu vystrojených. Ve průvodu jest také »*žid*«, který brebentivým tónem nabízí z veliké březovky divákům obojího pohlaví šňupeček — a v zadu pokulhává ferina jakýsi přestrojený za ženštinu, s nůší na zádech, vykládající pohnutlivě, že bude co nevidět chovati, a prosící z té příčiny »na povijan«. Rozumí se, že všichni účastníci průvodu mají na tváři škrabošky, na jichž umělosti ovšem nezáleží; spůsobiť si leckterý junák lacinou masku tím, že si obličej natře žloutkem a pak foukne do mouky.

V tomto přestrojování, právě jako v přestrojování koledním, jak na př. dosud v Rusku jest v obyčeji, nutno jest spatřovati zbytky pradávného jakéhosi kultu pohanského, z něhož doba několika století vytvořila v jižních krajinách a v některých městech německých hlučné průvody karnevalové, a k nimž také nynější mumraje z plesů maškarních a redut jako ku praotci pohlížeti by měly. Co nyní činíme z pouhé toliko kratochvíle a proto, abychom pod zástěrkou masky tím snáze radovánkám mohli se oddati, to mívalo před věky zajisté význam symbolický, neboť člověk neskládal se sebe člověka a neodíval se v podobu jinou bez důvodu hlubšího.

Tak má se věc asi s přestrojováním vůbec, jaké v lidových obyčejích různých národů jest zachováno. Říci však něco nepochybného o významu přestrojování

masopustního medvěda, jest věru nemožno. Hanuš *) vyslovil domněnku, že spoutaný medvěd masopustní jest *symbolem zimy*, která touto dobou — za přibývajícího světla i tepla — také již jaksi jest ve vládě své obmezena a tedy spoutána. Domněnka ta jest v celku dosti pravděpodobna — méně však podobá se pravdě další výklad Hanušův, že zmíněný medvěd hrachovinový jest představitelem — Peruna zimního. Hanuš usoudil tak z toho, že prý hrách byl Perunovi zasvěcen, čemuž učí také P. Sobotka. **) Bezpodstatnosť toho výkladu dokázal Č. Zíbrt***) mimo jiné hlavně tím, že nelze najíti k tomu analogického obyčeje u jiných Slovanů.

Ale zahněme zase s průvodem k nejbližšímu hospodáři, který již mládence na prahu světnice vítá. Tito pozdravují jej uctivě, a nejvýmluvnější z nich takto k němu mluví: »Mnohovážený pane hospodáři, prosím a žádám uctivě za odpuštění, že jsme beze všeho dovolení do příbytku vašeho vstoupili. Doufám však, že nám mile odpustíte, neb jistě v paměti máte, že tento dnešní den hlučný býval vždycky velmi slavný. My jej zas dnes obnovujem, štěstí, zdraví vám vinšujem, vivat, páni muzikanti!« Tito spustí ihned tuš, a řečník podává hospodáři na dřevěném talíři sklenici piva na »zavdanou«. Do talíře tohoto zabodnuta je vidlička, ozdobená pentlí, ku kteréž přivázána jest snítka rozmariny. Pivo nosí se s průvodem ve džbáně; aby příliš nezvětralo, o to starají se cestou mládenci sami.

*) Bájesl. kalendář, str. 80.

**) Rostlinstvo, str. 301.

***) Staročes. výr. obyčeje, str. 19.—20.

Hospodář se napil a odvděčil se mládencům za »poctu« peněžitým darem, jejž položil na zmíněný talíř, oni pak obrátili se s případným oslovením k hospodyni, podávajíce jí rovněž na zavdanou, hudebníci zase spustili, a mládenec provedl při tom panímámu několikráte kolem světnice. Totéž opakovalo se pak s domácími dcerkami, pokud byly odrostlé, z nichž každá peněžitým darem ku společnému veselí přispěla. Hospodyně zatím přitočila se k medvědovi, aby s něho utrhla kus hrachoviny, kterouž položí do kukaně, aby slepice dobře seděly. Družina přípitky a tancem nezaměstnaná ohlíží se čile po světnici, zejména pak přitírá se ke kamnům hledajíc, kde je co na zub. Běda pečeni, která byla zůstavena na kamnech nebo v troubě, hned se octne v pytli medvědářově; hospodyně pak sem dohlédnouti nemůže, ana dává »bábě« do nůše šišky a koblihy, z nichž na konec hudebníkům lví podíl připadne.

Pojavše děvčata s sebou, zajdou pak mladí tito ctitelé starého masopustu do nejbližší usedlosti. Hospodyně však s hrůzou pohlíží na spoustu skvrn na podlaze, která byla ještě před půl hodinou bělounká jako nově vybílené prádlo. Je-li venku trochu umrzlo, ještě to ujde, ale běda, nastala-li obleva; o této sami hospodáři neradi slyší, vždyť platí ode dávna pranostyka: masopustní šišky na slunci, velikonoční vejce za kamny.

Do soumraku obejde stále rostoucí průvod celou dědinu a hned uchýlí se do hospody, kde nastane teprve pravý rej, veselé křepčení. Mládenci zatím již přepočetli vybrané peníze, aby věděli, co a jak dále činiti. Vybrali-li více, než činí plat s hudebníky vyjednaný, uschovají přebytek pro příští zábavu podob-

ného druhu; také na častování děvčat rosolkou a cukrovím obracejí se tyto peníze. Schází-li však něco, doplatí to mládenci sami. Stane se to ovšem málo kdy. Jak mi šedovlasý dědoušek, který kdysi v obci Milčicích na Poděbradsku o masopustě býval mládencem, vyprávěl, vybrali v této nevelikó, ale ovšem zámožné dědině až na 70 zl. stř., z čehož ovšem větší díl zaplatila děvčata, která se vůbec, jako jinde na př. při stavění májí, nikterak nevylučují z platu za společné veselí. Platila pak některá děvčata i po 5 zlatých; které dalo nejvíce, toho si hoši při tanci nejvíce hleděli, ba došli pro ně večer, nešlo-li hned s nimi, do statku s hudbou. Poplatky těmito jevící se nedostatek moderní galantnosti ku pohlaví krásnému (v němž ostatně můžeme spatřovati jenom uznávání stejného práva s muži) vůbec jest známkou zábav slovanské mládeže. Tak na př., ať mnoho jiného pomineme, v Lužici o masopustních ostatcích děvčata rovněž mládencům peněžité dary skládají, jenže se to děje až na samém místě tanečního veselí a za skotačivých žertů vyběračových.

V kolotavém reji, z něhož hned jaré zavýsknutí, hned rázné dupnutí rozohněných junáků zavzní, snaží se tanečnice co nejvíce vyskakovati, aby se jim hodně dlouhý len urodil. Když pak se přibližuje půlnoc, pochovává se za obecného žalu Masopust čili Bakchus. Hudebníci půjčí k tomu konci basu, jež se ovine prostěradlem jako rubášem, a některý ferina pak koná obřady pohřební, ministranti hned se mu také přihlásí. Pak vezmou »nebožtíka« na ramena a vynesou jej při smutečním pochodu na dvůr, kdež basu odstrojí a na-

vrátí zase majetníkovi, který z dobrých příčin byl o milý svůj nástroj ve smrtelných úzkostech. Ačkoliv pak dle kalendáře vlastně již půst nastal, přece nenapadá rozjařeným tanečníkům, aby se rozcházeli ale některý vystoupí spíše s popěvkem:

Už je toho masopustu
na mále, na mále,
komu my ty stary panny
prodáme, prodáme?

A jiný jako v odpověď dotírá na nebohá stvoření ta těmito slovy:

Proč pak Pán Bůh
stary panny nemiluje?
Proč pak Pán Bůh
stary panny nemá rád?
Těm mladejm dá muže,
těm starejm nemůže,
proč pak Pán Bůh
stary panny nemá rád?

Což divu, že za takých okolností nalezne se nejeden junák, který s krví od tance, zpěvu a pití ještě rozpěněnou, ani oka nezamhouřiv, jde sobě z rána do kostela pro »memento mori«, pro popelec?

Spůsobem tuto vypsaným slaví se ostatky také v Domažlicku, kde se jim říká *voracky*, kterýmžto slovem jsou míněny vlastně »maškary«. Hudbu při nich provozuje dudák a houdek (houslista), a veselosti, žertu a kratochvíle bývá tu více než kde jinde; mívajíť voračky maškar více a pestřejších než ostatky v kraji. V těch krajinách chodívali ostatně dopoledne v úterý masopustní hoši za medvíďata přestrojení po statcích,

provozujíce tanec medvědí a dostávajíce od hospodyň za to koblihy.

Slavnosť ostatková místy nabyla rázu čistě lokálního. Tak v *Táboře* ostatkovým průvodem představoval se slavný, ovšem nehistorický vjezd Žižkův do Tábora. Průvod ozbrojenců, v jichž čele statný Žižka, přitáhl na náměstí, kdež u kamenného stolce, dle pověsti z dob husitských pocházejícího, čekali je »konšelé« měštští s podarem míru, mísami koblih, jež bojovní dobyvatelé chutě ničili, a na konec podány jsou s balkonu radnice Žižkovi klíče městské, což vše provázeno příslušnými řečmi a odpověďmi.

Zmínky zasluhuje také spůsob, jakým ještě před r. 1848. dle svědectví Waldauova*) slavívaly se ostatky ve *Vamberce* a *Třebechovicích.* V těchto místech totiž nejdéle zachoval se obyčej, druhdy v Čechách velmi oblíbený a původem svým dle starých svědectví asi do XIV. stol. sahající. Ve zmíněných městech byly tak řečené *holubářské cechy*, jež tvořili všichni místní holubáři jen k tomu cíli, aby se konec masopustu starým spůsobem oslavil. Odpoledne v úterý masopustní vytáhl maskovaný průvod z domu cechmistra čili »staršího«, jenž k této slavnosti před rokem byl volen a celý cech právě pohostil. V čele kráčela hudba, uprostřed nesla jedna maškara na hlavě obrovskou klec plnou pestrobarevných holubův, okolo ní pak bral se celý kruh holubářů, z nichž každý držel v ruce malou klec se dvěma holuby. Ne právě potichu došlo se na náměstí, kdež nejdříve před radnicí a pak před domy vší hono-

*) Böhmische Nationaltänze. 2. sv. Praha 1860., str. 52. nn.

race místní proveden tanec kolem veliké klece, při čemž holubáři drželi se za ruce tak, aby svých klecí nepustili. Za toto zastaveníčko dostávalo se jim darů nezřídka dosti značných. Po obchůzce zašlo se k domu »podstaršího«, jenž pak zvolen pro budoucí rok za staršího. Hned po volbě otevřely se všechny klece, celé hejno holubův zatřepetalo se ve vzduchu, a do všeobecného výskotu a jásotu vpadly též rány, z uchystaných pistolí za nebohými ptáky vystřelené. Potom hodovalo se u nového cechmistra, až se pak slavnosť v hospodě tancem řádně ukončila. Waldau jmenuje z r. 1848. i poslední náčelníky ostatkového cechu holubářského ve Vamberce, kterými byli tamnější bradýř Postřehovský a švec Poláček, kteří prý se v obou zmíněných hodnostech po mnoho let střídali.

Zašlý obyčej tento připomíná nám v některých příčinách ostatkové zvyky dosud v Britanii panující, kde vystavují se v kleci dva kohouti a dráždí se k vespolnému zápasu, až jeden uštípnutím klesne. V našich zvycích prostonárodních má kohout, jak známo, roli velikou.

Jak z celého líčení tohoto je patrno, končil u nás masopust i tehdy, kdy úřední zákazy maškarních průvodů nezapovídaly, daleko mírněji než v leckterých krajinách jiných. Náš lid, povahy jsa vůbec mírnější, nepotřeboval okázalých průvodů jako rozmařilý Pařížan, jenž zlatem a pentlemi ozdobeného »boeuf gras« v tlupách provázel, ani pestrých a nezřídka i nádherných kostumův ohnivého Itala; těchto nebylo mu již ani proto třeba, že maškarní průvody jeho neměly rázu historického ani satyrického a tudíž na skrovnější prostředky snadno

se obmezily. Neměli jsme také, jak se podobá, *dramatických her ostatkových*, které zvláště v jižním Německu kvetly *) a jichž skládáním se mnozí samoukové (malíř Rosenplüt, lazebník Folz, Hans Sachs, Probst a j.) zanášeli. Zachovala se sice masopustní hra známého Mikuláše Dačického, ale nemáme o ní bezpečné zprávy, byla-li provozována. Hry, které byly od žáků nebo studentů pořádány o masopustě v kolejích jesuitských nemohou sem býti čítány, jsouce — kromě jediného »Sedlského masopustu« **) — rázu obecného. Že však druhdy také u nás zejména šlechta dle cizího vzoru nádhernější mumraje ostatkové vystrojila, o tom uvádějí kronikáři doklad nejeden. O takovém šlechtickém průvodu maškarním vypravují zápisky maršála Bassompiera ze samého počátku XVII. věku, jenž jako účastníky maškarády jmenuje mimo sebe generála Ruesswurma, šlechtice Valdšteina, Vchynského, Harracha, Černína, Schomberga a Mansfelda. Poctivého veselí ostatkového nezdržovali se pak ani sami králové čeští, ba na př. Václav IV. a Vladislav Jagailovec, jak Beckovský vypravuje, zvali v ten čas k sobě i vážené měšťany pražské s jich paními. Platná svědectví také máme o tom, že masopust alespoň za šťastných dob XVI. stol. býval u nás hlučný, ostatky jeho pak bouřlivé. Jinak nevysvětlili bychom si ani nápadné rozhořčení *Vavřince Rvačovského z Roudnice*, ctihodného děkana v městě Slaném, jenž r. 1580. pod tytulem »Masopust« vydal »pro hroznou lidstva na mravích zkaženosť« ob-

---

*) Viz Keller, Fastnachtspiele aus dem XV. Jhdt. Stuttgart 1858.

**) Viz Jos. Jireček, Staročes. divadelní hry, str. 109—159.

jemný spis, kterým horlí proti rozpustilému karnevalu jakožto původci všeliké zkázy mravní. Jak škodlivým jej pokládal, lze souditi jen ze jmen, kterými 12 synů jeho označil, jsouť to: Sobělird, Lakomec, Nádherný, Ožralec, Vzteklík, Pochlebník, Závistník, Klevetník, Všetýčka, Lenoch, Darmotlach a Lhář — jak patrno, čeládka z míry pěkná. Zosobněný Masopust pohnán jest v knize Rvačovského na soud do Říma, kdež proti němu žalobnice — neděle Quadragesima — snesla dlouhou řadu důkazův a svědectví, takže při svou ztratil a do vyhnanství kamsi mezi Moslímy jíti byl přinucen. O tvářnosti tehdejších ostatků můžeme souditi také z horlení některých katolických kazatelů; tak jesuita *Vojtěch Berlička* (Scipio) ve své Postile s počátku XVII. věku a *Martin Filadelfus Zámrský* na konci téhož věku trpce žalují na rozpustilé průvody, které dle jejich zpráv v neděli Quinquagesima (poslední neděle masopustní) se konaly.*) — Z nové doby zůstavil ostatkům výmluvné svědectví známý samouk *Jiří Volný* svou rozmarnou písní »Larva masopustu«.**)

Od nás nyní, jako všecky jiné, i zvyky ostatkové jako by byly, podobně jako Masopust Rvačovského, do vyhnanství se odstěhovaly — na škodu naši nebo na užitek? Žel, že alespoň veseliti se již neumíme tak poctivě po staru — bylo by nám toho věru leckdy potřebí!

---

*) Jiné zprávy o staročeských ostatcích viz u Zíbrta, Staročeské výr. obyčeje, str. 17. nn.

**) Jiří Volný, ovčák v Kratonohách, † 1745. Jeho »Veselé písně« vydal r. 1822. V. Hanka.

VI.

# Vítání jara a neděle Smrtná.

Mohutné zjevy kosmické, k nimž patří také jarní slunovrat, přiváděly lidstvu ve své uzákoněné pravidelnosti také určité následky. Lidstvo pak, pokud bylo takořka v dětských dobách svého kulturního vývoje, mělo obrazotvornosť vskutku dětsky živou, a proto si zjevy i síly kosmické personifikovalo, vlastní jejich podstaty neznajíc.

Tehdy neplatily ještě, jak dobře praví Řehoř Krek, zákony přírodní, nýbrž volná vláda zosobněných sil a tak nebyly tehdy »roční oddíly časové abstraktními pojmy, ale spíše živoucími bytostmi, bohy a bohyněmi, kteří druh po druhu s výšin nebeských sestupovali, aby se na zemi své vlády ujali«.*) Takovíto bohové a bohyně měli arci také své zasvěcené svátky, slavnosti a obřady, kterými byli uctíváni, a slavnosti ty udržely se v lidu s příslušnými obměnami i tehdy, když křesťanství zavedlo s novou věrou i nové řády. Personifikací, o jakých byla řeč, byla také *Vesna*, kteráž se nám zjevuje nejen jakožto »jaro samo o sobě, nýbrž

*) Krek, Einleitung in die slav. Literaturgeschichte, Graz, 1887, str. 518.

také bohyně jarní přírody, opak zimní bohyně *Morany*, všechen život ničící«.

Čas, kdy tato Vesna ujímala se vlády na zemi, vypuzujíc svou sokyni Moranu, slaven býval tím radostněji, čím lahodnější byla vláda úsměvné bohyně jara od nevlídného panování zimy. Ukázati, jaké stopy těchto slavností zachovaly se posud u nás i jinde, zvláště u Slovanů, a jaký asi mají význam, jest cílem těchto řádků.

## I.

Jest zcela přirozeno, že *doba*, kdy Vesnin příchod v ruzných krajinách byl vítán, jest nestejna, navzájem dosti značně se odchylujíc. Krajiny severní zajisté poznaly lahodné účinky obrozeného slunka jindy než končiny jižní a slavily tudíž také jindy své slavnosti jarní. Jak již svrchu bylo praveno, v tom neplatil nijaký zákon, ale pozorování skutečnosti vedlo člověka k tomu, aby spůsobem po otcích zděděným projevoval své city a úctu k božstvu.

Člověk tedy pozoroval, že počínají mizeti těžké chmury, zaclánějící klenbu nebeskou a sypající na skornatělý povrch zemský spousty sněhové; seznával, kterak se slunečním svitem již také břejné paprsky k zemi dolétají, kterak dne přibývá a celá příroda pomalu k novému životu se probírá — i neváhal veselými slavnostmi projeviti nad tím svou radosť a v symbolických obřadech sobě samému znázorniti, co v širém kosmu se děje.

K takovým slavnostem právem můžeme počítati

již slavnosti ostatkové, jež snad u všech národů evropských na konci masopustu se vyskytají. »Medvěd« slamou a hrachovinou otočený, kterého mládež u nás vodívala, není nepodoben symbolickým figurám Zimy, o jakých níže bude řeč. Zřejmý ráz vítací slavnosti jarní má dle Afanasjeva*) Masljanica (karneval) v některých guberniích velkoruských, kdež zapalovány bývaly slavnostní ohně. Tamtéž vozili v ten čas strom, okrášlený rolničkami a různobarevnými hadříky aneb dřevěnou kuklu. V některých vesnicích vozívají opilého mužíka, který má představovati Masljanicu; k tomu cíli zapřáhají do saní neb vozu deset i více koní, a to po jednom, a na každého koně posadí po jezdci s knutem nebo metlou v ruce; všude, kde jen možno, zavěšují malinké zvonečky a řehtačky; sáně neb vůz vymetou košťaty, mužíku Masljanici dají do ruky láhev s vodkou i sklenku a mimo to postaví vedle něho soudek s pivem a koš s potravinami. — V Sibiři ustrojí na několika saních koráb, na nějž postaví vycpaného medvěda a Masljanicu, a vozí po ulicích zpívajíce různé písničky. — Všecky tyto věci vykládá Afanasjev jakožto symboly; strom, koráb i medvěd jsou dle něho emblemy jarní přírody a jejích tvůrčích sil — zvuky zvonečků a rolniček — znamení bouřek, metla, koště a knut — vichru a blesku, pivo a vodka — všeoživujícího deště. Výklad ten arci jest třeba pojímati s jistou reservou.

Vlastní vítání Vesny počíná na Rusi začátkem března. Hoši a děvčata lezou na střechy sýpek, vycházejí na blízké chlumy a pahorky a odtud zpěvavě volají (pričityvajut):

*) Poet. vozren. Slav. III., str. 689. nn.

Vesno, Vesno krásná!
přijdiž, Vesno, s radostí,
s velikou milostí,
se lnem dlouhatým,
se žitem vysokým,
s chlebíky obilnými!

Toto přivolávání opakuje se 9. a 25. března, na Světlou neděli i na Krásnou gorku (první neděle po Velik.). Den 9. března vyznačuje se zvláštním zvykem, ukazujícím, kterak lid váží si ptactva jakožto posla jara. V den ten totiž, kdy prý ptactvo z dalekých zemí se vrací, selky pekou z těsta podoby ptáků, zejména skřivánků (o nichž u nás se praví, že již o Hromnicích musí vrznout, kdyby měli zmrznout), omazují je medem, zlatí jim křídla a hlavy pozlátkem a věšíce takovéto samodělné ptáčky po plotech a jinak je vyhazujíce, volají:

Žavoronky, priletajte,
krasnou Vesnu prinosite,
cholodnu zimu otnosite!

Jest známo, jak radostně u nás lidé pozdravují první vlaštovku, jak přes přísloví, že »jedna vlaštovka jara nedělá«, druh druhu ochotně přisvědčuje, nyní že již bude jistotně jaro. Děti poprvé vidouce vlaštovku, ať jest to v kterýkoliv den, provolávají radostně:

Dnes svatého Řehoře,
přiletěla vlaštovička přes moře!

Ostatně již ve starém Římě u Horáce jmenuje se »hirundo prima« (Ep. I. 7.) ne bez přídechu radosti. Vedle vlaštovky platíval v některých krajinách za posla jara také čáp, zejména též v Řecku. V některých městech

německých, jak praví J. Grimm, *) bylo hlásným ještě v minulém století nařizováno, aby tohoto posla jara troubením ohlašovali, začež se jim dostávalo od obce propitného. V Němcích první vlaštovka má docela i moc kouzelnou; kdo ji spatří, vyhrabe pod levou nohou uhlíček, který ho po celý rok chrání od zimnice. Švédští venkované pozdravují ji, vykřikujíce třikrát za sebou.

V Řecku prvního března sbíhá se mládež, prochází všemi ulicemi a zpívá veselou píseň; zpěváci tito nosí vlaštovku ze dřeva vyřezanou, která stojí na pohyblivém válci a tak se dá otáčeti. Jest zajímavo, že již z nejstarších dob řeckých takový zvyk se uvádí. U Athenaia a Eustathia zachovalo se totiž tak řečené χελιδόνισμα, píseň, jakou zpívali hoši na Rhodu, s podobou vlaštovčí obcházejíce a dárky sbírajíce. Původcem písně i zvyku toho jest dle pověsti Cleobulus Lindský, který prý to zavedl, když jeho krajanům kdysi peněz se nedostávalo. Píseň zní v překladu dle vydání Bergkova **) takto:

Hle, přišla vlaštovka  
krásné časy nesoucí,  
krásný celý rok;  
bělá se na podbřišku,  
a hřbet její je černý.  
Nuž, pones koláč sladký  
z domu zámožného,  
vína také číši,  
sýra košík plný;  
ni housek vlaštovka,

*) Grimm, Deutsche Mythologie, IV. vyd., 2 sv., str. 636.  
**) Th. Bergk, Poetae lyr. graeci, 1882. III., str. 671.

ni svítku z vajec,
věř, nezamítne atd.

Zde jest vlaštovka zřejmě jmenována jako poselkyně nového jara.

Zvyk do jisté míry podobný býval také v různých krajinách německých. Děti chodily od domu k domu, aby si vyprosily skrovné dárky, nosíce při tom figurku toho neb onoho živočicha, nejčastěji kohouta, ale též lišku nebo vránu, což jinde stává se o koledě. V některých krajinách polských, na př. v okolí Rypina, děti o středopostí nosí jeřába nebo čápa, zhotoveného ze dřeva.*) Který jiný obyčej ze slovanských zemí sem patří, ukážeme málo níže.

Velmi živě vítá se ptactvo také na Slovensku. Tam také dle P. Dobšinského »z doby objavenia sa, zo smeru a rychlosti lietania veštia teraz starci o povahe jara a povetrnosti«.**) Děti však na každého objevujícího se živočicha a zvláště ptáka volávají krátkým popěvkem. Tak na př. na skřivánka, když se vznáší: »Nesiem Bohu sviečku!

A potom:

Hotuj biče
pohoniče,
sej sedliačik, sej!
Ori, ori sedliačik!
ak nebudeš orati,
budeš na rok žobrati.

S nemenší radostí vítají a pozdravují slovenské děti také *jarní slunko*. Dle zmíněného pramene »pri

*) Zbiór wiadomości do antropol. kraj. II., 3. 16.

**) P. Dobšinský, Prostonár. obyčoje, str. 134.

prvom jarnom slniečku deti skáču dolu z peci, vybehujú na priedomie, prietosy (stienky) a obschnuté dvory i vyvolávají spevavo:

Slnce, poď na naše líčko,
dáme ti vajíčko;
zabijeme jalovičku,
tobe dáme polovičku;
ak ti bude málo,
ešte ti dodámo!

Sliby, které tuto drobná mládež činí a které zvláště opakuje, zajde-li jí při hrách slunce za oblaky, nejsou, jak se zdá, bez významu — alespoň srovnáme-li je se zvyky u jiných Slovanů platnými. Tak na př.: Bulhaři, u nichž děti také chodí s vlaštovkou jaro ohlašovat, vycházejí uvítat Vesnu s okrouhlým chlebem, úmyslně k tomu upečeným. Na Rusi venkované prostírají na poli nové plátno, kladou na ně piroh, obracejí se k východu a říkají: »Toť tobě, matuško Vesno!« Potom ostavivše své dary pod širým nebem, ubírají se domů s nadějí, »že matuška Vesna oděje se v nové roucho a za připravený jí chléb a sůl dá úrodu obilí, lnu a konopí«.*)

Svrchu jsme se zmínili, že nejen síly přírodní, ale také oddíly roční byly zosobňovány. Taková personifikace ukazuje se ve slovích, jimiž lid v některých krajinách ruských, vítaje jaro, obrací se přímo k Ladě, bohyni úrody, lásky a bratrských svazků:

Blahoslavi, mati.
oj mati Lada, mati
Vesnu zaklikati (přivítati).**)

---

*) Afanasjev l. c. (dle Sacharova II., 16. 18. a j.)

**) Nověji dokazoval Potebnja (Rus. fil. věstník VII.

V některých guberniích na Krasnou gorku (v neděli thominého čili radunického týdne, t. j. týdne po Velikonocích) selské dívky scházejí se při slunce východu na blízký chlum neb pahorek a staví se v kruh; jedna z nich vstoupí do prostřed kruhu — s chlebem a červeným vejcem v rukou a obracejíc se k východu modlí se a po modlitbě vítá Vesnu, dotazujíc se jí, na čem přišla a podobně.

Jinde se zpívá:

Blahoslavi Bože,
blahoslavi mati,
Vesnu zaklikati,
zimu provožati! (zahnati).
Zimočka — v vozočku,
Ljetečko — v čovnočku! (člunku) —

kterážto poslední slova Afanasjev vykládá: Zima odjíždí po suchu — po voze, a léto přichází na člunku, jedouc s jarním rozlivem vod.

Při tomto vítání Vesny provozovaly se veliké slavnostní hry, pocházející z šerého dávnověku a provázené hojnými písněmi obřadovými. Vesničanky se domnívají, že zachovávajíce tyto zvyky, slouží lásce, kterou Vesna v srdcích jonáků a děvčat rozžehá.

Jako v Rusku vozil se o Masljanici strom ruzně okrášlený a jako v Řecku děti již za dávných věku chodily s vlaštovkou, tak u nás a na Moravě mládež posud chodí na neděli Družebnou, jinde teprve na Smrtelnou s *lítem*. Kterak různě rozumělo se druhdy

---

226—241), že Lada není bohyně, nýbrž že slovo to vzniklo toliko z refrainu těchto písní jarních. Viz H. Máchal, Nákres sl. báj., str. 35.

tomuto obřadu, toho důkazem jest nám sám Jungmann, jenž ve II. dílu svého Slovníku na str. 305. uvádí: »*Choditi s létem* (lítem) = *s ustrojeným děckem* na znamení mladosti cf. kralka, lítel« — a pak ibid. na str. 338. »*Lítel*, alib. líto — kostroun, jedličí ratolesť, kterou na *velikonoční svátky* děvčata po vsích nosívají, zpívajíce: Smrť nesem ze vsi atd.«

Na prvním místě jest výklad správný jen, pokud se týče některých krajin, na druhém pak čas obřadu není udán přesně. — Líto (léto) je stromek, malý smrk, jedle nebo borovice, jemuž se dole setnou větve a kůra oškrabe, nahoře pak nechá se věník. Zelené větve ověší se barevnými stuhami a fábory, »aby líto bylo veselé«, a není-li těch, tedy alespoň různobarevnými hadříčky a cetkami — vždy však navěsí se na větve výdunky (prázdná vejce). Místy prý i bílou pannu na vrch stromku upevňovali. Dle Krolmusova svědectví*) strojívalo se líto druhdy mnohem slavnostněji, upravováno jsouc od dospělých dívek. Za naší paměti chodí s ním toliko děti, hlavně děvčata, dům od domu, aby si dárky nějaké vyprosily. Při tom zpívají na př. v okolí Hradce Králové:

Líto, nový líto,
co jsi nám přineslo?
Mnoho dobrého,
kvítí pěkného.
modrého, bílého
i červeného.
Vijte, holky, věnce,
která má mládence;
však je dosti kvítí,
až se louka třpytí;

---

*) Staročeské pověsti II., str. 12. nn.

však je dosti lupení,
až se hora zelení.*)

S písní spojuje se obyčejně, jak to bývá také o koledě nebo pomlázce, zřetelná prosba, jako na př.:

Zatoč se koši,
dej nám po groši;
rozdrhni se, míšku,
dej nám po penízku
na zelenou misku a j.

S litem chodívá se hned z rána, a to zvláště tam, kde není toto obcházení spojeno s vynášením smrti; jak obřad ten mění se v tomto případě, ukážeme níže. Budiž ještě připomenuto, že v některých dědinách, zvláště na Plzeňsku, Rakovnicku a Berounsku děti válek přistrojí za bílou pannu, kterouž na ruce hýčkajíce a písně zpívajíce, po vsi chodí beze všeho stromu zeleného. Toho obyčeje týká se vzpomenutý výklad Jungmannův.

Jiný obřad, vztahující se k vítání jara, zaznamenal Krolmus a po něm Hanuš**) z okolí Libochovic nad Ohří. Tam totiž děvčata seberou se po dvou nebo třech, bíle se přistrojí, prvními kvítky jarními, jako podlískou, fialkou, sedmikráskou, pak barvínkem, rozmarinou a j. se ozdobí a nad to hlavy též barevnými stuhami okrášlí a pak dům od domu chodí. Vstupujíce do světnice, stanou u dveří, nejlépe oděná z nich — »králka« — postaví se vpřed a zadní podeprou si boky a ustavičně sebou vrtíce a se pohybujíce zpívají:

*) K. J. Erben, Prostonár. čes. písně, str. 58.
**) Bájesl. kalendář, str. 98.

Když se hory zelenají,
modrým kvítím prokvetají,
Matka Boží po nich chodí,
hledající svého syna:
Viděli jste mého syna?
My jsme syna neviděli,
jak ve čtvrtek při večeři,
on tam sedí s apoštoly,
rozdává tam tělo Boží.
Tělo jezte a krev pijte,
na můj zákon pamatujte.

Potom »králka« zvěstuje hospodáři a hospodyni příchod jara a přeje jim zdraví a štěstí, aby od nich nějaký dárek dostala. — Píseň tato jest sice pozdního rázu, ale to na významu obřadu nic nemění; poznámka Hanušova, že vrtěním se děvčat snad jarní ruch naproti tiché zkamenělosti zimní má se napodobiti, nezdá se nepodstatnou.

Také Němci v Čechách mají zvyk choditi s lítem, stejně jako v českých krajinách upraveným, čemuž říkají »Sommergehen«.*) V Lužici bývalo obyčejem zarážeti »lječo« před domem nově vdané ženy.

Také v Polsku jest rozšířeno obcházení s lítem, kterému se tam v některých krajích říká *gaik*, jakž nazývá se též píseň při tom zpívaná. Dle K. W. Wojcického nosí děvčata v *úterý velikonoční* v Krakovsku a Mazovsku strůmek chvojový aneb svazek ratolestí pučících, ozdobených nejrannějšími kvítky a zelení a také stuhami a pod. vyzdobený.

V Poznaňsku, jak svědčí O. Kolberg, upevňují

---

*) Reinsberg-Düringsfeld, Festkalender aus Böhmen, Praha 1861, str. 92.

ve vršku strůmku také věnec z barevného papíru a pentlí; tam mají název s naším úplně shodný — *latko*, *nowe latko.**) Vcházejíce do domu, aby dárky dostaly, děti zpívají:

Do tego tu domu vstępujemy,
zdrowia, szczęścia winszujemy.
A przed tym tu domem biała gołębica,
a na polu szerokiém zielona pszenica,
wiosną się zieleni, lecie kwitnać będzie,
pan gospodarz przechodzi się wszędzie.
  Niechże się przechodzi,
  bo mu się tak godzi,
bo się przypatruje, jak pszeniczka wschodzi.
Dajże, Panie Boże, aby się zrodiła,
żeby ja tu do niéj żąć ja przychodziła.**)

Další část písně obrací se k hospodyni, vychvaluje i domácího synka a jeho koně a ukazuje pak ku »gaiku« samému:

Nasz gaiczek z lasu idzie,
przypatrują mu się ludzie:
a idzie on, idzie po lipowym moście,
przypatrują mu się panowie, jéjmoście.

Že jest tu také zřejmá prosba, aby hospodyně zpěvákům »podarunku nie pożałowała«, rozumí se samo sebou. — Kolberg, uváděje podobnou píseň z Poznaňska, připomíná, že »obrzęd ten wychodzi już prawie całkiem z użycia«.

---

*) O. Kolberg, Lud. X. 64.
**) K. W. Wójcicki, Piesni I. 191.

## II.

Český lid říká, že »první Matička«, jak zove svátek Zvěstování Panny Marie (dne 25. března), otevírá zemi, dovolujíc hmyzu i plazům opustiti zimní skrýše. Tím dnem tedy dle víry lidu probouzí se země k novému životu, setřásajíc pouta zimní. Ten den býval druhdy také vskutku — alespoň v některých zemích — dnem novoročním. Dle víry ruského lidu v týž svátek, zvaný Blagověščeně, dokoná se zápas, v nějž Vesna se Zimou již o Srjeteně (Hromnice) byla vešla. Nyní konečně »Vesna Zimu poborola« — překonala — a ujala se vlády. Zápas těchto dvou nepřátelských mocností představoval se v různých krajinách hojnými obřady symbolickými, které se konaly dílem v tento čas, dílem až o slavnosti májové. Že to byly obřady nestejné tvářnosti, netřeba uváděti.

V Německu na př. místy chodili toliko chlapci, ozbrojení bílými dřevěnými šavlemi a holemi, jakoby šli jedni pomáhat Vesně, druzí bránit Zimy. Chlapec »Zima« byl zabalen do slámy, »Máj« byl otočen břečťanem. Hoši se pustili do sebe nejdříve svými zbraněmi, pak se chytli do křížku a rvali se tak dlouho, až Máj zvítězil. Pak zpívali písně, ohlašující, že zima je přemožena a léto přineseno. Jinde symbolickým postavám pomáhala strůj ještě názornější. Léto představoval venkovan, oděný pouze dlouhou košilí a držící v ruce stromek, ověšený ovocem a stuhami, kdežto Zima byla teple zabalena a družina její bojovala sněhovými kulemi.*)

*) Grimm, Deutsche Mythologie, IV. vyd., 2. sv., str. 637. nn.

U Slovinců zápas jara a zimy bývá znázorňován v »Jurjevo«, v den sv. Jiří. V ten den hoši vyberou ze sebe nejhezčího soudruha a pěkně ho kvítím ovinou, takže z jeho oděvu ničeho není viděti. Mládenec ten sluje »*Vesnik*« nebo »zeleni Juri«. Vodí ho a zpívají vesele:

Zelenega Jurja vodimo,
masla in jajca prosimo,
Ježibabo zganjamo,
Hladoletje frosimo.

Mimo »Vesnika« chodí »*Rabolj*«, který jest zavinut v slámu a mívá i kožich na sobě. Někde na trávníku se utkají a svedou půtku, v níž »Vesnik« vždy je vítězem.*)

V různých guberniích ruských slaví se obřady, znázorňující zápas zimy s létem, v sobotu masopustního týdne (syrnaja nedělja). V ten den strojí se na řekách, v potocích a v polích město s věžemi a branami; toť říše Zimy, které nastává brzký pád. Účastníci hry ozbrojí se holemi i metlami a rozdělí se na dvě strany; jedna hájí města, druhá doráží na ně a po úporné, déle nebo méně trvající šrůtce vnikne do města a rozmete opevnění; vojvodu dobytého a zbořeného města koupávali druhdy v průseku v řece.**)

Popis skrovného zbytku vyhánění smrti v Korutansku nalézáme v Jordanových Letopisech slovanské literatury z roku 1845.***) Když se blíží jaro, hoši

*) Pajek, Črtice, str. 63.

**) Sacharov, Nar. dněvnik, str. 170. — Afanasjev, Poet. vozren. III. 691. nn.

***) Jordan, Jahrbücher für slav. Literatur 1845. str. 371.

v údolí říčky Gurky (severně od Celovce) rozestoupí se na dvě skupiny — mladší a starší. Mladší představují jaro a jsou k tomu přiměřeně oděni, právě jako druzí, kteří zastupují zimu. Obě tlupy táhnou vesnicemi, zastavují se u domů bohatých sedláků a zpívají písně, vyjadřující závod vesny se zimou. Zima konečně přizná, že jest překonána. Na konec obracejí se s žertovnými popěvky k domácí rodině, načež jsou obě čety od hospodyně pohostěny.

Ale v mnohých krajinách záhy zapomnělo se na zápas zosobněného Jara se Zimou, a zbyl z toho jen slavný vjezd jara samotného. Tak u nás v Čechách místy, na Moravě posud zhusta, právě jako v Německu, staví se na obcích společná máj symbol přišlé Vesny, a den, kdy se mládež u ní shromažďuje, jest svátkem celé dědině. Podobná slavnosť májová, jak na jiném místě ukážeme, byla, nebo jest posud rozšířena v různých zemích evropských.

V mnohých krajinách nebyl v obřadech lidových znázorňován zápas Vesny se Zimou, nýbrž bylo jimi postihováno již samo přemožení Zimy, tedy podáván jaksi jen poslední akt hry. Při tom je zvlášť zajímavo, že v představě lidu na místo Zimy vstoupila již *Smrť*, kteréžto jméno pak i v příslušných písních napořád se ozývá. Toto zastoupení v názoru i jméně bylo tím snazší, čím více ztrnulý, života prázdný klid zimní skutečné smrti přírody se podobá.

V zemích franských a durinských, hlavně pak v Norimberce, děvčata svátečně oděná nosila rakvičku, v níž měla přistrojenou loutku, — chudším dětem postačila pouhá krabice s ledabylou figurkou; při tom

prozpěvovala obyčejné písně vztahující se ku příchodu jara — a za městem metala loutku i s rakvičkou do řeky anebo ji spalovala na hranici.*) Utopiti nebo spalovati podobu Smrti bylo obyčejem ve střední Evropě vůbec hojně rozšířeným. Bývala to loutka slaměná neb dřevěná, která se napřed nosila po dědině. Účastníci obřadu přeli se o to, kde se má plésti nebo strojiti a z kterého domu vynášeti — neboť se věřilo, že toho roku tam nikdo nezemře. Jakmile Smrť utopili, utíkali co nejrychleji, bojíce se, aby se nevzpamatovala a za nimi neběžela. Jest to obyčej stejně známý Slovanům jako Germanům. V Polsku dle Wojcického podobu Smrti dělají z konopí a slámy a házejí do řeky nebo bažiny, volajíce: Čert tě vezmi! Kdo by po tom nazpět odtud běže, upadl, zemře do roka. **) — V Lužici kuklu Smrti dělají ze slámy a hadrů, nastrčí na dlouhou tyč a bijí do ní holemi a kamením; kdo ji srazí s tyče, ten jistě bude živ celý příští rok. Na konec utopí kuklu ve vodě nebo zavlekou na pohraniční mez a hodí na cizí pole. Při návratu do vsi nesou zelenou větev nebo stromek jakožto obraz jara, které místo smrti-zimy do dědiny vchází. ***) Místy oblékají Smrť v rubáš, do jedné ruky jí dají koště, kteréž dle Afanasjeva jest znamením vánic, do druhé srp, který býval druhdy vůbec znakem Smrti, život požínající. Takto vystrojenou kuklu nesou ženy, výrostkové házejí po ní kamením, až ji na hranici domácích polí na kusy rozbijí a na cizí půdu hodí. Obyvatelé sousední vesnice

*) Grimm, Deutsche Mythologie, IV. vyd., 2. sv., str. 639.

**) Wójcicki, Zarysy dom. III. 275.

***) Haupt u. Schmaler, Volkslieder der Wenden, II., str. 222.

však nestrpí tohoto daru, který by jim přinesl neštěstí, a jak jej zpozorují, vrhají jej, odkud přišel.*)

Ve Slezsku podoba Smrti byla jednodušší — vláčena tam jedle ovázaná povřísly. — V Malorusku vítajíce Vesnu nosí po dědině i v polích podobu Smrti, oděnou v ženský šat, a pějí jarní písně; potom ji kdesi na vyvýšeném místě zapalují a tančí kolem ní. Dle Sacharova v Kalužské gubernii při vítání Vesny v neděli radunického týdne upevňují na návrší dlouhou tyč se slaměnou kuklou, která se večer za zpěvu a tance zapaluje. V Orlovské gubernii v týž den venkované vyhánějí Smrť ze svých dědin — o půlnoci dívky vycházejí s metlami a pohrabáči a mávají jimi do vzduchu, honíce se za neviditelnou bytostí.**) Afanasjev obřad ten dobře přirovnává k tak řečenému »opachivanija« (mávání, vymetání), jakým ruští venkované vyhánějí nákazu morovou.

Obřad vynášení smrti a přinášení jara nezachoval se snad nikde tak podrobně jako v Čechách, na Moravě a Slovensku. V Čechách středních ovšem zná jej, jako skoro všechny zůstatky dávných obyčejů, jen starší pokolení — ale jinak nelze popříti, že málokterý jiný zvyk ze starší doby žije posud v paměti tak dobře, jsa předmětem časté pozornosti též cizích badatelů. Smrť se u nás skoro všude vynášela na *neděli Smrtelnou* (dom. Judica), pátou neděli postní. Jungmann ve IV. dílu svého Slovníku zaznamenává o tomto názvu: »Smrtedlná neděle, smrtná ned., t. třetí neděle před Veliko-

*) Afanasjev, Poet. vozren. III., 690 nn.

**) Sacharov, Skazanija rus. nar. II., str. 81—3.

nocí, poněvadž na tu neděli smrť pod spůsobem strašidla ze vsi vynášívali a do vody házívali, což podnes tam zde v Čechách toliko děti činívají.« — Obřad byl v podstatě všude týž — jen v jednotlivostech se v některých krajích lišil. Nejnápadnější odlichou jest název Mařena, Mořena, který v písních, zvláště moravských a slovenských, vstupuje na místo Smrti, ukazuje již svým kořenem na jakési dávné božstvo život ničící. Zevrubný popis vynášení smrti podává Sušil takto: »Někde zajisté vynášením smrti se spokojují, ponejvíce však přinášení léta k obřadu tomu přičiňují, májek či strom z lesa domů donášejíce a po vsi s ním obcházejíce. Mařena, mořena, smrť, smrtnice, smrtelnička, smrťák, smrtholka, smrťoch, květnica a jak jí ještě jinde říkají, bývá došek hůlkou prostrčený a jako děva s ústy i rukama přidělanýma vystrojený. Obyčejně smrť tu ze slámy na rahýnku asi loket dlouhém aneb ze dvou holí na spůsob kříže svázaných utvořenou obláčejí do šatů bílých dle kroje svého, jak kde který panuje, a ověsují stuhami, škaroupkami z vajec čili výfuky či výdumky či šupkami vaječnými všelijak barvenými, také obrázky na nitkách a ratolístkách upevněnými a klebetami či gorály, t. j. kousky ze sukna, z dykytu, ze slámy atd. o halouzky motanými ověšují, zvláště tam, kde toliko jediný máj se nosí, smrtholky pak se zapomnělo.« *)

Popis Sušilův zcela dobře hodí se také na vynášení smrti u nás. Obřad záležel, jak tu uvedeno, obyčejně ze dvou částí — ze vsi vynášela se smrť a zpět

---

*) Sušil, mor. nár. písně, str. 768.

přinášeno bylo jaro; vykonáván byl obyčejně od děvčat — hoši provázeli je jen, aby je škádlili — při návratu však připojovali se k nim, zpívajíce zároveň s nimi. Někde podnikali hoši svůj průvod, děvčata rovněž svůj. Tak se dělo dle Krolmusa a Reinsberga-Düringsfelda na Kolínsku a Českobrodsku; tam vynášena smrť do lesa, kdež každá tlupa o sobě smrť o dub rozrážela. Podařilo-li se to dříve hochům, věřilo se, že toho roku bude umírati více žen než mužů — a obráceně.*)

Dle téhož pramene v okolí chrudimském hoši strojili smrť již v sobotu večer u rychtáře a pak ji přenesli k nejbohatšímu hospodáři, odkudž druhého dne v četném průvodu k rybníku nebo potoku byla nesena. Hoši postavili se na hrázi do řady, a jak smrť dopadla do vody, pustili se za ní. Jakmile ji někdo ulovil, nesměl nikdo více do vody. Kdo se tam vůbec nedostavil anebo přišel poslední, měl jisto, že toho roku zemře; jemu také bylo vylovenou smrť nésti ke hranici, kde se pak spálila. Páliti smrť bylo obyčejem zvláště tam, kde nebylo rybníka nebo potoka. Místy, jako na př. na Táborsku (ale též na Moravě), ji házeli se skal, zobrazujíce tím zajisté, že se pádem zabije. — Tam, kde se do vesnice zpět přinášel zelený, ozdobený stromek jakožto obraz jara, šli účastníci průvodu jaksi slavnostně, prozpěvujíce případné písně — jinde zničivše smrť, utíkali úprkem do dědiny; — nikdo nechtěl býti poslední, nikdo nesměl v běhu upadnouti — neboť ten i onen mohl čekati, že do roka zemře.

*) Krolmus, Staročes. pov., II, 14. nn. — Reinsberg-Düringsfeld, Festkalender 91.

Na Příborsku dívky vyhazují došek mařenový na strom a házejí po něm kamením; která nejdříve trefí, ta prý se nejdříve vdá.

Jinde na Moravě místy pořádání slavnosti na Smrtelnou neděli souvisí s družinami *přástevnic*. Tyto totiž vynášejí Mařenu a zakopávají ji tak, aby hoši jí nenašli, neboť děvčata by se nevdala. Přástevnice také strojí stromek, který hoši uťali v lese, a to činí v domě, kde v zimě bývaly přástvy. Hoši dostanou od hospodyně pučálku a pagáčky. Potom udělají hoši otvor ve střeše, prostrčí tudy stromek a upevní jej tam; hospodář jest povinen hlídati ho, neboť kdyby se ztratil, hoši by jej musili vykoupiti. Na tom místě stromek zůstane až do pondělí velikonočního.

Zajímavy jsou písně, kterými obřad tento byl provázen; patříť, jak u některých i staré formy jazykové ukazují, k našim nejstarším písním lidovým, jsouce i jinak vzácným zůstatkem pradávných zpěvů obřadových. Tak zaznamenal Kollár píseň slovenskou:

Morena, Morena,
za kohos umrela?
Ne za ny, ne za ny,
než za ty křesťany.*)

Při návratu zpívala děvčata na př. v Liptově:

Vyniesli sme Murienu ze vsi,
priniesli sme Máj nový do vsi,
posejeme súržicu s ovsy atd.

V Čechách zpívalo se nejčastěji:

---

*) Kollár, Nár. zpiewanky, str. 3 nn.

Smrť nesem ze vsi,
novy líto do vsi,
buďte, páni, veseli,
že vám líto nesemy
s červenými vejci,
žlutými mazanci . . . atd.

Stejně známa byla píseň:

Smrť pluje po vodě
nové léto k nám jede
s červenými vejci atd.

V okolí Hradce Královó i jinde zpívávali:

Buďte, páni, veseli
na tu Smrtnou neděli;
smrť jsme vám odnesli,
nové léto přinesli.
Vítej léto líbezné,
obilíčko zelené.

Hody jdou, květy jdou,
vedou léto za sebou;
dej Pán Bůh travičku
až do kolenou.
A ty, svatá Markyto,
dej nám pozor na žito,
co nám Pán Bůh nadělí.*)

Z moravských písní sem patřících uvedeme ze Sušila alespoň tyto ukázky, odkazujíce laskavého čtenáře k zevrubnému popisu Bartošovu v »Našich dětech« (str. 281. a násl.):

Smrtná neděla,
kdes tak dlóho byla?

*) Erben, Prostonár. čes. písně, str. 58—59.

U studýnky, u hlubínky
nohy, ruce myla.
Číms jich utírala?
Šátečkem, lístečkem.
A ty, nové lýto,
cos nám doneslo?
Všeho dobrého,
kvítí modrého.
Svatý Jiří jede k nám,
po věnečku veze nám . . . atd.*)

Názory, za nimiž lze tušiti pozadí mythologické, projevuje také tato píseň:

Smrtná neděla,
kams klíče poděla?
Dala sem je dala
svatému Jiří.
Svatý Jiří vstává,
zem odmykává,
aby růstla tráva.
Tráva je zelená,
fijala, růže,
pomoz nám, Bože,
Prala plinky u studýnky,
nohy, ruce myla.
Čím jich utírala?
Lístečkem, plístečkem,
zlatým papírečkem.
Vij, matko, věnce
své Kateřince,
šak je dosti kvítí,
až se hora svítí,
a pod horó kamení,
až se hora promění.

*) Sušil, Morav. písně, str. 768.

Co do vnitřní podstaty lze s touto písní srovnati následující:

Smrtná neděle, kdes klíče dala?
Dala jsem je dala Květné neděli.
Květná neděle, kdes klíče dala?
Dala jsem je dala květným pondělkům.
Květný pondělku, kdes klíče poděl?
Poděl jsem je poděl Zeleným čtvrtkům.
Zelený čtvrtku, kdes klíče poděl?
Poděl jsem je poděl svatému Jiří.
Svatý Jiří vstal, země odmykal,
aby rostla tráva, tráva zelená.

* *
*

Za radostnou novinu, kterou dívky přinesly, zvěstujíce příchod jara, zasloužily si také odměny. Chodily dům od domu zpívajíce a často samými slovy písně dožadujíce se dárků, kterých dostávalo se jim na společné veselí. Vždyť na ten den byla »dívčí koleda« — jak prohlašují to na př. dívky v »Babičce« Bož. Němcové. — Že tu a tam podělila se také s dorostlými junáky, nelze vykládati jinak než z jejich veliké dobroty srdce.

S kamenováním a rozrážením Smrti souvisí bezpochyby výraz »babu řezati«, jak Jungmann *) a po něm i Kott kladou = světiti středopostí, tedy den, kdy jaro obyčejně se vítalo. Totéž značí i vlaský výraz »segar la vecchia«, o kterémž zvyku nás poučuje »Morgenblatt« z r. 1818., vydávaný v Tubinkách »pro vzdělané stavy« **). Tam čteme následující zprávu z Be-

---

*) Slovník I. str. 56.

**) Červen, čís. 151., str. 604.

nátek: »Když půst se blíží ke konci, lid chce svou radosť nad tím ukázati a jaksi najevo dáti libosť, že pominulo období. pro postní příkazy a zákazy nepříjemné. Pořídí tedy jakožto symbol podobu ošklivé, neúhledné baby. kterou nosí za velikého účastenství po náměstích, až konečně k večeru kdesi na příhodném místě za všeobecného jásotu na hranici ji spálí. Tomu se říká brusar la vecchia. Před časy tato podoba, aby prý středopostí ještě názorněji se naznačilo, před upálením v prostřed se přeřezávala, odkudž pochází výraz segar la vecchia. Při tom lid rozmanitým, obyčejně dosti hlučným způsobem se veselil.«

Jest pochopitelno, že obřad vynášení Smrti záhy nutil k výkladu o významu a původu jeho. U nás byl nejvíce rozšířen náhled, vyslovený nepřímo již kronikářem Hájkem*) dojista dle polského chronisty Dlugoše, kterýžto náhled pak určitě byl prohlášen od Veleslavína a po něm bez rozmyslu opakován až do našich časů. Polský kníže Měčislav prý, přijav z poučení své choti Doubravky křesťanství, dal svrhnouti sochy a modly pohanské do řek; — na památku tohoto skutku prý se potom v Polsku obraz ošklivých model pohanských na jaře k vodám vynášel — a zvyk ten prý i do Čech se dostal. — K tomu jen mimochodem připomínáme, že obřad, o nějž tu jde, již v dávných časích u nás byl znám právě jako v Polsku.

Zmíněný náhled uvádí také mimo jiné na př.

*) Kronika Hájkova, list 82. k r. 965. — Boh. Tablic, Poezye díl I. (Vacov r. 1806.) str. VIII. nn. cituje toto mínění také ze spisu Matyáše Dnescera »De festis«, vyd. v Lipsku r. 1607.

Ant. Jungmann v Preslově »Kroku« II. r. 1832.*) Tamže čteme také následující výklad, který sem klademe jakožto kuriositu: »Mnozí obyčej ten topení Mařeny odvádějí odtud, že v Lipsku u brány Hallské hejno vindických děvčat rozpustilých sedávalo, příchozího hledem i slovy milostně vábilo, potom pak na začátku postu velkého hříčku svou provázelo tím spůsobem, že jedna z nich věchet slaměný, jakožto obraz neohrabaného mužského nesla, ostatní pak jádro sestřiček líbezných za ní táhnouc, rozpustile zpívalo a pak obraz do řeky Pandy metalo.«

Několik výkladů podal na různých místech Hanuš, smělých a libovolných, jako většina jeho mythologických kombinací. Pohanští předkové naši prý měli obyčej umývati sochy bohů a bohyň svých — tak činili i se sochou Morany, u níž však původní umývání potom se »převrátilo v pohazování jí«. Ale vedle toho Hanuš také soudí, »že házeti tuto smrť pozůstatek je bývalé někdy oběti vykonávané druhdy na živé osobě« **).

J. Grimm, mytholog v celku opatrný, nevyslovuje se v této otázce dosti určitě. Dle něho není podoba, vynášená o Smrtné neděli, všude obrazem abstraktní zimy nebo smrti, nýbrž jest to ještě pohanské božstvo, ustupující křesťanství; ale k tomu dodává, že topení nebo zahazování obrazu starých božstev nemusilo se díti vlivem křesťanství, avšak že se může zakládati již v kultu pohanském ***). Podstatou tento výklad se rovná zbájenému výkladu Hanušovu.

---

*) »Krátký obsah náboženství poh. u Slovanů, zvl. Čechů«, str. 361—2.

**) Hanuš, Báj. kal., str. 99.

***) Grimm, Deutsche Mythologie IV. vyd. Z. sv., str. 644.

Celou osnovu výkladu v naší příčině nastrojil v novější době ne bez důmyslu, avšak nicméně s výsledkem skrovným V. Brandl v »Časopise Mat. mor.« 1876 *), užívaje k tomu hlavně písní, z nichž nejdůležitější jsme svrchu položili. Čelné myšlénky jeho jsou asi tyto: Vynášení smrti nutno spojovati se zjevy kosmickými vůbec. Znakem jarní síly přírodní jest, že zemi vláha se navraçuje vodami. Tato vláha zemská byla zosobňována jakožto spanilá panna, uvězněná od zloducha, až ji mladý Slunce-Bůh osvobodí. Panna ta jest Vesna, její věznitel Morana, hrad, kde jest vězení — země; přemožená Morana dá hradní klíče, jak jsme slyšeli v písních shora uvedených, svatému Jiří, který otevře nebe i zemi. Svatý Jiří zastupuje pohanského Jarovita. Poněvadž Morana byla překonána osvobozením vláhy zemské, proto se její obraz ve vodě utápěl anebo pálil na znamení, že vítězoslavný Jarovit (Slunce-Bůh) také na zemi vítězství dobyl. — Že za původce smrti Moraniny byl pokládán jarní Slunce-Bůh, dokazuje píseň:

Mařena, Mařena,
pro kohos umřela?
Pro teho, pro teho
šohaja švarného.

Tento »šohaj švarný« byl jarní Slunce-Bůh. »A umřela-li Morana v pohanstvu pro ‚boha švarného', není se nám čemu diviti, že nyní lid křesťanský za příčinu její smrti udává křesťany, t. j. víru křesťanskou«, jak svědčí výše citovaná píseň slovenská. — Brandl jde pak ještě dále a vykládá »kvítí modré a červené« z hořejších písní za paprsky sluneční a blesk,

*) »Příspěvek k mythologii české«, str. 60 nn.

a rovněž o »zlatém papírečku« praví, že »patrně znamená paprsky sluneční a utírání jím zajisté má význam ten, že Vesna osvobozená ujímá vládu na zemi, jako Jarovit na nebi«.

Nelze popříti, že tato theorie Brandlova jest směle, s živou fantasií skombinována. Svatý Jiří-Jarovit a Slunce-Bůh, švarný šohaj — bůh švarný jsou pěkně sestrojené obrázky, avšak střízlivému mysliteli, hledajícímu pevných, určitých základů, mohou se zdáti jen lesklou smyšlénkou právě jako ty sluneční paprsky, spatřované v barevném kvítí a zlatém papírečku. Staroslovanský Olymp jest přece jen stále ještě málo obydlenou poustkou, na níž sebe lepší vůle bez fakt z prázdné theorie nezbuduje nádherných budov.*)

Srovnáme-li různé spůsoby vynášení smrti a máme-li na mysli také jiné obřady analogické, shledáme v něm zůstatek slavnosti, jakou druhdy bývalo jaro vítáno; jako v jiných krajinách byla vesna a zima personifikována, tak dělo se u nás i tehdy, když na místo zimy nastoupila představa smrti. Morana, smrť

*) V jedné části souhlasí s výkladem Brandlovým také A. N. Neselovskij (Razyskanija II. str. 71—100), který spatřuje v obřadech a zmínkách o Mařeně — Marině — Marketě vztahy k nebeské vláze, jejímu zamykání a odmykání. Při tom však přihlíží k Mařené jakožto k Marině či Marketě, kteréžto jméno se sice i v našich písních o Smrtelné neděli ozývá, ale zajisté jest toliko pozdní obměnou. Hodilo se do veršů »a ty, svatá Markyto, dej nám pozor na žito« snadno dle známého pravidla hospodářského: »Svatá Markyta — vede žence do žita.« — O »Mareně« viz ostatně Máchalův Nákres slov. báj, str. 192 nn. — O vynášení »smrti« a jeho výkladech viz stať Zíbrtovu v »Čes. lidu.« roč. II. str. 453 nn.

a zima jsou různým označením jediné původní představy, kterou byla negace aneb přímá zhouba života. Vynášení smrti bylo symbolem, vyjádřujícím konec její vlády — počátek jara. Písně sem náležející, nehledě k tomu, že pocházejí z dob velmi různých, byly prodlením doby změněny tak, že jest nebezpečno činiti z nich vážné dohady bájeslovné, které budou vždy míti ráz vratkosti a libovolnosti.

VII.

# Velikonoční týden na našem venkově.

Jest dojista obecně známa pravda, že ve všech skoro význačnějších svátcích tají se stopy dávných obřadův a zvyků pohanských, jež církev, aby mysli lidu neurážela a proti sobě nezatvrzovala, prostě obměnila a sobě přispůsobila. Tak postaveni byli na místě jednotlivých bohů pohanských světcové křesťanští (na př. za Peruna hřímatele, germ. Donara — sv. Petr, jinde Eliáš) a místo hodův a slavností tehdejších zaujaly hody a svátky rázu církevního. Tak jsou na př. Vánoce nástupcem pohanských slavností, jimiž druhdy oslavován byl slunovrat zimní, návrat slunce či počátek vzrostu dne, hojnými zvyky starobylými provázený svátek sv. Jana Křtitele nastoupil po slavnosti slunovratu letního a pod. Již touto pouhou analogií vedeni jsouce, můžeme souditi, že také nynější Velikonoce dostaly kdysi funkci bývalých svátků pohanských; četné pak, dosud zachované obřady a pověry, jak níže ukážeme, domněnku tuto potvrzují.

Slavnosti pohanské u všech národův opíraly se o zjevy přírodní. Bylyť božstvy jejich zosobněné síly přírodní, jichž nápadnějším zjevům a účinkům věnována

byla také důkladnější pozornosť. Zjevy kosmické, v určitý čas roční se vracející a jistými, známými již účinky provázené, utkvěly pak v mysli pozorovatelů, kteří právě ty účinky na paměti majíce, provázeli zjevy je spůsobující rozmanitými slavnostmi, buď aby radosť svou najevo dali, buď aby žalu polevili. Tak byla zajisté slavnosť, kterou se jaro vítalo, nebo kterou se skončení žatvy oslavovalo, rázu veselého, a naopak slavnosť, jíž dočasné vítězství Morany nad živoucí přírodou bylo připomínáno, rázu chmurného. Původní ráz tento prodlením věkův a změnami, jimž zmíněné slavnosti podléhaly, ovšem značně se otřel, ale jest dosti zajímavo, že stopy jeho, byť v míře nestejné, přece se zachovaly.

*Jarní slavnosť na uvítanou Vesny* — takového předka měly totiž nynější Velikonoce — pozbyla dávného rázu měrou mnohem větší než leckterá slavnosť jiná. Příčinou toho byla nestálosť a přílišná pohyblivosť, jaké podléhají Velikonoce, na tvářnosti měnivé luny závislé. Slavnosť původní neměla ovšem, jak je pochopitelno, také určitého data, závisíc od toho, jak brzy počalo slunko, rozrazivši pouta, jimiž nevlídná zima veškeru zemi svírala, teplými paprsky svými nový život na ní vykouzlovati. Proto také nekonala se ve všech krajinách v týž čas, nýbrž tu dříve, jinde později, jak tomu totiž klimatické a fysikální poměry dovolovaly, při tom však vždycky s určitými, stejnými obřady. Trvala pak slavnosť ta bezpochyby po více dní; tak alespoň lze souditi z analogických příkladů, jako Vánoc, jichž doba někde až na dvanácte nocí a dní se prostírala, jednak z toho, že oblíbená i v jiných

příčinách čísla také zde se jevila. Tím snáze pak přešly dávné obřady pohanské v dobu křesťanskou, která rovněž několikadenní slavnosť podávala, v níž pozůstatky dob starších dávno přešly; jenže právě ta mnohodennosť byla nejspíše též příčinou, že dávné ty obřady se roztříštily a tím snáze pak se měnily a zanikaly.

Nástupci dávné slavnosti na uvítanou jara jsou v nejužším slova smyslu jen ty dny velikonoční, které církevními obřady za sváteční jsou vyznačeny, v širším smyslu však je to celý velikonoční týden, neboť celý tento týden, byť se i v jeho první dni všední pracovalo, přece jakousi sváteční mírou nad úroveň týdnův ostatních se povznáší. Květná neděle jest k němu jakoby úvodem nebo slavnostní předehrou, proto smíme ji v následujících řádcích přímo k týdnu velikonočnímu počítati.

Pohleďme nyní blíže, jaké stopy dávných časů nám na našich Velikonocích na venkově zůstaly.

*Květná neděle* — jako v církevní latině nazývá se dominica palmarum — má též u nás jméno od ratolestí, které se v ten den v kostelích světí na památku slavného vjezdu Ježíšova z Bethanie do Jerusaléma, kdy vyšli mu, jak evangelisté vypravují, vstříc zástupové s ratolestmi palmovými a »stlali roucha svá na cestě; jiní pak ratolesti se stromů sekali a metali na cestu« (Mat. 21, 8.). V našich krajinách světí se ratolesti daleko prostší palem; užíváť se k tomu proutků vrbových a jívových, ježto tyto křoviny a stromy nejranněji prostými květy svými, přisedlými jehnědami, se zdobí a mimo to té výhody poskytují, že po celý rok neztrácejí své podoby. Vedle nich dávají se světiti

snítky jasanové, místy i klokočové a březové. Ale ač svěceniny tyto, k nimž druží se prostinká první dítka lesní a luční flory, jmenovitě modrá podlíska, opozdilá sněženka, bledá sasanka, nízká sedmikrása a j., jsou z míry jednoduchy, přece o Květné neděli po našich dědinách spatřujeme radosti a plesu o nic méně, než bylo dle bible u lidu jerusalémského. Tvůrčí mysl lidu, jenž nejednou dle jména vytvořuje si báji, od níž potom i jméno samo odvozuje, odvedla si od attributu neděle *Květné* pravidlo, že v ten den *každý má kvésti*, t. j. každý že musí se něčím novým vystrojiti, a nemůže-li novým, tedy alespoň tím, co má nejlepšího. Mládež toho pravidla až dosud z míry ráda se drží. Popatřte jen, když se na »velkou« vyzvání, na prostranství před kostelem; na jedné straně sešli se hoši, kteří tu i jindy rádi obstupují, na druhé děvčata, která dnes jen proto tak si přispíšila, aby se navzájem prohlédla, co která má nového. Není toho třeba mnoho, vždyť celé šaty nepořídí se tak snadno a každá z nich není ze mlýna nebo ze statku, ale na štěstí stačí na př. i prostý šáteček, když se v tento den poprvé vezme, aby jeho majitelka po celý rok »kvetla«. — Drobná mládež, ale i vážní hospodáři a šedivé výměnkářky nesou svazečky zmíněných již ratolestí, jakých kostelník u oltáře celou otep ku posvěcení připravil, jimiž pak poděluje ty, kteří si sami ničeho nepřinesli, odděliv si toliko část k účelům chrámovým, k umývání oltářních kamenův o Zeleném čtvrtku a ke spálení na popel pro příští popelec. — Jakmile zvony podruhé dohlaholily, jest kostel přeplněn věřícími, jež sem dnes mimo vlastní pobožnosť i pašije přilákaly. Podívejme se, přesvědčivše

se, že na kruchtě všecky party jsou náležitě obsazeny a že i plný sbor má slušné hlasy, zatím zase do dědiny.

Všimli jste si tamhle v pravo na návsi toho statku s vysokou střechou a lomeným štítem? Jest to u Zahrádků. Hospodář, trochu starosvětský, nešel do kostela, ne že by nebyl nábožný, vždyť jindy pobožnosti nikdy nezanedbá, ale má dnes cosi jiného na starosti. Sotva z kostela zavzní první zvuky pašijí (chvíle, kdy Velikonoce vlastně počínají), ubírá se k holubníku a pilně jej prohlíží, není-li tam holoubě čerstvě vylíhlé, ještě neoschlé. Nalezl-li, čeho hledal, vezme holoubě, zanese do světnice a tam jím zlehka potírá oči a tvář sobě a všem přítomným. Tak budou po celý rok chráněni od nemocí očních, nebudou se jich chytati pihy a budou svěží a čerství jako holoubkové. — Vidíme v tom jen příklad známé praktiky, jak dotýkáním vlastnosť nějaké věci na jinou věc nebo osobu dle víry lidu dá se přenésti.*) — Hospodyně, která neděli jak neděli peče buchty nebo vdolky, dnes nechce z mouky nic ani zadělávati, ježto by se pak květ na stromích a na obilí zapekl, a tím úroda by byla zničena.

Za dobrou hodinu je v kostele po pašijích i po mši, lid hrne se s posvěcenými ratolestmi domů. Staršinka (starší služka) od Zahrádků nese také snítky klokočové a březové. Klokoč o Květnou neděli svěcený, jak hospodář říká, je dobře míti v zásobě, neboť jím lze utlouci vodníka; a větviček březových bude panímáma potřebovati, aby jimi o kravských hodech, sla-

*) O dotýkací praktice viz P. Sobotka, Výklady prostonárodní 1882, str. 94—98. O věci samé Krolmus, Staročeské pověsti I. 221 nn.

vených, když se poprvé dobytek vyvádí na pastvu, krávy z chléva po zpátku vyhnala. Jakmile přijde do statku, nevejde do světnice, nýbrž napřed ubírá se do chléva a zastrčí tam větvičku jívovou za trám do stropu, aby dobytek od moru a všech nemocí byl chráněn a čarodějnice aby nad ním neměly moci. Ve světnici zastrčí potom hospodář kočičky za obraz nebo kříž nade stolem visící, aby domu svému požehnání pojistil a proti blesku jej zabezpečil. — Kolem Budějovic podá, kdo kočičky z kostela nese, nejdříve velikou větev do světnice, a to *oknem;* větev se umístí v rohu světnice a tkví tam až do Božího Hodu.

Kočiček, tak říká se jednotlivým jehnědám i celým prutům, užívají zvláště děti jako léku ochranného; kdo totiž polkne tři kočičky, nepocítí celý rok bolesti v krku a také had nikdy ho neuštkne. Z ohebných snítek svěcených ratolestí dělají se také kolečka a házejí se do studánek, aby se z toho budoucnosť věštila; komu se ke dnu potopí, tomu nedlouhého věku přáno, komu po vodě pluje, toho čeká štěstí a dlouhý život. Po obědě vycházejí hospodáři na pole a zastrkují do osení, a to do všech rohů pole, buď malé křížky z kočiček (jinde děje se to až v neděli velikonoční), aby posvěcené ratolesti přenesly požehnání též na všechno osení, buď zabodávají tam celé větve co možná dlouhé, aby se obilí dobře uvedlo a brzy také bylo tak dlouhé jako ta větev. Při tom říkají:

Bůh otec, syn a duch svatý
požehnej mé pole osaty!

Někteří při tom také tříkrálovou vodou pole pokropují. Ale jak snadno dá se všecko to »čarování«

zmařiti! Přijde závistivý soused, větvičky vytahá a do svého pole je zabodá a tím také svede všecko požehnání se sousedova pole na svoje.

Hanuš*) pokládá tyto ratolesti za symboly blesků Perunových a »kočičky« za obraz obleků je zahalujících. Ale proutků těch netřeba klásti až k samému Perunovi; jevíť se při nich spíše jen zmíněná praktika dotýkací, o níž i níže mluviti nám se naskytne.

Dni až do Zeleného čtvrtku jsou dobou příprav k nastávajícím svátkům a nevyznačují se ničím zvláštním. Pracuje se v nich v domě i na poli tím pilněji, aby o svátcích vše bylo hotovo a lidé aby se mohli beze starosti oddati svátečnímu pohodlí.

Jméno *Zeleného čtvrtku* je dosti nápadno i záhadno. Zdá se, že přívlastek *Zelený* pochází z doby přísného postu, kdy staří, jako již u Židů bylo obyčejem, toliko zelin požívali. Jiní vykládají jméno to ze slavnosti Božího Těla, druhdy na Zelený čtvrtek slavené, při níž se oltáře dosud zahalují zelení. Jinde dni tomu i jiných jmen se dostalo, tak u Francouzů nazývá se *Bílým*, což vykládá se dle chlebů, které v ten den chudým byly rozdávány. Církevně sluje také *Magnus* — Veliký, což ukazuje k důležitosti jeho, ana se v církvi slaví památka ustanovení oběti mše sv. — Hojné zvyky a pověry na ten den zachované ukazují, že i dávným předkům našim byl ten den svátkem významným. Čtvrtek byl u pohanských národů zasvěcen bohu hromu, tak byl u Římanů *dies Jovis*, u Germanů všech větví dnem *Donarovým* nebo *Thorovým*, odkudž

*) Bájesl. kalendář, str. 106.

i dosavadní jméno Donnerstag, u Slovanů Polabských *Peren-dan*, den Perunův. Zelený čtvrtek byl snad Perunovým hlavním svátkem v dávné jarní slavnosti naší, souditi lze tak aspoň z toho, že máme v ten den dosud některé obyčeje hromu a blesku se týkající. Tak má hospodyně v ten den koupiti nové koště, nesmlouvajíc při tom, má jím zamésti celý dům a smetí na ohništi spáliti, pak po celý rok do stavení neuhodí a v domě nebude se držeti nečistota. Za týmž účelem dávají na Boží Hod světiti vajíčko na Zelený čtvrtek snesené, pak je přehodí přes střechu a zahrabou na místě, kam dopadlo. — Na Zelený čtvrtek nejlépe jest síti hrách, bylinu druhdy Perunovi zasvěcenou, na jehož zrnech dle dnešního výkladu lidu kalichu podobná znaménka se nalézají, v nichž však druhdy podoba Perunova kyje byla spatřována.*) Kromě domněnek nelze tu však podati výkladu podobného pravdě.

Záhy z rána hází hospodář kousek chleba nebo housky s medem do studně, aby měla hojnou a dobrou vodu a aby se v ní nedrželi ošklivý brouci, žáby a p. Kousek chleba s medem dává se také dobytku, aby mu nic jedovatého neuškodilo, ba sami domácí požívají na lačný žaludek ze stejné příčiny téhož léku, který dle jejich domnění má je kromě zmijí, štírů a jedovatých much chrániti též od hmyzu méně nebezpečného, totiž od blech. Tyto nepříjemné vetřelce vyhánějí hospodyně nebo ženské vůbec také jinak. Šlehají totiž klokočovým proutkem, na Květnou neděli svěceným, po světnici, po podlaze a po postelích. říkajíce: »Ven, hosti bez

*) Hanuš, tamtéž 111—112.; Sobotka, Rostlinstvo, str. 301.

kostí!« — Hospodář potom nasype na dvoře pšenice, vezme dvě holoubátka a podříznuv nejdříve samečkovi, pak samičce krk, pokropí jejich krví nasypané zrní; pak svolá ostatní holuby a stojí u nich, až všechnu pšenici sezobají. Holubi se potom drží při stavení, netoulají se a nedají se chytiti nikomu, kdo by je chtěl hospodáři odlouditi.

Když kněz při mši zazpívá Gloria, zahlaholí zvony naposledy a umlkají pak na znamení smutku. Úkol oznamovati poledne a vyzývati mimo to k rannímu i večernímu Ave přejímají hoši, kteří se na to již dlouho těšili. Však se toho i dnes sotva mohou dočkati. Dávno před polednem je jich prostranství před kostelem nebo náves plna — a schůze jejich nekoná se nikterak tiše — křik hašteřících se jednotlivcův a zvuky jejich »trakařů«, »kocourů«, řehtaček a klapaček pojí se v neladnou směsici. Ale sotva se stín lípy před kostelem stojící zkrátil, že ho sotva malý kousek viděti lze, umlká křik, hoši staví se v řadu a již vydávají se pod vůdcovstvím nejstaršího školáka na obchůzku po vsi, řehtajíce poledne. Napřed jedou trakařníci, jejichž nástroje spůsobují nejvydatnější lomoz, vzadu klusají hoši s klapačkami, k nimž druží se drobotina sotva se batolící, která vždycky ráda činí, co vidí na větších. Průvod, projev hořejším i dolejším koncem dědiny, seskupí se na návsi kol kříže a odříká tu nahlas »Anděl Páně«, načež, zvláště na večer, zajde nezřídka i k odlehlým samotám aneb za ves hodně daleko, neboť sláva hochů vzroste nemálo, je-li je až v sousední vsi slyšeti.

Hned ráno po mši mívají hoši tu a tam také jinou zábavu. Vyběhnuvše totiž z kostela, pobíhají společně

po vsi a »honí Jidáše«, provolávajíce, co jim hrdlo stačí:

Ó, Jidáši nevěrný,
co jsi učinil,
žes svého mistra
Židům prozradil?
Musíš za to
šlapat bláto,
co nejvíce
do čepice.
My Jidáše honíme,
klekání zvoníme,
Kyrie eleison! *)

Někde, jako kolem Jindřichova Hradce, řehtají při tom a klapají klapačkami, vbíhajíce do domův, aby si vyprosili skrovné dárky. Vyskytne-li se jim kde při tom chlapec zrzavý, musí jim chtě nechtě představovati Jidáše a honí ho pak do úpadu. Místy činí to již ve středu před Zeleným čtvrtkem, častěji až na Velký pátek.

Na Zelený čtvrtek nabídli by nám na vesnici prvního pečiva po výtce velikonočního. Jsou to *jidášky*, placky čili dolky podpopelné, po vrchu rozředěným medem natřené; ve čtvrtek napeče se jich obyčejně hojněji, aby zbylo ještě na den příští.

Z celých Velikonoc hojností a rozmanitostí zvyků zvláště vyniká *Velký pátek*. V tradici lidu dělí se nyní ovšem o zvykový majetek svůj s nedělí velikonoční, avšak zdá se, že i puvodně význam jeho nebyl skrovný. Církev, kladouc ke dni tomu památku umučení Kristova

*) Erben, Prostonár. čes. písně, str. 60.

a tudíž spečetění a potvrzení všeho učení jeho, dodala mu ovšem významu jak truchlého tak důstojného.

Pozoruhodno jest, že většina obřadů tohoto dne, jež původu jsou pradávného, koná se před slunce východem. Jestiť slunce, vševidoucí oko nebes, jako by vládcem a pánem sil rozmanitých, ať již v živlech samých, ať jen ve věcech jimi splozených se tají. Jak jeho zlatá záře po obzoru se rozleje, již vztyčeno jest také jeho žezlo vládcovské, všechny bytosti nadpřirozené, jež toliko mdlý svit luny snesou, opouštějí sféry pozemské, uchylujíce se do skrýší a bytů sobě přikázaných, a bylina i kámen pozbývají své moci čarovné. Tím účinněji však působí, kdy paprsky vševládného slunce za horami teprve se rodíce, zápasí ještě s temnem a mrákotou noční; v té chvíli nejlépe jest vyjíti, chce-li kdo sil přírodních zkoušeti se zdarem. A je takových lidí po našem venkově dosud počet nemalý. Hleďte jen, co tam u potoka je děvčat! Sestupují tiše až po kolena do studené vody proti proudu a umývají si tvář, toť se rozumí, že z pouhé marnivosti; mladé pokolení ženské beztoho na nic jiného nemyslí, než jak by své líčko ulahodilo, a tohle jest prý k tomu prostředek neklamný. Ovšem ještě bezpečněji krásy dosáhne, umyje-li se děvče v ten čas sněhem — a v Podkrkonoší chodí pro něj do úpadův a úlehlí i na hodinu cesty. Kde není potoka, tam třeba nabrati k témuž účelu vodu ze tří studánek. Však nejen dívky, ale i hoši a lidé starší umývají se před východem slunce proudovou vodou, aby byli po celý rok zdrávi, čilí a čerstvi; jak vidíme, řídí se tu zase dotýkací praktikou, přenášejíce vlastnost vody na sebe.

Voda má ostatně tou dobou i přímou moc léčivou; kdo se totiž třikrát potopí a pak na břehu sedm Otčenášův a Zdrávasův a jednou Věřím v Boha se pomodlí, ztratí svrab. — Také na domácí dobytek v té příčině nebývá zapomenuto; koně a krávy umývají se vodou ze tří studnic, aby jich v létě mouchy neštípaly a nemoci se jich nechytaly. U koní mimo to vytírá se žlab psím vínem (posed, bryonia), aby na nich přibývalo masa.

Touž dobou vycházejí zvláště děti do zahrad a kleknuvše pod stromy ovocné, svolávají na ně požehnání těmito slovy:

Modlím se tobě, strome zelený,
ať tebe Pánbůh dobrým odmění.

K tomu dodávají ještě několik Otčenášův a Zdrávasův.

Od zimnice ochraňují se tím, že, vyšedše na zahradu nebo za humna do polí, kleknou holýma kolenoma na trávník a říkají:

Na Veliký pátek
měl Pán Kristus sňatek.
Pán Kristus svůj kříž nese,
až se celý pod ním třese.
Pilát se ho ptá: Je-li ti zima?
Pán Ježíš odpovídá:
Mně zima není, ani nebude.
Kdo ta slova říkati bude,
ten zimnici mít nebude.*)

Také ve příbytku třeba jest před východem slunce ledaco pořídìti. Tak na př. naštípe se draček, a když v létě hromobití začne, zapálí se ty dračky na ohništi,

*) Erben, Písně, str. 60.

aby do stavení neuhodilo. Hospodyně vymetá světnici, zvláště kouty, větvičkami jakéhokoli stromu nebo keře, jež ovšem nesmějí býti ulomeny holou rukou, anebo vykrápí sněhem, aby se ve stavení nedržel ošklivý hmyz a myši. Kolem Turnova vaří hospodyně vejce na tvrdo, z nichž se několik uschová až k Božímu Hodu. Vodou pak z tohoto vaření zalévá hospodyně v rozích postele ženských, aby byly plodny a aby se jich blechy nedržely; pak polévá také prahy, aby z domácích nikdo nepodléhal ubranutí a strašidla a čarodějnice aby tam neměly přístupu. — Dobytek chrání se od uštknutí tím, že se mu dávají splachy, jimiž se před slunce východem umyly lavice a stoly ve světnici. — Za dne potom nesmí se ve stavení bíliti ani podlaha mýti, sice by nemoc za nemocí na domácí chodila. Z téže příčiny nesmí se také zadělávati, a jelikož je tuhý pust, stačí za pokrm zbytky »jidášků«, minulého dne pečených. — Šatstvo vynáší se všechno vyvětrati na dvůr, aby se do něho moli nedávali. — Osyka, na které dle pověsti Jidáš se oběsil, má v ten den také jakousi čarodějnou moc; proutky osykové, před východem slunce nařezané, zastrkají-li se po kraji louky, chrání jí od krtků. Dobrým, ač nemálo nešlechetným prostředkem proti těmto podzemním rušitelům jest také zamésti touž dobou kolem louky pometlem, načež se kde který krtek přestěhuje na lučinu sousedovu.

Však hle, již zardívají se vrcholky vysokých stromů zlatou záplavou, jasnosti rychle přibývá a svit, posud jen jako by z úkrytu se rozlévající, odráží se mohutným kontrastem od přítmí pod horou posud ulehlého a od šedavých mlh, jež tamo při lese při sebe lehčím

zavanutí větříku krouží, čímž vzniká nádherný effekt světelný. Však slunko samo září dnes leskem mohutnějším než dosud; vždyť vychází také jasně obrozeno, jako by svěží koupelí omlazeno, a aby jarosť a sílu svou lidem ukázalo, *povyskočí* si dle víry lidu *třikrát při svém východu*, takže skoro najednou ve výši na vládcovském trůně svém se ocitne. — Jiní ovšem tvrdí, že slunce poskočí tak teprve v neděli velikonoční a na Velký pátek že vycházejíc, jako mlýnský kámen, běhoun nazvaný, kolem sebe se točí; *) nám pak těžko, ba nemožno je rozhodnouti, kterému dni úkaz tento původně byl přičítán, a soudíme jen z hojnosti zvyků na východu slunce závislých, že domnělý ten vzácný úkaz přírodní již od počátku tomuto dni náležel.

Jakmile se první paprsky sluneční ukáží, přestává všechna moc kouzel, a ti, kdo u potoků, na zahradách a v polích jimi se zabývali, vracejí se domů.

Však ještě jedna chvíle je dnes, kdy nadpřirozené mocnosti vládnou v přírodě, chvíle totiž, kdy »v kůru zpívají pašije«. Jakmile truchlé zvuky jejich v kostele zazní, otvírá se země, rozestupují se skály, a bez čar, bez kouzel a bez pomoci zlého ducha lze se zmocniti pokladů, jež země chová v lůně svém. Ale běda tomu, kdo by se při tom omeškal jen vteřinu déle, než zpěv pašijí na kůru trvá!

V poledne a na večer opakují chlapci popsané již řehtání, při němž před nemnohými lety zpívávali tyto veršíky:

---

*) Hanuš, Báj. kal. str. 116.

Židi nevěrní,
jako psi černí,
kopali jámu
Ježíši Pánu,
aby ho jali,
ukřižovali,
na Velký pátek
do hrobu dali,
v Bílou sobotu
zas vykopali.

Za posledních let z pochopitelných příčin ovšem nedovoluje se hochům dráždivý popěvek ten zpívati. — Hospodyně pilně toho dbá, aby se v ten den nic nikam nepůjčovalo, přinášíť to domu neštěstí; zvláště sousedce by nepůjčila krajáče — krávy by jí po celý rok málo dojily.

Velký pátek jest také dnem do jisté míry věštným, soudíť se z pohody jeho na pohodu celého léta. Hospodář proto starostlivě pohlíží k obloze a pozoruje mráčky tam se pohánějící; víť dobře, že

Velký pátek deštivý
dělá rok žíznivý,

a má také na paměti starou pranostyku:

Když na Boží hroby prší,
sucho úrodu poruší.

Jinak značná část tohoto dne věnuje se na venku pobožnosti; z každého domu putují snad všechny ženy k Božímu hrobu, děti běhají tam co chvíli, počítajíce, kolikráte již Pána Krista líbaly, a snažíce se v tom navzájem se předstihnouti.

Noc z Velkého pátku na Bílou sobotu má svůj zvláštní obřad posud hojně rozšířený. O půl noci totiž běhají lidé, ničím jiným neodění než košilí, po zahradě ode stromu ke stromu a říkají: »Važte se, stromy, vázat-li se nebudete, posekáme vás«. Při tom každý povříslem, jež s sebou nosí, stromy ovazuje. Činí tak proto, aby stromoví mělo hojně ovoce a vítr ani jiná pohroma aby květu neuškodila.*)

Celá věc je nemálo zajímava. Máme ve zvykosloví poměrně málo příkladů, kde by na živoucí přírodě něco násilím nebo hrozbou mělo se vynutiti, jako zde. Mimo to pak, jak slova »važte se, stromy«, tak ovázání jich povříslem je nápadno a nelze určitě říci, kam asi obřadem tím se směřuje. Snad má se tím naznačiti, že vše, co na stromě se urodí, má na stromě — jako by k němu připoutáno — zůstati, ať již to je květ, ať později ovoce. Reinsberg-Düringsfeld**) překládá zmíněná slova: »*Setzt* an, Bäume: wollt ihr nicht *ansetzen*...,« avšak takového smyslu slovo »vázati se« vůbec nemá.

*Bílá sobota*, jako své jméno dostala z jistého obřadu církevního, tak i lidovými zvyky cele opírá se o chrámové obřady. Bílou nazývá se dle bílého roucha katechumenů, jež tito druhdy v tento den křtěni jsouce, oblékali. Přede mší pálí kněz na malé hraničce poblíž chrámu zbytky svatých olejů, čemuž lid říká »*páliti Jidáše*«. Sotva se kněz odvrátí od dohořívajícího posvěceného ohně, z něhož světlo do chrámu vznáší, aby

---

*) Podobný obyčej uvádí z Bulharska J. A. Voráček ve Slov. sborníku 1887, str. 190. při zvycích štědrovečerních.

**) Festkalender, str. 131.

tam ve »věčné« lampě po celý rok trvalo, hned rozebráno jest zůstalé uhlí, jehož užívá se doma jako prostředku ochranného. Uhlíček takový totiž, ukryje-li se pod střechou, chrání domu od blesku a ohně, ve chlévech chrání dobytka od uštknutí i od nemocí, a do pole zastrčen odvrací od osení krupobití.

Když kněz potom při mši »Gloria« zapěje, zablaholí zase všechny zvony kostelní, které se již z pouti z Říma byly navrátily, a rozezvučí se také varhany. Tou chvílí běhají lidé po zahradě a třesou stromy, jako by je ze sna budili (srovnej říkadlo vánoční: Stromečku, *vstávej*, ovoce dávej, je Štědrý den); tak pojistí si hojnou úrodu ovocnou. Z téže příčiny je také dobře svázati všechny klíče domácí a touto chvílí jimi po zahradě zvoniti; kam až zvuk jejich dolehne, tam se ovoce hojně urodí. — Kdo z mužů chce po celý rok míti dostatek peněz — a nevím, kdo by to nechtěl — ať si, jak zvony uslyší, tluče na kapsy, budou prý potom stále plny. Hospodyně zametají dům a popilují si, aby byly hotovy, než zvony umlknou, budou míti po celý rok pokoj od všelikého ošklivého hmyzu. — Jako na Velký pátek před slunce východem, tak dnes při »Gloria« krásychtivé dívky umývají se studenou vodou; avšak jistějším prostředkem jest umyti se březnovým sněhem, který se ovšem v lahvičce kdesi ve studenu pečlivě musí ošetřovati.

Hospodyně mají na Bílou sobotu na pilno. Jestiť třeba ukliditi celý dům k nastávajícím dnům svátečním a mimo to peče se také velikonoční pečivo — *mazance*. Obratné ruce nelekají se práce sebe větší, zvláště když čiperné pomocnice také vydatně díla se chápají.

Než se večer ke vzkříšení slavnostně vyzvání, jest nejen všechno všudy vymyto, vydrhnuto a poklizeno, ale v komoře na několika prknech rdí se i celá řada zlatožlutých bochánků, po vrchu pěkně křížem znamenaných, aby se kůrka neopryskala, a pro děti, které co chvíli k matce o nějaký zákusek dobíhají, pořízena jest i vrchovatá ošatka koláčů, jimž ovšem nebylo tentokráte tolik péče věnováno, jako na př. o pouti nebo posvícení. Příjemná vůně čerstvého pečiva šíří se celým domem a hospodyně s pohledem nad zdarem práce nanejvýš spokojeným, odděluje mazance čeledínům a děvečkám od ostatních, určených ku požití společnému.

Mazanec, pečivo tak specificky velikonoční, jako štědrovka vánoční nebo hnětynka posvícenské, jest zajisté starobylého původu a pokládá se za obraz zářivého slunka jarního. Uvážíme-li pak, že Velikonoce byly radostnou slavností jarní, při níž za dob pohanských zajisté i z pečiva zvláštní, od jiných dob lišící se oběti bohům byly přinášeny, není, proč bychom se nad míněním tím zastavovali, zvláště když ne-li stejný, alespoň podobný druh pečiva také ve mnohých zemích jiných je o Velikonocích znám. Určitého tvrzení v té příčině jest ovšem těžko se odvážiti.

Noc z Bílé soboty na neděli velikonoční, na niž církev klade památku z mrtvých vstání Kristova, dala celým svátkům jméno, avšak nyní již nevyznačuje se u nás ničím zvláštním, kdežto u jiných větví slovanských, i u nejbližších sousedů našich, Srbů lužických, tráví se za mnohých obřadů, jimiž buď noc sama se oslavuje, buď lidé na slavný Hod Boží se připravují. Vždyť u nás ani sama *neděle velikonoční* daleko nemá

ve zvycích lidových místa tak vynikajícího, jako na př. u Srbů nebo Rusínů; podělilať se u nás, jak již svrchu řečeno, o své tradice s Velikým pátkem, a to více než sestersky, neboť mnohé z toho, co jí tu a tam zbylo, má s oním dnem společno. Tak na př. praví se místy o této neděli, že slunce při východu třikrát si povyskočí, a tam chodí se pak děvčata také mýt ku proudící vodě, aby byla hezká a čerstvá.

Kdo jen může, jde na Boží Hod do kostela, hoši a děvčata se cestou předbíhají, aby dovedli celý rok čerstvě běhati. Do sakristie sneseno jest hojně mazanců, kusů pečeného beránka a vajec, kteréžto věci se po mši od kněze světí a potom doma od celé rodiny požívají. Církev světí ty věci z této příčiny: Za starých časů zdržovali se věřící v postě nejen masa, ale i mléka a vajec; když pak věcí těch opět požívati se počalo, světila je církev, jako světí vše, čeho užívá. Památkou dávného ritu jest svěcení dosavadní. — Z posvěceného mazance dá se po kousku i dobytku, zejména kravám, aby byly k domu píchylny a hojně dojily. Skořápky ze svěcených vajec a kosti z beránka zahrabávají se na zahradě — snad jakožto zůstatek obětí, druhdy zemi přinášených. Někde hned po návratu z kostela, někde až po obědě rozkrojí hospodář jedno z posvěcených vajec (jinde béře se k tomu vejce, na Veliký pátek vařené) na tolik kousků, kolik je všech domácích, a pak z nich každý stoje svůj kousek požije; kdyby potom někdy na cestě nebo v lese zbloudil, má si vzpomenouti jen na toto společné požívání, a hned nalezne pravou cestu. — Holoubě, jehož krví se na Zelený čtvrtek holubům zrní kropilo, pojídají dnes hospodář

s hospodyní, nekrájejíce ho, aby sanice celá zůstala; pak ji vezmou a najednou trhnou: komu zůstane větší kus v ruce, bude déle živ.

Vedle mazanců jest také jiné pečivo velikonoční v mnohých krajinách našich známo; jsou to *svítky* čili *nádivky* zvláštním spůsobem připravované. Do nekvaseného těsta vyleje se co možná mnoho vajec, přimíchá se na kousky rozkrájené uzené maso, pažitka, petržel, ba mnohdy i na drobno skrájené lístky mladých kopřiv, to vše promícháno peče se na širokých pekáčích a krájí pak na kusy asi jako »německé« koláče.

Nejvlastnějším však majetkem dnů velikonočních jsou *červená vajíčka* čili *kraslice*;*) bez těch nedaly by se Velikonoce mysliti ani tam, kde všechny jiné zvyky upadly v zapomenutí. Jméno »kraslice« odnášelo se původně zajisté také k barvě těchto vajec, jakož u Rusů dosud je krásný = červený, ač dnes lid již rozumí tím krásu malovaného vejce vůbec naproti prosté barvě jeho ve stavu původním. Kraslice připravovati jest zajisté zvykem starobylým,**) v němž nemožno nespatřovati symbolu. Pokládají pak je někteří za obraz slunce, jarní září se stkvějícího, avšak tu by zajisté žlutá barva bývala daleko případnější. Mnohem vhodněji zajisté pokládá se vejce velikonoční za symbol obrození vší přírody a plodistvých sil jejích, za utajený obraz

---

*) Viz o nich článek R. Tyršové ve »Světozoru« r. 1886. č. 20, str. 315. — Zíbrt Č. »Některé výklady o původu kraslic.« Zpráv. Spol. přát. starož. II. 33.

**) O starobylosti kraslic svědčí mimo jiné ta okolnosť, že slovo to vyskytá se již v nejstarších slovnících našich. — Vejce jakožto pokrm velikonoční uvádí také Štítný.

nového života; neboť jako ve vejci dříme nový živočich, tak v celé zemi, když se s ní na jaře slunce snoubí, probuzení svého čeká veškerá říše rostlinstva i živočišstva. V tom smyslu praví také Angelo de Gubernatis ve spise Zvířata v indogerm. mythologii: »Vejce, k němuž o Velikonocích se vztahuje tolik obyčejů, písní, říkadel ve příčině mythologické se shodujících, představuje z mrtvých vstání vejce nebeského, symbolu úrodnosti, slunce jarního.«*)

Vedle červených nalezneme na venkově také vejce rozmanitých barev jiných. Za barvivo užívá se prostředků velmi jednoduchých, slupek z cibule, kory některých stromů, na př. jabloně nebo švestky, přižínků zeleného osení a p. Jednotlivci ozdobují vajíčka pěknými rysy, a to buď již obarvená anebo před barvením pomocí rozředěného vosku: provedené exempláře takové dávají se darem a přechovávají se celý rok ve skříních, z čehož patrno, že si jich podarovaní velice váží. Dokonalosť však a hojnosť v ozdobování tom, jakou vynikají na př. některé kraje moravské, polské a rusínské ve svých »pisankách«, u nás nyní jen zřídka nalézáme.

Odpoledne rozvine se po návsi čilý život. Chasa již dostala od hospodyně vajíčka, jež jí dle zvyku náležejí (děvečkám patří jich tolik, kolik toho dne slepice snesou) a pouští se nyní o ně do rozmanitých her. Nejobyčejnější jest ťukání, při němž vyhrává ten, kdo protivníkovu kraslisi prorazil. Odrostlí hoši ťukají však

*) Angelo de Gubernatis, Zvířata v indogerm. mythologii, něm. od Hartmanna. Lipsko 1874, str. 562. — Viz též V. O. Střebský: »Vejce a stvoř. světa. Studie mythol.« V »Čechu« 1893. č. 5.

také krejcary, snažíce se je z vyměřené vzdálenosti do ležících kraslic zaraziti. Velmi oblíbené jest koulení kraslicemi, také u jiných Slovanů (u Lužičanů na př. pod jménem walkać) i Němcův obvyklé. Vajíčka spouštějí se po nakloněné ploše, i vyhrává ten, kdo svým do cizího vrazí. — Že se hráči leckdy neobejdou bez malé hádky, snadno si domyslíme; přeje-li štěstí někomu měrou poněkud větší, hned bývá viněn z jakýchkoli nekalých fortelů, brání se, tvoří se strany, a jen návrh k nové hře mírní rozvaděné druhy.

*Pondělí*, druhý svátek velikonoční, jest dnem *pomlázky*, zvyku, obdobného s vánoční koledou. Pojem slova toho je dosti obsáhlý, značíť se jím v podobu bičíku spletené proutí vrbové, pak dar v ten den dávaný i den sám, a konečně starobylý zvyk choditi po domech a jisté písně prozpěvovati. V pondělí chodí po pomlázce hoši, v úterý děvčata; oni splétají si pomlázku, místy také *dynovačku* nebo *binovačku* nazvanou — z osmi proutků vrbových, na konci přičiňujíce drobnou mašličku; děvčata mají jediný toliko proutek, pentličkami ozdobený. Nechodí však hoši jenom po domech, tam mohou beztoho jíti jen, jsou-li blíže známi, ale číhají od časného jitra a kde se děvče jen kmitne, ženou se za ním a pomlázkami je šlehají. V úterý jim to děvčata oplácejí. — Že toto šlehání pomlázkou jest starobylý zvyk symbolický, o tom nikdy nebylo sporu. Hanuš, jako rád ve všem spatřoval hluboký význam mythologický, shledával v těchto proutcích vrbových »symbol jarního blesku, jenž netoliko oblakové nebe zimné, t. chmury proráží, než i zemi zimou stuhlou k jarému životu přivádí«. Dle něho »udeřiti pomlázkou

je rovněž symbolické; tím se zkamenělosť, t. zima vyhání z osob a jaro, štěstí se v ně uvádí, jako na jaře vůbec vynášejí a tlukou smrť a léto přivádějí« *).

Mnohem střízlivější a jediné pravdě podobný jest náhled Sobotkův. Pomlázka *(z po-mlád-ka, mladý, mladiti)* z mladého proutí zhotovená, musí se neustále »čepejřiti«, t. j. kývati, pohybovati, jest tedy znakem svěžesti, jarosti, čipernosti; šlehati jí pak dle často již dotčené dotýkací praktiky má patrně ten smysl a účel, aby se zmíněné vlastnosti přenesly na osoby šlehané, t. j. dotýkané. Jest tedy »proutek vrbový symbolem *omladlé jarní přírody*, kteráž ve vrbě bujíc jako *procitlá* nebo *znovuzrozená* projevuje svou sílu občerstvující a plodivou. Šleháním naznačuje se symbolicky přenášení této síly z vrby na živé bytosti« **).

Pomlázka přináší prý domu štěstí, ovšem jenom, která první je tam přinesena. Proto hospodyně hocha, který první s ní přijde, sama zvláště štědře obdaruje, a když děvčata nevyhnutelné šlehy dostala, béře mu pomlázku z rukou, jde do chléva a tam jí pošlehá všechny krávy, aby se »pomladily«.

Děvčata dávají hochům pomlázky obyčejně po kraslici, což dnes se pokládá již jen jaksi za výkup od šlehání, kdežto druhdy byla to zajisté odměna za účinek, který šlehání spůsobovalo. Někde bývalo darované vajíčko červené i důkazem zvláštní náklonnosti, asi tak, jako v létě jablko. Říkávalať děvčata kolem Mšena:

Komu vajíčko daruju,
toho upřímně miluju;

*) Hanuš, Bájesl. kalendář, str. 123—4.
**) Sobotka, Rostlinstvo, str. 134—5.

komu to vajíčko dám,
toho tuze ráda mám.*)

Tak vroucí a srdečné vyznání, pro něž jistě vyhlédla se chvíle beze svědků, mohlo děvče učiniti arci jen hochu milovanému, který se již bezpochyby sám postaral, aby mnoho druhů vyvolené jeho pomlázkou obtěžovat nepřišlo.

Vedle dospělých chodí po pomlázce děti obojího pohlaví, zvláště chudé, a to tak četně, že se za nimi skoro ani dvéře nezavírají. Pro ně je pomlázka vlastně velikonoční koledou, příležitostí totiž, aby ze štědré ruky jakýkoliv dárek dostaly. Jako o Vánocích odzpěvovaly »Koleda, koleda, Štěpáne« atd., tak dnes slyšíme od jednotlivcův i celých tlup:

Hody, hody,
do provody!
dejte vajíčko malovaný,
nedáte-li malovaný,
dejte aspoň bílý —
slepička vám snese jiný —
za kamny v koutku,
na zeleným proutku atd.

Rozmanité, ve sbírkách četně zaznamenané varianty popěvků pomlázkových svorně vyznívají v žádosť o červené »nebo aspoň« bílé vajíčko, oznamují, že si zpěváci přišli »pro koláček bílý«, aneb uvažují s úmyslem nikterak nezatajeným, »jakej je to mazanec — bez koření, bez vajec«. A takových dárků se jim obyčejně dostává, hospodyně napekla v sobotu koláče beztoho jen pro koledníky.

---

*) Krolmas l. c. II. str. 42—3.

Ve východních Čechách nazývá se pomlázka (jako na Moravě) *mrskut* čili *šmerkust;* v některých krajinách bylo také obvyklé slovo *pomrhoda*, jak se slýchá tu a tam dosud v písni: »Dej Bůh štěstí tomu domu — my k vám jdeme na *pomrhodu.*«*) Odkud to slovo je vzato, o tom již mnoho hlav marně přemýšlelo. Název šmerkust nebo šmerkous patrně je německého původu (ze »Schmeckostern«).

Daleko skrovnější než pomlázky jsou u nás v Čechách zůstatky dávného obřadu o Velikonocích obvyklého, totiž *oblévání* studenou vodou za časného jitra v pondělí a v úterý velikonoční; v pondělí totiž polévají mužští ženy, které jim to v úterý oplatí. U nás polévají se jen mladí lidé navzájem, aby byli čerství a svěží, tedy z téže příčiny, z jaké se na Velký pátek sami buď koupají neb myjí; jinde, jako v Lužici a zvláště v Polsku (dyngus, śmigust) polévá se kde kdo, a zdá se, že tu také původnější význam úkonu toho je uchován. Někteří vidí v tom památku na první křest, avšak mnohem pravdě podobnější jest zajisté domněnka, že jest to zůstatek jarní očisty, ať již přicházela ve spůsobě prvního deště jarního; ať jinakým spůsobem se dála. Když země táním sněhu jako by se oplákla, když dle tradice polské i slunko z koupele vychází, pak snadno věřiti, že i lid chtěl do léta vejíti očistěn jarní, svěží koupelí. V Čechách však namnoze splynul obřad ten s poléváním se čeledi, když vychází poprvé na jaře do práce.

Z počasí, jaké je na Velikonoce, hlavně ovšem

---

*) Erben, Prostonár. čes. písně, str. 62. Rovněž u Krolmusa.

na Boží Hod, soudívají hospodáři na úrodu neb neúrodu příštího léta. Dávná »Pranostyka selská« (z r. 1710.) učí v té příčině:

Na velikou noc bude-li málo pršeti,
ne mnoho píce pro sucho budem míti:
pakli ten den jasno míti bude,
máslo, vomastek lacino přijde.

Srovnáme-li zvyky velikonoční se zvyky vánočními — a srovnání takové nabízí se na konec takořka samo sebou — seznáme sice mnohý rys společný, jako na př. koledu a pomlázku, avšak neujde nám patrný rozdíl v celkovém rázu a povaze obojích obřadů těchto. Většina zvyků vánočních totiž nese se ku věstění budoucnosti, ku přezvídání osudů lidských, života nebo smrti, štěstí a neštěstí, změny stavu a p.; zvyky velikonoční naopak jsou rázu praktického, týkají se především hospodářství a blahobytu, k němuž i zdraví tělesné lze počítati, hledí člověku pojistiti užitek na poli, na zahradě i v chlévě a bezpečí od úhon živelních v domě samém. Povaha tato souvisí úzce s dobou, v níž zvyky dotčené spadají. O Vánocích panuje v přírodě mrtvý klid, avšak za to čas, odvěký a tajemný pán všeho tvorstva, dle víry dávných předků v noci vánoční se zastavuje, aby potom tím rázněji přešel v nový svůj oddíl, nové období; toť nejpříhodnější a takořka nutkavá chvíle, v níž možno budoucnosti se dopátrati. Velikonoce pak, ať již nestálá podoba luny dříve či později je přivede, vždycky spadají na sám počátek jarního ruchu, v němž mysl venkovanova přirozeně obrací se k tomu, co je předmětem vší jeho práce i péče, k hospodářství, ke

zdroji jeho prostředku životních. Vidíme z toho, jakož povaha lidu na fysikálních a geografických poměrech bývá závisla, že také kulturní a zvyková stránka jeho řídívá se ruznými okolnostmi lokálními i časovými.

VIII.

# Jarní slavnosti pražského lidu.

Obyvatelé velkých měst liší se nejedním rysem povahy od svých soukmenovců venkovských. Venkovan z pravidla bývá usedlý, rozvážný, jinak i neobratný, těžkopádný; neodhodlá se k činu rychle, odhodlá-li se, setrvá při něm houževnatě. Těže vše, co má, hlavně z půdy, na níž jest mu opět a opět pracovati, nerad vydává peníze; vidíť majetek svůj, jak mu takořka před očima s osením jeho vyrůstá, a nemá proto chuti rozžehnati se s odměnou usilovné píle.

Měšťák naopak jest povahy hybné. čilé, vznětlivé, postrádá onoho vrozeného konservatismu a uvyklý jsa výdělek svůj vůbec vydávati — ježto z něho potřeby životní uhražuje — nehospodaří tak úzkostlivě jako venkovan.

Různosť povah souvisí tu, jako všude jinde, s růzností fysických poměrů, v jakých lidé žijí.

Venkovan, pobývaje neustále ve prosté přírodě a nucen jsa pozorovati její zjevy, má také vnímavý smysl pro vše, čím příroda k němu mluví, dovede čísti v písmě jejím, jinému zraku nesrozumitelném, a jsa v neustálém s ní styku, jest všemu, co s přírodou jej sbližuje. mnohem

více věren, než lehkožilý měšťák. Proto jest také věren svým starým tradicím a zvykům, jež bez cizího vlivu jistě by se s něho snadno nesetřely.

Naproti tomu měšťák jest většinou odkázán na své šedé zdi a na své sousedy; jest mnohem bližší všemu, co nového vzdělanosť lidstvu přináší, i chápe se toho ochotně, jsa vůbec novot dychtiv — a zapomíná snadno na to, co předkům bývalo milo. Proto lze sice i ve velkých městech dobře pozorovati individuální vlastnosti kmenové, ale zjevů prostonárodních tradic lze hledati jen na venkově.

Nicméně i veliká města mohou v té příčině ledačím se vykázati. Nacházímeť i tam sledy dávných zvyků, jež změnivše se časem, právě jako na venkově se dálo, vzaly na sebe podoby nové a staly se, sloužíce již souborně všemu obyvatelstvu městskému a nikoliv porůznu jen jednotlivcům, slavnostmi prostonárodními. Uvedu alespoň jeden příklad.

V Mnichově slaví se v masopustní pondělí každého třetího roku tak zv. »Metzgersprung« na památku toho, že řezníci před věky překonali dračí obludu, která pod zemí se skryvši, celé krajině přinesla mor. O slavnosti, jak dosud se slaví, učňové řezničtí dostávají za vyučenou. Po slavné mši průvod řezníků, v čele synové mistrů jízdmo ve starodávných oděvech, pak učňové v červených kabátcích, ubírá se na náměstí před královskou residenci; v průvodu nesou se také staré odznaky, pamětní peníze a těžké poháry, z nichž před residencí pronáší se přípitek na zdraví královo. Když vrátí se deputace, která zatím šla ke dvoru pro dárky, určené vyučencům, obrátí se průvod na náměstí Ma-

rianské, kdež se všemi starobylými zvyky a řečmi provede se u kašny »rybí« (Fischbrunnen) naproti radnici slavnostní akt, kterým se dává za vyučenou, a následuje vlastní »řeznický skok«. Vyučenci oději se v ovčí kůže, skočí do nádržky a rozhazují na všecky strany jablka a ořechy, aby přilákali mládež kterou pak pro obveselení diváků vodou polévají. Vystoupivše odtud, jsou prohlášeni za tovaryše a ozdobeni fábory v zemských barvách. — Slavnosť samu provádí tu sice jen jediný stav živnostenský, ale všecko město se jí účastní a jí se obveseluje.

Nelze pochybovati, že slavnosť jest starobylého původu a příčina její že sahá asi do dob pohanských. Simrok ve své Mythologii vykládá, že drakem mor, t. j. smrť plodícím byla míněna původně zima — slavnosť pak že koná se na oslavu vítězství jara (tudíž i života) nad zimou, zemi umrtvující.*)

Takových příkladů dala by se uvésti celá řada. Také naše staroslavná Praha má své stálé slavnosti prostonárodní, z nichž některé mají funkci dávných obřadů na venku dosud konaných a nejsou, aneb lépe řečeno, nebývaly kdysi prosty významu mythologického. Lid náš na venkově dosud zachoval si mnoho zbytků z obřadů, jimiž vítalo se druhdy jaro; slavnosti pražské hlavně jen k jaru se nesou.

Nejrannější slavností jarní v Praze jest *pouť Svatojosefská*, hned po ní pak přichází o Velikonocích *pouť Emauzská.* Obě ty slavnosti mají se ku prostonárodním

---

*) K. Simrock, Handbuch der deutsch. Mythologie, Bonn 1864., str. 580.

tradicím právě jenom tak jako pouti venkovské — poskytují hojné příležitosti k seznání lidu a jeho povahy, ale jinak nevynikají ničím specifickým, významným. Hlubšího významu však nelze upříti prostonárodním slavnostem velikonočním, »*Slamníku*« a »*Fidlovačce*«, třeba jména jejich zněla poněkud triviálně. Pokusím se v následující stati popsati dle starších pramenů slavnosti zmíněné, jak kdysi se konaly,*) a pak ukázati, jaký asi byl význam jejich.

## I. SLAMNÍK.

Pořadateli a původci slavnosti jsou pražští krejčíři. Mistři v čas střihli z pevného plátna bílého na slamník a tovaryši s učedníky pěkně jej ušili a pestrobarevnými mašlemi ozdobili. Dali si na práci záležeti, neboť ostatní soudruhové v řemesle byli by je za špatnou práci pomluvili. Na slamníku bývala kdysi vyšita nebo jinak zobrazena (původně byly tam upevněny vycpané loutky) podoba krásného mládence a panny. Slamník potom pověsil se na máji — břízu totiž rašící, pěkně urostlou — později nosen prostě na bidélku. Na máji zůstaven ovšem jen větevnatý vršek, věník, jenž hojně byl ozdobován prvními květinami jarními — a když pro zimu těch se nedostávalo, učiněna alespoň kytice z větviček keřů a stromů již se zelenajících, a tou věník ozdoben a spolu fábory a pentlemi okrášlen.

*) Nejdůkladněji vypsal slavnosti ty Krolmus, Staročeské pověsti, II., str. 89. nn. Jeho líčení jest základem tohoto obrázku.

S májí takto ozdobenou průvod mládenců a děvčat chodíval městem a množství lidu je provázelo. Ubírali se branou Bruskou na prostranství mezi Bubenčem, vrchem Letnou směrem k řece a k Podbabě se rozkládající, ke studánce Světičce, nalézající se pod návrším kostela sv. Gottharda v oboře.*) V Bubenči vítala je slavnostní brána, rozumí se ne příliš nákladná, ze žerdí, chvojí otočených, na čemž prosté květiny jarní se snítkami břízy, jívy, vrby, rokyty, bezu a pod. byly přízdobou prostou sice, ale ne vkusu a smyslu prázdnou. Na bráně zavěšen byl na žerdi pěkný slamník, as půl třetího lokte dlouhý a s půl druha lokte široký, pentličkami barevnými hojně ozdobený, na němž, podobně jako na slamníku, který na máji v průvodu byl nesen, připevněna byla vycpaná podoba mládence a panny s malými slamníčky. Také na jiných místech, zvláště při cestách, na žerdích, se střech jednotlivých domů i se stromů visely opentlené slamníky s malými slamníčky nebo bez nich ve velikém počtu. Na bráně Strahovské, jejíž »pěkné malování« známá píseň dosud po všech snad krajích českých rozhlašuje, byl ještě roku 1820. vyobrazen slamník s mládencem a pannou, a také na jiných místech, zejména na hospodách, obraz ten se spatřoval.

O významu zvláštního zajisté symbolu tohoto níže bude promluveno. Pokrok nové doby, stírající všecky

*) Nejasný tento údaj topografický pochází od Krolmusa; podržuji jej jenom proto, že i z jiných zpráv je zřejmo, že Slamník neslavil se, jako později, na náměstí Bubenečském. Jméno Světička, jak mi p. P. F. Vacek laskavě oznámil, jest nyní zhola neznámo; míní se jím nejspíše studna ve Stromovce.

zbytky starobylých zvyků, zahlazoval také symbolický slamník čím dále tím více; on mizel pak tím snáze, čím více sama zevní forma jeho přispívala k tomu, aby byl odstraněn — aesthetického zajisté sotva dalo by se na něm co nalézti. Utajený význam jeho, jehož lidé alespoň z části byli si vědomi, unikal divákům rok od roku, takže figury na něm umístěné přiváděly diváctvo jistě na výklady a myšlénky křivé, scestné; proto byl i z příčin veřejné mravopočestnosti odstraňován a duchovní vrchností zakazován, až nám již mimo jméno slavnosti a nějaký ten nápis na hospodách v Bubenči a Holešovicích žádná stopa po něm nezůstala.

Když průvod, v jehož čele hudba do kroku hrála, dostal se na místo zmíněné, kde ho již hojný zástup lidu z Prahy a z dědin sousedních očekával, máje, kterou statní, hezcí chasníci nesli, byla uprostřed zaražena, aby byla jaksi středem slavnosti. Slavnosť nějaká, kterou lid si pořádá, nedá se mysliti bez hudby a tance — a tak i kolem máje a slamníku rozvinul se v malé chvíli pestrý rej taneční, jemuž k úplné bujnosti scházela jen teplejší povětrnosť. Ale což dbáti o povětrnosť, když člověk je mlád a silen — jak měli o ni starati se čiperní chasníci, kterým tu po dlouhé zimě, zvláště pak po mrzutém postu — v němž, jak známo, druhdy ani v Praze tančiti se nesmělo — zase jednou naskytala se příležitosť přivinouti milované děvče k roztouženému srdci a pustiti se s ním ve vír taneční v silném, opojivém vzduchu pod širým nebem. Bylo tedy hlavně starati se jen o to, aby půda byla tou měrou vyschlá, že by bez obtíže snesla dupot křepčící mládeže, k níž však nejeden vážný mistr počestného

pořádku krejčovského se přidružil. Jinak bylo tancechtivým utíkati se pod ochrannou střechu hospody, kdež ovšem neměly také volnosti a pohodlí, jako v prostranném kole venku pod májí.

Hospody ovšem nebyly opuštěny ani tehdy, když omladlé sluněčko nejjasnějším třpytem na bezmračné obloze se usmívalo — ba potom pivečko teprve chutnalo náležitě a soudek za soudkem vyprazdňoval se jak v nalévárnách, tak za stoly, opodál tanečního kola rozestavenými. Také pernikářům, kteří patří bez odporu k nejnezbytnějším návštěvníkům všech slavností podobných, šlo pod rozložitými střechami plátěných bud jejich medové i jinaké zboží hojně na odbyt; ač nebyla pouť ani posvícení, přece již nejedno růžolící děvče s veselým smíchem přijímalo z rukou svého rytíře veliké malované srdce jakožto výmluvného tlumočníka jeho rovněž veliké a vroucí lásky. Ti, kdo tance již se nabažili, odcházeli do blízké obory, a brzy kmital se hned tu, hned tam mezi stromovím dosud většinou bezlistým pestrý šat dívčí a zazníval svěží, zvonivý smích, jímž rozveselené dívčice odpovídaly snad i na vážná vyznání rozohněných průvodců svých.

Na prostranství kolem máje a slamníku zatím scéna poněkud se změnila.

Bylo by divno, kdyby slavnosť s průvodem spojená, jako byl Slamník, byla se konala bez vedení pořadatele, který měl povinnosť o zábavu obecenstva pečovati a, což bylo důležito, vybírati příspěvky na zapravení nákladu se slavností spojeného. Takového pořadatele máme na venku dosud při svatbách, takový býval při posvíceňském stínání kohouta, při vodění masopustního

medvěda, při různých »hodech« a jiných příležitostech. Na vesnici bývala to z pravidla ve všech případech (kromě svateb) táž osoba, člověk, který, jak říkáme, nikoho nezarmoutil, třeba svou vyřídilkou o ledakoho dosti citelně zavadil. Družba, plampač, starosvat bylo jeho jméno; v jeho hlavě vždy býval pohotově nějaký vtip, hlavně však bývala tam zásoba všelikých příležitostných »říkání«, která plampač s náležitou obratností uměl recitovati a dohromady skládati, ať již se k sobě hodila nebo ne. Sám úřad jeho dával mu jaksi právo, aby myšlenku, kterou chtěl vysloviti, halil, ba skoro utápěl ve přívalu slovném.

Slamník také měl takového plampače. Když tanec i požitý nápoj již krev do bujnějšího víru přiváděti počínal, vystoupil pojednou plampač, sám po fáboru a kytce znatelný, na stůl nebo na sud a počal své »kázání«. Rýmy jeho veršů, jak Krolmus nám je zachoval, jsou nemálo divoké, také jednotlivé výrazy jsou tak obhroublé, že těžko by je bylo pronésti ve vybranější společnosti, — ale plampačovi něco již se prominulo — vždyť to byl vlastně šašek, a šaškům i od králů bývala přána svoboda řeči. Nalézáme v »kázání« jeho hned zlomky, hned celé písně a říkadla dosud o sobě známá, jež vpletena jsou sem beze vší myšlenkové souvislosti, často jen pro pouhý, ledabylý rým. Budiž mi dovoleno z té záplavy jen charakteristická místa vybrati.

Plampač oslovuje především mládence a panny a napomíná zvláště ony:

Kdo má uši, poslechni,
kdo má oči, prokoukni.

Buďte čistí a nevinní,
jako tento slamník bílý
bez poskvrny mašlemi
jest pěkně okrášlený — —

Děvčatům vdavek chtivým radí:

O mužské se nikdy neperte,
sic žádného nedostanete.
Musil bych vás dáti přemlít,
nad Markytou staví větrník.
Raděj halenu s něho svlekněte
a na kousky se rozdělte — —

A dodává slovy písně:

Dobře holky víte,
hochovi je blaze,
on se ženit může.
Ale holka ne tak,
ona musí čekat,
až jí ňáký přijde.

Pak oslovuje hospodáře a hospodyně — oněm zajisté z míry zbytečně radí, aby byli moudřejší než kmotr Houdek:

Houdek sedí mezi sudy,
pil by pivo, není kudy.

Hospodyním hlavně doporoučí umění kuchařské, v němž která se nevyzná, mnohý nesvár v rodině zaviňuje. Čeládku všecku široce nabádá k pilnosti a věrnosti a končí takto:

Děvy, chraňte se lenosti
a každé světské marnosti.
Budte ctnostné panny,
ať jsou z vás hodné ženy;

aby šlechetní mládenci
všichni pili na vaše zdraví.
Vivat, páni muzikanti,
hleďte na mne pozor dáti,
až budu šlechetné panně připíjeti.

Pak podali plampačovi pintu nebo sklenici piva, kterouž on pozdvihuje, počal připíjeti — jak to o svatbách mládenci družicím činí — nejpřednějším ze přítomných děvčat. Významno jest při tom také pro ráz celého výstupu tohoto, že přípitky jsou skoro tytéž, kterých při svatbách se užívalo, ať již to byly prostonárodní popěvky, ať skládání svatebních družbů samých. Naráželo se tím patrně na zásnubí mladého párku, který na slamníku byl zobrazen. Tak se připíjelo na př. těmito slovy:

Málo, málo, maličko
staň se pomlčeníčko,
ať já k této ctné panně
mohu promluviti slovíčko.
Alou, páni muzikanti,
hleďte na mne dobrý pozor dáti,
až budu ctné panně připíjeti. —
Šel jsem přes zelený hájek,
viděl jsem tam panen řádek.
Jedna byla nejkrásnější,
to byla má nejmilejší.
Já na ni kouk' okem jedním,
ona na mne oběma;
to byla šťastná hodina,
pro mne překrásná novina.
Řku: Moje drahá děvečko,
zavdejte mi svoje srdéčko. —
Sáhněte do kapsičky zlehoučka,
aby vás nebolela ručička.

Vytáhněte tolárek nebo dva
za to vás Pánbůh nikdy nezandá!
Vivat, páni muzikanti! —

Muzikanti spustili, děvče přijalo »poctu« od družby a vyhovělo žádosti, posledními slovy jeho dosti zřejmě vyslovené, kladouc na nastavený dřevěný talíř stříbrňák. O to plampačovi hlavně šlo, a proto přípitky v rozmanitých variacích se opakovaly. Často dodávala se k nim slova o slavnosti májové známá a ve příčině platu velmi srozumitelná:

Ó, májko, májko zelená,
přes hory, doly nesená!
nebude panna taková,
aby nedala tolar nebo dva.

Jiný přípitek zněl:

Ještě mi jednou zahrajte
na zdraví mého děvčete!
Na zdraví mé, na zdraví tvé,
na zdraví pánů, co jich zde!
Ještě jednou
na rozchodnou,
pojď, putuj, má milá, se mnou.
Vivat, páni muzikanti!

Naposledy propovídal, právě jako by to bylo na konci masopustu:

Hrejte mládencům ze Zlíchova,
vstupte, čisté panny, do kola.
Seber se všecka chaso,
budem skákat na koso.
Hop Ančo, Lidko, Mařenko,
do kola, do kolečka!

Která se točívá,
tej se len dařívá,
dlouhý len, pěkný len
i zlatá konopička.

Pak seskočil plampač se své »kazatelny«, chopil se první děvy, mládenci po řadě ostatních a prováděli je kolem máje, aby se jim za příspěvky odvděčili. K večeru uchýlili se tanečníci do hospody, kamž je nejednou také nestálá jarní povětrnosť hned odpůldne zahnala. Zde pobyl, jak dlouho se komu líbilo — tu již byla obyčejná zábava hospodská, postrádající vší rázovitosti.

Jak jsem již svrchu se zmínil, stíral se původní ráz slavnosti slamníkové čím dále tím více zvláště horlením duchovních, kteří trpce toužili na to, že lid svádí se tu k myšlénkám i řečem nemorálním, a tím že dobrý mrav i jinak hynoucí úhonu trpí. Proto později vyvěšován byl toliko prostý slamník jakožto odznak slavnosti, a když cech krejčovský, jemuž po starém zvyku slavnosť pořádati příslušelo, starosti té zanechal, pak i prostá zevní stránka slavnosti zanikla, takže u nás za nedlouho i na původ jména jejího se zapomene.

Povšimněme sobě nyní blíže, jaký asi význam slamník měl po stránce mythologické.

Hanuš, dotýkaje se otázky této, soudí, že slamníky, které tu noseny a vystavovány byly, »nebývaly bezpochyby původně nic jiného než podobizny Morany, jelikož na venkovsku Smrtholku či Moranu strojí si hlavně ze slamníků, vyšperkujíce tyto k podobě lidské«.*) — Ale ani Hanušovi samému ani kterému sběrateli

*) Hanuš, Bájeslovný kalendář, str. 131.

jinému neudálo se nalézti ke slovům těmto skutečný doklad — vynášelať se smrť v podobě došku nebo silného víchu slámy — od něhož k celému slamníku je přece jen veliký skok. — Hanuš vzpomíná pak i závažné okolnosti, že »na slamníku bubenečském vyobrazeny bývaly dvě podoby lidské, podoby to snad Morany a Živy«; ježto však ze zmíněných dvou podob byla jedna mužská, připouští, že snad »podoby na slamníku bývaly podoby ženy a muže, báby a děda, neboť i v takových podobách Slované vynášeli zimního boha i bohyni«. Ale hodnověrná zpráva tvrdí, že nebyli to bába a děd, nýbrž mládenec a panna. — Nehledíme-li pak ani ke kolísavosti a nelogické pestrotě těchto náhledů, musíme tu zvláště vytknouti jen to, že jakýsi *bůh* zimy nejen v našem podání lidovém, ale i vůbec v mythologii slovanské jest neznám — ač ovšem až na naše časy zachovala se vzpomínka dávné Morany či Mařeny v popěvcích slovenských, moravských i českých. Srovnávať se tu rod slova s rodem osoby jím naznačené; — *bůh* zimy ovšem znám je Germanům, u nichž mu slovo »Winter« vhodně odpovídá.

Mínění Hanušovo na konec vrcholí v tom, že »slavnosť bubenečská je bezpochyby jaksi opozděná o několik neděl slavnosť jarní *vynášení smrti*«. Ale za takovou slavnosť nelze Slamník pokládati, neboť spůsob, jakým smrť se vynášela, naprosto tomu odporuje. Smrť vynášela se u nás beze vší okázalosti, jaká jeví se při průvodu pražském. Vynášela pak se za dědinu, kdež hodila se do potoka, aby ji voda nadobro odnesla; účastníci průvodu potom s chvatem spěchali k domovu, aby smrť s nimi se nevrátila. Tohoto

nejpodstatnějšího obřadu postrádáme onde naprosto. Konala prý se sice slavnosť poblíže studánky Světičky — ale do studánek, ježto prameny a zřídla taková jakési úcty požívaly, smrť se nikdy nemetala a průvod neprchal, nýbrž pobyl si tu po své vůli. Také nemetal se tu slamník ani do nedaleké Vltavy. A co by v tom případě bylo se stalo s podobami na slamníku připevněnými? — Za doklad a na příměr Hanuš uvádí, že v Bubenči lidé veselili se a hodovali, právě jako prý na Moravě při vynášení smrti se děje. Jenom že (a to i Hanuš sám doznává) tam děje se to, když hoši a dívky, přinášejíce léto i symbolicky máji naznačené, *vrátí se do dědiny*, a nikoliv na místě, kde smrť byla utopena.

Chceme-li věc vyložiti správně, nesmíme při slamníku, předpokládajíce jeho symbolický význam, zapomínati na podoby na něm druhdy upevňované. Tu pak pravdě nejpodobnější zdá se náhled, naznačený již Krolmusem, že slamník představoval v soujmenné slavnosti lože manželské a podobami na něm upevněnými že se mělo znázorniti zasnoubení, čemuž, jak již svrchu zmíněno, také zpěvy, při slavnosti plampačem přednášené, nasvědčují. Zasnubujeť se na jaře slunce se zemí, síly jejich spojují se ku potomnímu plození, jež stává se všemu lidstvu pramenem výživy. života. Předzvěstí plození toho jsou již první rašící ratolesti na stromích i keřích, jsou jí prvotiny prostých květů, jež máti země sotva se otvírajíc vydává, jest jí také omlazený život v říši živočišstva, kde tou dobou přirozený pud udržovací nejmocněji se jeví a pták ve vzduchu i drobný brouček v travině po družce se shání. S tím

pak souvisí i máje, na níž se slamník nosil; jestiť i tato máj symbolická, znamenajíc obrozenou přírodu, kypící bujarou silou plodistvou a jsouc i při jiných příležitostech zevním znakem radosti, jíž se lidé z jarní změny přírody oddávají.

Tak jevil by se nám Slamník jako slavnosť na uvítanou vrátivšího se jara a na pozdrav omladlé přírody. Obdobné slavnosti ovšem u nás nenalézáme, ale to výkladu tomuto neodporuje — neníť analogon ani pro jakýkoli výklad jiný. Proč slavnosť ocitla se v rukou cechu krejčovského, těžko lze říci — pouhé šití slamníku sotva toho bylo příčinou. Snad bývala základem toho nějaká dávná pověsť, asi jako v Mnichově o řeznících. Určitého nelze ovšem o podstatě slavnosti té říci nic.

Že Slamník není původu nového, dá se doložiti dostatečnými doklady. Stará zmínka o něm — arci velice neurčitá — pochází z roku 1624., kde správce obory, které dnes nesprávně Stromovka říkáme, Baltasar Sedelmeyer dotazuje se při komoře královské, má-li obora — any veselé dny velikonoční se blíží — o druhém svátku velikonočním po starém zvyku lidu býti otevřena čili nic.*) Určitější zprávu máme z prvních desítiletí minulého století. K. A. Redeln v popisu památností pražských r. 1728. vydaném**) praví, že o třetím svátku velikonočním (úterý velikonoční bývalo svátkem zasvěceným) mnoho tisíc lidí z Prahy pěšky i jízdmo do Bubenče se ubírá; příčinou toho udává, že prý se ten den v Bubenči slaví posvícení. Údaj ten přejal od

*) Reinsberg-Düringsfeld, Festkalender, str. 173.

**) K. A. Redeln, Sehenswürdiges Prag, str. 311.

něho v novější době (r. 1861.) i Reinsberg-Duringsfeld, ač to ničím není odůvodněno. Týž podržel i nejapný výklad staršího topografa města Prahy, Schotkého, že prý jméno slavnosti pochází z doby, kdy jakýsi muž lidem do obory jdoucím činil výklady čili kázání o turovi v oboře chovaném, a že země tou dobou ještě příliš mokrá bývala, pod nohy slamník si dával.

## II. FIDLOVAČKA.

O druhou jarní slavnosť — Fidlovačku — měl péči cech, ulahodňující člověčenstvu tvrdou a klopotnou cestu po světě. Cech, na jehož praporu svatý Kryšpín jest zobrazen, ode dávna vyniká čilou myslí a čipernými nápady — vtip lidu jen proto často o něj se brousí, ba také umění, zejmena výtvarné a dramatické, z té vlastnosti jeho kořistí. Pražští ševci jistě nebyli v té příčině za svými vrstevníky z kterékoli krajiny jiné, a již z toho bychom mohli souditi, že slavnosť v jejich rukou se nalézající byla svérázná, že měla v zevním uspořádání pevný plán a vnitřní podstatou že nebyla, právě jako slavnosť předešlá, prosta všeho významu.

Jak známo, Fidlovačka slaví se den po Slamníku, ve středu po Velikonocích, k nimž vázala se až do našich praktických času svazkem nerozlučným, nedbajíc ani úhon, jaké jí při tom z nestálé a zhusta nevlídné povětrnosti vznikaly. Jméno své dostala po nástroji, jímž ševci kůži na obuvi hladí, totiž po dřevě oblém, uprostřed silnějším než při krajích, kterým se jako válečkem kůže »fidluje«.

Popatřme, jak tato slavnosť kdysi vypadala.

Jako ke všemu okázalému, velkému, bylo třeba také k Fidlovačce náležitých příprav, a ty vykonávali nejen ševci, nýbrž tovaryši *všech* řemesel a také neřemeslníci, totiž zámožní synkové pražští. Jedni z nich vypravili se do lesa, kdež vyhledali si za máji krásně rostlou, pěkně rozpučelou břízu, kterouž usekli, ze spodních větví oklestili a domů zanesli. Nebylo-li stromoví listnaté dosud rozrašeno, vybrali si pěkně rostlý smrk nebo jedli. Jiní sháněli květiny jarní a zeleň, jíž k ozdobě máje bylo potřebí, jiní nakupovali fáborů, jiní s hudebníky vyjednávali a pod. U cechu ševcovského zdobila se máje, kteráž byla jaksi zevním představitelem a středem celé slavnosti. Nahoře nechal se jí asi s dva lokte věník, pod ním oloupala se kůra a jen tu a tam různé ozdoby v ní vyřezané se ponechaly. K nejvyšší větvičce věníku připevnila se fidlovačka, mašlemi a pentlemi červenými ozdobená, o dlouhém, vlajícím fáboru uprostřed. Pod fidlovačkou upevněna byla kytice z prvních květin jarních, pod věníkem pak otočen byl kolem pně stromového věnec z týchž květin uvinutý. Uprostřed věníku upevněno bylo veliké duté kopyto ševcovské a v něm jako mláďata v lůně matčině menší kopýtka, vždy jedno ve druhém, zevně s fábory a pentličkami. Na ratolesti dívky zavěsily výdunky rozličně zbarvené, chasníci řezničtí pak tu a tam zavěsili nafouklé měchýře; kde která větev jiné ozdoby neměla, tam děvčata upevnila mašličky rozmanitých barev, takže z dáli celá máje činila — nehledíme-li k několika zvláštnostem — dojem veliké, z nejpestřejšího kvítí složené kytice.

O Velikonocích tovaryši každého řemesla chodili po svých mistřích a zvali je na slavnosť těmito slovy: »Ve jménu matky pokladnice a s dovolením starších mistrů pozdravuji vás, abyste se všichni na slavnosti Fidlovačky časně ráno najíti dali.«

Slavnosť sama trvala celý den. Záhy z rána vybral se průvod mládenců a panen z místnosti cechovní, po dvou seřaděn, s májí a procházel pak za zpěvu a výskotu ulicemi pražskými; hudba je provázela, dávajíc znamení začaté slavnosti, asi tak jako po dědinách našich druhdy hudebníci chodili »vyhrávat«, než v hospodě vlastní »muzika« k reji tanečnímu začala. Kam průvod se hnul, všude účastníků přibývalo; lidé davem vybíhali z domů, jedni aby se na průvod podívali a přesvědčili se, jak si mládež letos máji vyzdobila, druzí — a těch nebylo málo — aby k průvodu se připojili a veselí jeho hned od počátku byli účastni. Když ke bráně se blížili, vzrostl již průvod v zástup nepřehledný. Ale nemysleme, že nebylo v něm řádu a soustavy.

Průvod vedl nejstarší z mládenců, v levé ruce maje kytici, v pravé hůl, oděn jsa v bílý kabátec a ozdoben vázankou barevných, vlajících fáborů. Za ním kráčeli hudebníci, hrajíce většinou nápěvy prostonárodních písní, aby si účastníci průvodu po vůli a libosti mohli zazpívati. Za nimi nesen symbol celé slavnosti — tři mládenci pěkně rostlí a pokud možno stejně velicí střídavě nesli vyzdobenou máji; ozdobeni byli šerpami: s levého ramene ku pravému boku šla šerpa bílá, převázaná dole stuhou červenou, s ní pak křižovala se šerpa červená, přepásaná stuhou bílou; takovým spusobem ozdobeni bývali v některých krajích českých

mládenci o svatbách. Za mládenci kráčel plampač, o jakémž jsem se zmínil, jenže zde dáno mu jméno zvláštní; nazýván totiž *svatý synek*. (»Synek« říkali zvláště ševcovští mistři místo nynějšího tovaryš, chasník.) Také zde byl vlastním pořadatelem a řečníkem, ba jaksi duší celého průvodu. Provázeli ho dva sluhové — a všickni oděni byli v roucha bílá, jež nad boky byla barevnými stuhami přepásána; plampač kromě toho byl hojnými fábory ozdoben. — To byli jaksi hodnostáři průvodu. Za nimi seřadili se ostatní účastníci, družíce se k sobě dle věku: napřed hoši s děvčátky, učedníci, jimž právě nebylo hlídati dětí a domácnosti mistrovy, pak mládenci a panny a za nimi věk dospělý. Za průvodem přijeli také zámožnější měšťané v četných povozích, jež ozdobeny byly malými májemi, fidlovačkou opatřenými.

Průvod se ubíral, prošed hlavními ulicemi městskými, branou Koňskou nebo Žitnou směrem ke Zvonařce a pak ke mlýnu nuselskému, kdež, přešed potok Botič, zahnul na louku nuselskou, kde ho již zástup lidu z veškerého okolí pražského očekával. Louka nazývala se druhdy dle studánky tamější Bůžkovskou.

Jakmile se tam došlo, mládenci zarazili máji do prostřed prostranství, kdežto lid hledal si příhodných míst, kde by si mohl pohověti a přece také, pokud možno, všecko viděti. Svatý synek potom sňal s máje kopyto s celým jeho obsahem a vysypal drobná kopýtka na prostřený bílý šátek, volaje při tom: »Tu to máme, co hledáme a slavíme!« Diváctvu, z něhož zajisté nejeden leckdy vysmíval se některému horkokrevnému členu z cechu sv. Kryšpína známým pořekadlem o »rojení

se kopyt«, bylo toto hmotné znázornění dotčené fráse nemálo k smíchu, a sotva komu při tom napadlo, že i v tom, na oko bezvýznamném výjevu tají se snad hlubší význam — že tím snad znázorňovala se jarní plodivosť v přírodě.

Potom Svatý synek vystoupil na stolici nebo stůl, rozvěsil všecka vysypaná kopyta i s kopytem hlavním po máji a pak jal se ke shromážděnému lidu promlouvati podobným spůsobem jako plampač při Slamníku. Různé písně prostonárodní, jmenovitě některé popěvky pomlázkové byly hlavní trestí té řeči, mimo narážky na štěstí a neštěstí stavu manželského; ba posluchači vpadali, aby řečník mohl si oddechnouti, ve slova jeho plným sborem, a to písní svatební:

Už je to uděláno.
už je to hotovo,
panímáma dovolila,
co je komu do toho.

Hudebníci spustili skočnou, a již kroužil bujarý vír kolem máje i kolem družby, který zatím vyprahlé hrdlo svlažoval důkladným douškem. Po tanci pokračoval Svatý synek v pestré své přednášce, jejíž účelem bylo povzbuditi posluchače k veselí všeobecnému. U mužské jich části hleděl toho dosíci těmito a podobnými popěvky:

Radosť mám, žalosť mám,
veselosť si koupím,
však já tě, panenko,
přece nezarmoutím.
Buď, Jeníčku, vesel,
třebas zrna nesel.

Skřivánek nic neseje,
přece zpívá vesele.
Ať jsi otrhánek,
drž dnes v ruce džbánek,
džbánek pěkně zelený,
pivečko v něm červený.
Pívali naši, pij ty taky.
Zůstali dlužni,
zůstaň taky,
propij všecko, co můžeš,
nebude soudu, až umřeš. —

Pro děvčata pak zpíval mezi jiným na př. tyto verše:

Všecky řemesníky
  ráda mám.
Chodívám bez čepce,
a žádný mne nechce,
já je, já je přece
  ráda mám.
Tesaře, tesaře
  ráda mám.
On celý den tesá,
až mu srdce plesá —
toho, toho, toho
  ráda mám.
Cvokaře, cvokaře
  ráda mám.
On dělá hřebíčky
na mé pantoflíčky atd.
Bednáře, bednáře
  ráda mám.
On pobíjí dížku
za kamny v kožíšku atd.
Písaře, písaře
  ráda mám.
On celý den píše
v kanceláři tiše atd.

Rozumí se samo sebou, že slova starosvatova, kde posluchačům ze slov písní lidových byla známa, doprovázel každý po své chuti zpěvem, ať podařeným, ať nepodařeným. Zpívalo se tehdy vůbec nepoměrně více, než za našich dnů — písně byly více známy, a také hlasy byly asi zpěvnější než nyní u necvičenců bývá. Netřeba tedy se domnívati, že zmíněná improvisace sborová byla při vší bujarosti rozjařených zpěváků snad trýzní pro sluch jemnější. Stály kolem prostých těch pěvců přečetné davy lidstva, jež zvláště z Prahy po celý den v mohutných proudech sem se valilo, a poslouchaly je s patrnou zálibou.

Svatý synek skončil promluvu svoji takto:

Hej, hej, mládenci z Krakova,
vstupme s pannami do kola,
hopsa, hejsa!
Dej vám Pánbůh štěstí;
na pouti vezdejší,
hopsasasa, hejsasa!
Muzikanti, hrejte,
mládenci, zpívejte!

Skončiv řečník, skočí do kola, chopí se děvčete a zahájí znova kolo kolem máje, mládenci i starší již mistři za ním. Hudba potom skoro ani neustává, výskot tanečníků přehlušuje chvílemi i hluk a šumot, jenž v nepřehledném, stále se vlnícím davu panuje. Kdo netančí, nalézá hojnou zábavu u stanů a bud, v nichž četní kramáři různé zboží vyložili; jako při Slamníku, tak i zde pernikářské výrobky zároveň s pekařskými a s rozmanitým jižním ovocem, pak s hračkami pro malé i velké děti jsou hlavním předmětem obchodu a

poptávky. Tu a tam nabízejí se červeně malovaná vajíčka velikonoční, jichž užívá se ku prosté hře — ťukání — davem batolí se s vytopeným kotlíkem uzenkáři a nezbytní jich průvodcové, preclikáři. Nejveseleji jest u výčepu, kde obratné ruce sotva stačí rozehřáté tanečníky i neunavné jinak přátele chmeloviny obsloužiti mokem ne vždy bezvadným. Drobnější mládež, jejíž kapsa není příliš plna a kteráž ostatně po starém, dobrém mravu na pivo mysliti nesmí, ukájí žízeň svou — kyselými okurkami, k nimž ochotné prodavačky přidávají po číšce kyselého moku.

Zástupy diváctva stojí před prostornými boudami, nad jiné poněkud vyvýšenými, nad jejichž vchodem pyšní se křiklavé obrazy, představující hned scény válečné, hned zase neobyčejné, prapodivné tvory neznámých světů. V čele stkvěje se chlubné jméno »panorama« — ač zajisté žádný z majitelů těchto »vševidů« nehodlá slibnému názvu vyhověti. U vchodu tajemně zastřeného, k němuž vede několik schůdků, vyvolává muž, starým biřicům nepodobný, co vše ve vnitřku lze viděti, a zve nápadným napínáním plic publikum, aby si neodpíralo pohledu na ty krásy a divy. Jinde zas balansuje pružnotělý komediant na napjatém laně a provádí krkolomné evoluce, kdežto zatím žena jeho s mnohým úsilím shání se ve vrtkavém obecenstvu po žádoucím »vstupném«. Nescházejí ovšem ani zpěváci, kteří dlouhé pomalované plátno na tyči zavěšeno majíce, hlasy ne právě lahodnými a verši zákonům aesthetiky zhruba se vyhýbajícími líčí ustrašeným posluchačkám poslední vraždu, o níž tištěné »skládání« dochází nezaslouženého odbytu. Také orlíčkáři a jiní

majitelé dobré vyřídilky hojně jsou zastoupeni, zvouce výmluvnými slovy odrostlejší mláď mužskou, aby v sázkách peněžních zkusila svého štěstí — a mají věru větší počinek než skromnější jich druhové, kteří s košem všelikých škatulek, pletenci fíků, hromádkami pomerančů a váčkem, očíslovanými kuličkami naplněným, v davech chodíce nabízejí komukoliv, aby si sáhl pro sudou-lichou. Odevšad zaznívá hluk a šum, dav mění se v pestré směsici jako Proteus a poskytuje těm, kdo si pro změnu vyšli po mezích a cestách na okolní návrší, dosti zábavné podívání.

Tak živo bylo na louce Bůžkovské čili nuselské, až najednou slunce počalo se chýliti k západu a soumrak rozestíral se nad krajinou. Vyvolavači před boudami ochraptěli, umělci na provazích umdleli, pernikáři a prodavačky pomerančů a ohromných rohlíků zboží své ze značné části vyprodali, majitelé »heren« výdělek svůj již propíjeli — jen mládež nemohla se ještě tance nasytiti a čekala, že uchýlí se ještě pod ochrannou střechu hospodskou, aby ples svůj náležitě dokončila. Zatím Svatý synek svolával účastníky slavnosti, zvláště ty, kteří měli nějaké odznaky, k návratu. Ale vyzvání jeho nedošlo všude ochotného sluchu. Vždyť leckterý, jindy povážlivý mistr toho neb onoho řemesla zadíval se hluboko do džbánku, od něhož se pak na úkor vší své mistrovské reputace nemohl odtrhnouti. Příklad jeho pak účinkoval také na chasníky, kteříž ostatně nemohli dcer mistrových opustiti — a tudíž není divu, že průvod domů se beroucí byl kusý a nespořádaný. Neúhledna byla i sama máje, na níž silná vrstva prachu se usadila, špatně nahrazujíc opadané ozdoby. Nicméně

zástup, který se hnul ku Praze, byl velmi četný, a vedle hlučného zpěvu zaznívaly z něho bujné výkřiky, prozrazující, že v nejedné hlavě není vše v pořádku. Svatý synek vytáhnuv máji, z níž, kdo mohl, větévku na památku si ulomil, vedl průvod, který v Praze zaměřil zase k místnostem cechovním, odkud ráno byl vyšel a kde nyní máji uložil.

Srovnáme-li Fidlovačku se Slamníkem, napadne nám ihned, že Fidlovačka podržela dosud mnohem více hlučný svůj ráz než Slamník. Vysvětliti to lze tuším tím, že místo, kde se slavnosť koná, jest jaksi přístupnější pro obyvatelstvo většiny měst Pražských, jehož proud ostatně v tyto strany vždy valně se obracel. Při tom nám neujde, že Fidlovačka má méně příznaků symbolických; na jeden bylo již svrchu ukázáno, za druhý možno pokládati samu máji, kvítím jarním přizdobenou, jejíž význam byl zajisté týž jako při Slamníku. Že by výdunky na máji zavěšované byly znakem Morany, jak Hanuš myslí, nezdá se pravdě podobným již proto, že by podivně slušel znak smrti stromu života, jakýmž máje zajisté jest; byly zavěšovány výdunky patrně jen proto, že bylo nemožno zavěšovati plná vejce. Jakožto eminentně jarní slavnosť jeví se Fidlovačka veselým svým průvodem a celým bujarým rázem, který nejlépe svědčí radostné *slavnosti na uvítanou jara*.

O stáří této slavnosti nemáme dat listinných, nevíme také, proč a jak pořádání její přešlo z rukou všech pořádků řemeslnických po výtce na cech ševcovský. Otázka o *původu Fidlovačky* zajímala nemálo i mysl lidu, který si o tom vyprávěl i několik pověstí.

Dvě z nich upomínají poněkud na antické secesse lidu. Tovaryši ševcovští slavívali prý druhdy modrý pondělek velmi okázale, a mistři musili jim v ten den dávati trojí pečeni. Když to konečně mistry omrzelo, vytáhli tovaryši společně na louku nuselskou, aby zde mistrum na vzdory oslavili modrý pondělek jak náleží. Dle druhé pověsti nechtěli si vyučenci bráti listů výučných, ježto to dříve zvykem nebývalo, a opustili město, nechtějíce se vrátiti, dokud by nepohodlný rozkaz nebyl odvolán. Dle jiných zakázal císař Josef II. hlučné slavení modrých pondělků — v náhradu krejčí a ševci pořádali své slavnosti velikonoční. Avšak i Slamník i Fidlovačka, jak dokázáno, byly dávno před císařem Josefem.

K císaři Josefu II., o němž náš lid jako o starodávném herou jakémsi vůbec mnoho pověstí si vypravuje, vztahuje se také tato verse o původu Fidlovačky. Když zmíněný císař měl míti v Praze korunovaci, chasníci pražského cechu ševcovského dělali mu za dar krásné boty a každý vymyslil prý na ně novou ozdůbku jakousi. Císaři se dar jejich tak líbil, že jim v odměnu dal stromek uměle pracovaný, celý ze stříbra. Brzy potom tovaryši rozkmotřili se s mistry pro modrý pondělek; aby mistrům se vymstili, zmocnili se právě ve středu po Velikonocích stříbrného stromku a táhli s ním, učedníky vzavše s sebou, za město na louku nuselskou, kdež veselili se tak dlouho, pokud jejich zásoby peněžní stačovaly. Potom rozlámali stromek, rozprodali jednotlivé kusy a dále utráceli, až vyslanci mistrův přišli a smír zjednali. Na památku docílené shody pak vždycky ve středu po Velikonocích slavili zvláštní slavnosť, jež se navždy udržela.

Pohádkového rázu jest jiná pověsť, kterou u Krolmusa v této příčině nalézáme. V Nuslích již odedávna stával mlýn. Syn mlynáře tamnějšího, vyučený řemeslu ševcovskému, provázel českého králevice do válek tureckých, kdež padl s ním do zajetí. Ve vězení oba byli přikováni a zvláště princ tak pevně, že rukama nemohl vládnouti. Statečný chasník však uťal si nohu a pomohl s nasazením života princi na svobodu. Turecký paša v odměnu za tak příkladnou statečnosť a ku pánu oddanosť propustil pak i jeho, avšak chasník krutou bolestí zmožený dlouho se léčil. Sotva jaks taks se pozdravil, ubíral se do Prahy a přímo ku princi, který ještě u vojska se byl zdržel a nedávno zdráv se navrátil. Princ dával právě svému dvořanstvu a předním šlechticům stkvělou hostinu na oslavu svého šťastného vysvobození — proto sluhové nechtěli zmrzačeného chasníka k němu pustiti, až když jim podal pro prince prsten, který mu byl na památku daroval. Princ ovšem hned jej uvítal s velikou radostí a potom pasoval jej na rytířství, dav mu do znaku tři lidské nohy oděné vysokými botami. Ševci z radosti, že se dostalo jednomu z nich tak vysoké pocty, uspořádali o Velikonocích slavnosť u mlýna nuselského, která i v letech budoucích se udržela.

Na této pověsti spatřujeme snahu vyložiti, proč slavnosť koná se v Nuslích, kteróž okolnosti ostatní verse pomíjejí; jinak rozumí se, že nemá základu historického. Nalézá se sice podobný příběh také u Paprockého, avšak Paprocký sám pro mlhavosť jeho pokládá jej za smyšlený. Také šlechtického erbu zmíněného neznáme — *jednu* nohu uťatou a obutou měli ve znaku rytíři Pešíkové z Komárova.

Pozoruhodno jest, že tato pověsť jediná klade puvod Fidlovačky do doby dávné, kdežto druhé přestávají na století minulém. Krolmus však dokládá osobními svědectvími, že Fidlovačka konala se již mnoho let před císařem Josefem II., a není příčiny bráti doklady jeho v pochybnosť. Že lid právě na císaře Josefa pověsti své shrnul, toho příčinou byla asi jednak oblíbenosť jeho v lidu obecném vůbec, jednak asi také jeho snahy reformační, jimiž bránil pracovnímu lidu utráceti čas v častých radovánkách; tak obmezil selská posvícení, a tak nemilé mu byly zahalečské modré pondělky, o nichž zmíněné pověsti vypravují. Určitých dokladů, dle nichž bychom mohli stáří Fidlovačky stanoviti, jak již zmíněno, bohužel nemáme; že však není původu nedávného, o tom poučuje nás mimo dotčená svědectví také dřívější rituelní ráz její a symbolický význam některých věcí při ní druhdy obvyklých. Jak náš nezapomenutelný J. K. Tyl Fidlovačku i do literatury uvedl, je známo; jeho »Fidlovačka — obrazy ze života pražského se zpěvy ve čtyřech odděleních«, sepsaná r. 1834., stala se památnou tím, že nám přinesla hymnu »Kde domov můj?« V kuse samém seznamujeme se i se Slamníkem, o němž vlastenecký švec Kroutil pronáší se ke svému synu takto: »Jestli pak tu jen kus poctivé české písničky uslyšíš? Vždyť pak ani nevím, jestli by mi zakolanskou zahráli, a kdybych jim za to boty celý rok podrážel.« — Stesk ten, jak nám Tyl ostatně vpletenými dialogy německými sám ukazuje, byl před padesáti lety jistě oprávněný, — *švec* Kroutil pak pronáší jej tím ostřeji, že ševcovskou Fidlovačku pokládal za lepší, a to i ve příčině vlastenecké.

IX.

# Máj na vsi.

Nelekejte se, prosím, že začnu řadou básnických citátů o tomto předmětě — vím, že bych se snadno zmýlil a že byste mi mohli odvětiti verši mnohem originálnějšími a duchaplnějšími. Jestiť máj s poesií spojen tak nerozlučně jako slunce se světlem — a jako z tohoto zlatého zdroje vytryskují proudy bleskotných paprsku, jakmile těžká clona mraková s tváře jeho zmizí, tak po veškeré zemi poesie rozlije kouzlo své, jakmile v kolotavém okruhu časovém objeví se vonný máj — kouzlo to zaznívá ze závratných výšin, kde skřivan trilky své pěje, a dýše stejnou něhou ze sladké písně dívčí jako ze bzukotu zlatokřídlého hmyzu, za družkou svou se ženoucího. Jak nemělo by v té době srdce básníkovo ozvati se vroucí melodií? Kdož by se tedy odvážil sečísti všechny ty písně, jež napsány byly o máji jen od té doby, kdy medoústý Horác napsal příteli Torquatovi ono »diffugere nives, redeunt iam gramina campis« — kdo chtěl by vybírati z té spousty stkvost, jímž by náš máj mohl býti důstojně ozdoben!

Poesii nejpřístupnější jsou ta srdce, která jsou nejpřístupnější lásce; mládež, jejíž nitro sladkým citem se zachvívá, nejraději zpívá, nejochotněji krásným slovům ladné písně naslouchá. Zde tedy má čaroděj máj pole nejvděčnější, zde nachází ctitele nejhorlivější a nejoddanější, neboť ctitelé tito dovedou záhy poetickou stránku jeho obrátiti ve službu svého srdce. A kde to srdce bylo nejryzejší, kde naprosto nevědělo o tom, jak city jeho zalhávají a zastírají, tam byl dojista máj slaven nejhlučněji a nejveseleji. Kde však by to jinde bylo možno, než v útulných dědinkách našeho venkova, nezasažených umělkovaností a raffinovanou přetvářkou velkého města?

Dnes ovšem bychom již i takových dědinek poskrovnu nalezli — dnes ze vší té slávy, s jakou zejména první máj byl vítáván, zbyla již jen hudba, která z výdělku hraje zámožnějšímu hospodáři ve vsi, právě jako honoraci v leckterém městečku nebo jako kterémukoli pražskému sládku. Jak jinak bývalo před několika desetiletími! Podívejme se do těch dědin našich v době tehdejší — staří pamětníci, z nichž v písemných pramenech Krolmusovi *) přední místo patří, ať jsou našimi vůdci.

Není na vsi noci živější a neklidnější, než je noc před prvním májem, noc Filipo-Jakubská. Ve staveních i kolem nich třeba se chrániti od zlých mocností, které té noci ke člověku volný mají přístup — a že tou dobou všecka země jakoby zvláštní, neobyčejnou silou

*) Staročeské pověsti, II., 321 nn. a j.

byla nadána, třeba také užiti příležitosti ku přikouzlení nejednoho, jindy nepřístupného prospěchu a výhody. Sotva doma vše obstaráno, ana temná noc již mocnou rukou veliké denní světlo shasila, zaplanou na návrších rudé ohně, z nichž na chvíli žhavými oblouky do výše letí opět a opět vyhazovaná smolná košťata; mládež tu v bujném reji »pálí čarodějnice«, které hoši v některých místech také práskáním ze vsi vyhánějí. A když dodoutnal i zde poslední oharek a chasa se rozešla, pak teprve nastává dorostlým mládencům povinnosť, již jim jednak srdce, jednak starý mrav ukládá. Ve skupinách tu dva, tu tři berou se, ozbrojeni jsouce malými sekyrami, do blízkého háje nasekat břízek, které pak jakožto »máje« svým vyvoleným pod okénko nebo před dům zasadí. Pilně hledí toho, aby stromek byl rovný, hezky rostlý a košatý — ze křivého mělo by děvče jen posměch, a tu by bylo těžkou urážkou takový stromek postaviti. Berou k tomu mladé břízky; kde jich není, konají jedle a smrky jejich službu. Stromkům se větve až nad polovinu výšky hladce osekají a jen nahoře nechá se koruna čili věník; se stromů jedlových a smrkových se mimo to s oklestěného pně kůra do běla oloupá. Věník přizdobí se vlajícím červeným fáborem, a tak ozdobenou máji donese hoch před dům své milé, která zatím již pokradmu číhá se srdcem tlukoucím, aby vyzvěděla, který hoch jí máji zasadí. Běda, setkají-li se tu dva — pak věru bez zápasu věc neskončí, a jeden musí s májí polámanou odejíti. Kterak se tu hněvem zatínají jeho pěsti při vzpomínce, jak se na tu chvíli těšil, jak s nemalým nebezpečenstvím ostražitému lesníkovi sličnou máji

chytře vzal, jak pentlí z posledního jarmarku přinesenou ji ozdobil! Ale pro jedno kvítí slunce nesvítí!

Takto stavěny máje ve mnohých krajinách. Jinde, zvláště tam, kde buď obec aneb sedláci sami měli lesy a máje tudíž beze všeho nebezpečenství poříditi se daly, neprováděl se obyčej ten tak potichu a ojediněle, nýbrž hoši pohromadě pro máje se vydali a nasekali jich pro všecka děvčata v dědině, ba leckterý jonák své milé pak hned po několika májích stavěl. Děvče nepoctivé ovšem nedostalo máje nikdy. Křivým, neúhledným stromkem obdarována byla dívka, která sice celý rok chodila do hospody k tanci, ale mládencům nikdy nedala ani dvacetníku. V takových dědinách vraceli se hoši z lesa provázeni jsouce hudbou, která pak děvčatům také hrála zastaveníčka. Májemi pak vzpomenuto i na kostel a na boží muka před ním stojící, takže dědina druhého dne z rána malému hájku se podobala. — Ale ať mládenci tak či onak svým vyvoleným máje stavěli, nikdy neopomenuli svorným úsilím postaviti společnou velikou máji na návsi, která k tomu cíli již dříve od děvčat řádně byla urovnána a umetena, tak aby prostranství kolem máje k tanci dobře sloužilo. Také tento dorostlý strom byl podobně druhým upraven a věník jeho kromě toho věncem z jarních květin a barevným šátkem jako korouhví jakousi ozdoben.

Odpůldne příštího dne sejdou se mládenci v hospodě, kdež již také hudba jest pohotově. Zde vezmou dřevěný talíř, učiní v něm uprostřed otvor, a do toho upevní malou máji březovou nebo jedlovou, pod jejíž věníkem červená mašle jest upevněna. Májka na spodním konci ovinuta je barevným šátkem, na němž položen tolar

— talíř sám pak bývá po kraji ověnčen. To nese jeden mládenec, kdežto druhý má na talíři skleničku, třetí pak nese ve džbáně pivo. Provázeni jsouce hudbou, jdou po děvčatech, jimž byli máje postavili. Hoši vyvedou potom děvčata ven a, je-li jich v domě více, počínajíce od nejstarší, s každou několikráte kolem její máje obtančí. Potom buď ten, který nosí ve skleničce pivo, aneb ještě spíše tanečník svému děvčeti podává »poctu« a připíjí takto:

Maličko, maličko,
staň se pomlčeníčko,
ať mohu k té krásné panně
promluviti slovíčko.
Známť já háječek zelený,
v něm jsem viděl krásné panny,
jež tam přelíbezně zpívaly,
věnce překrásné hochům vily.
Já se však jistě nemýlím,
zde před sebou jednu vidím,
jest to panna (Liduška),
nejstarší dceruška,
krásná jako jarní růžička.
Pánu Bohu velmi milá,
čistotu jemu slíbila;
dokud on sám nerozkáže,
prstem božím neokáže
na mládence pobožného,
který by byl hoden toho.
Ó, dejž, Bože, abych byl ten,
jenž by dostal věneček jen,
po kterém já dlouho toužím,
však se o něj říci stydím.
Nepřestal bych milovati,
Pánu Bohu děkovati.

A vy, páni muzikanti,
hleďte na mne pozor dáti,
až já budu té ctné a šlechetné
panně (Lidušce) připíjeti,
hleďte jí vesele hráti,
chci vám několik tolarů dáti.
Vivat, páni muzikanti!

Hudba hraje, děvče se napije a v odvděk položí mládenci na talíř tolar nebo několik stříbrných dvacetníků, načež ji mládenec znova kolem máje provede. To se opakuje tolikrát, kolik dcer je ve stavení. Místy, na př. na Zbirožsku a Křivoklátsku, musí mládenec děvčeti po každém tanci střevíce očistiti, začež se mu dostane po penízi. Pak jde průvod dále, kde již děvčata mládence čekají. Která dívka by snad z lakoty slavnosti se vyhnula a hochům na máji nezaplatila, nesmí se po celý rok v kole ukázati a nikdo nesmí ji k tanci vzíti. Všickni na ni pak pokřikují:

Máje, máje,
nemá je,
neplatila od máje.

Přípitek bývá obyčejně v každém stavení týž, v některých dědinách však mají přípitek stručnější a a také mnohem zřetelnější:

Ó, májko, májko zelená,
přes hory, doly nesená,
nebude panna taková,
by nedala zlatej nebo dva.

Když všecka stavení obešli, sejdou se hoši i děvčata k máji na náves, kde již celá řada staruch a hospodyní rokuje a na staré zlaté časy vzpomíná. Zde nastane

veselý rej taneční kolem stromu májového, jenž tu stojí vyšňořen právě jako panna k tanci se chystající. Po nějaké chvíli vystoupí některý obratný mládenec s pilou v ruce a leze na máji. Na Zbirožsku mu ostatní při tom zpívají:

Bezu, bezu, bezu,
já si na tě vlezu,
bezinek si natrhám,
kapaliček nadělám
a svej milej poctu dám.

Mládenec, vystoupiv až po věník, připije tam z podané sobě sklenice na zdraví všem dívkám; pak hned spustí hudba, a jonák musí na tři rázy vršek máje uříznouti, jinak by jej hoši dolů setřásli. Uříznutý věník hoši dole chytí; mládenec pak sleze a vezme si s něho šátek i věnec. Když přiblíží se večer, přesídlí celá společnosť do hostince, kdež mládenci uříznutý věník vrcholkem dolů na stropě zavěsí; mnozí si pak z něho na ten rok na památku aneb k ledajakým čarám po větvičce ulamují. V hospodě pak tančí se třeba do bílého rána. Peněz vybraných užívá se právě jako při jiných podobných slavnostech na uhražení hudby a na společné vyčastování děvčat i hochů.

Máj na návsi a tuším i jednotlivé máje po vsi ponechány pak na svých místesh až do posvícení. V kraji Píseckém, na Březnicku, Miroticku a j. možno i za našich dnů viděti štíhlé máje, jejichž povadlé věníky vyčnívají nad nízké střechy vesnické. — V Táborském kraji prý pod společnou májí tančívali ještě o posvícení a stínávali pod ní kohouta — pak teprve

máje zmizely.*) Krolmus dosvědčuje totéž jako očitý svědek jak o kraji Táborském tak Prachenském.**)

Jak již praveno, konala se slavnosť stavění májí zpravidla hned prvního máje a souvisela do jisté míry s významnou nocí Filipo-Jakubskou. Dá se souditi, že původně slavnosť ta všude v tento den se konala — brzy však bylo třeba ledaco na věci změniti. Což když v ten den stromy ještě dostatečně nebyly rozvity, což zvláště ve chladnějších krajinách bylo možno? V takových případech slavnosť se odložila, a tak někde odklad až i pravidlem se stal. Stavěnyť máje v některých místech až o svatodušních svátcích, jinde byly sice stavěny vždy v měsíci květnu, ale den k tomu určili si hoši sami zcela dovolně — byla to obyčejně neděle.

V krajích, kde se stavění májí přenášelo až do pokročilejšího jara, spojována s ním pak obyčejně *hra králová*. Obojí slavnosť konávala se, a místy posud se koná, některou pozdější neděli květnovou, z pravidla však o svátcích svatodušních. Krolmus***) popisuje královou hru z Písecka, Klatovska, Práchenska a Budějovska — nám pak je známo, že ještě r. 1892. konala tuto hru mládež v Močedníku u Černého Kostelce a že před nemnohými lety dála se též v některých dědinách na Kouřimsku.

Hry králové účastní se vlastně celá dědina, provádějí ji však jen dorostlí hoši, jimž, je li třeba, pomáhá i některý mladší muž. V předvečer neděle krá-

*) Reinsberg-Duringsfeld, Festkalender, str. 217.
**) Krolmus. Staročes. pověsti, II., 257.
***) Tamtéž III., str. 82. nn., 132. nn.

lové postaví mládež po vsi máje spůsobem svrchu vypsaným. V neděli odpůldne pak vypraví se pruvod »královský« pod »praporcem«, jejž zastupuje ozdobená máje, s hudbou a mládenci, nesoucími májku a okřín se sklenicí a pivem, jak také již svrchu pověděno. Mimo to pak jdou v pruvodu: Kněz čili plampač, mající úkol řečníka, král, královna č. králka (ne všude), rychtář, soudce, písař, kat a biřic; kolem nich dav mládenců jako vojáků. Někde jde celý průvod pěšky a král s celou družinou účastní se vzpomenuté obchůzky po domech, častěji však jedou alespoň hlavní účastníci hry koňmo. Král i jeho průvodčí mají význačný kroj, — majíť na sobě krunýře, po případě koruny nebo přilby, zrobené z kůry stromové, nejčastěji jedlové, ostatně jest každý ozdoben nějakým odznakem své důstojnosti.

Na návsi mívají v některých krajích zřízenu buď chýšku, zelení zakrytou, ku které průvod jako ke královu bytu dojíždí, buď nějakou pavláčku, na kterou pak vystoupí plampač a mluví:

Stupuju na májový strom,
budu mluviti jako hrom.
Stupuju na stoličku,
budu zpívati písničku.
Všechněm pak sousedům hezkou,
sousedkám i pannám českou.
Hou, ha, hou!
Panny, nestupujte na vrátka,
radši pojďte ven před vrátka.
Postoupněte jenom dále,
abyste viděli krále,
ať vidí čeládka
biřice i kata.

Slyšte čtení slepého Matouše,
kdo nemá chleba, ať ho nekouše;
kdo nemá chleba — také nože,
ten si ho ukrojit může.
Podle čtení kulhavého Marka,
kdo nemá chleba, ať hryze jabka.
Slyšte rody našich předků,
našich slavných českých dědků.
Milý Vávro, to není k snědku!
Arciotec Čech nás splodil,
když po České zemi chodil.
Z jeho kmene vyrostl Krok,
ten udál v soudech velký skok.
Splodil Kašu, Tetku, Libuši,
jemu všecka sláva přísluší.
Přemysl splodil s Libuší Nezamysla,

Nezamysl Mnatu, Mnata Vojena, Vojen Vnislava, Vnislav Křesomysla, Křesomysl Neklana, Neklan Hostivíta a potom Hostivít našeho Krčmáře, ten zas Škardu hospodáře....

Pak přednáší posměšné rýmy na jednotlivé hospodáře, jejich domy i rodiny a p., chválu nebo hanu a pokaždé se ptá krále: »Je to pravda?« Král odpovídá: »Jest, a přilži, co se pravdy nedostává; kdo lži svědčí, jest lhář větší — kdo nesvědčí, ještě větší. Mluv dál!« —

Po řeči tlampačově jest král stínán od kata, který mu srazí kůrovou korunu, načež vojáci donesou krále na nosítkách do hospody, kde ho vzkříší a kde se pak tančí. Přemožený král musí za vítěze platiti útratu. — V některých krajích král po řeči tlampačově ujede a ostatní ho stíhají, až ho dohoní, a pak z pravidla nad rybníkem dají »stíti«, aby koruna jeho padla do vody. Místy házejí při tom i jakéhosi panáka do vody. Ne-

dá-li se král lapiti, zůstává vítězem a bude králem ještě příštího roku. — Někde chodí v průvodu také »dříč«, který má na tyči přivázanou živou žábu, rosničku, jejíž skřek má diváky obveselovati a již potom kat stíná. Avšak zdá se, že tento obyčej přešel do českých dědin ze sousedství německého. *)

V okolí Hradce Králové a na Bydžovsku udržely se zbytky jiné hry letničné na krále a králku, které se účastnila menší mládež, pasoucí dobytek. Král byl dle toho králem »pastuším«.

Může naskytnouti se otázka, jakého asi slavnosť májová jest původu, je li výhradním majetkem Slovanů, či vyskytá-li se též jinde. Všimněme si otázek těchto poněkud blíže.

U starých shledáváme téměř všude myšlenku o boji mezi dvěma mocnostmi, mezi světlem a tmou — mezi životem, jehož obrazem je světlo — a smrtí, již znamená tma. Myšlenka ta, jež u některých národů byla základem celé soustavy náboženské, zjevuje se na východě v rozmanitých variacích a vyskytá se ať v té ať v oné podobě také v nejedné báji řecké a římské. Též u předků našich nacházíme myšlenku takovou, třeba ve formě, jak toho povaha kmenová žádala, mnohem prostší. Slunce, blahodějný, životodárný živel, zápasí s živlem temným a smrtícím, zimou — vítězí, a nejvýmluvnějším hlasatelem vítězství toho jest máj, v němž tudíž nejvhodněji bylo vítězství ono slaviti.

*) Zevrubnější zprávy o hře královė, v podstatě podobné moravské »jízdě králů«, viz mimo Krolmusa též: Reinsberg-Düringsfeld, Festkalender 256—267. — K. J. Erben, Prostonár. čes. písně, str. 72 nn. — Český lid, roč. II. str. 105—129.

Příchod jara sám slaven byl ovšem již při jarním slunovratu, asi v době našich Velikonoc,*) ale v máji, kdy všechen vzduch voní květem, kdy všecko osení z luna země bujně pučí, bylo slaveno jaro, v němž příroda jeví *plodistvou* sílu svoji. V tomto smyslu vítáno bylo jaro již u Řeků, kteří toužebně čekali, až objeví se první vlaštovka nebo první čáp, a na ostrově Rhodu, jak svědčí Athenaios, slavila mládež den ten zvláštními písněmi a obřady. V některých městech německých dostávalo se hlásným zvláštní odměny za to, když ohlásili příchod vlaštovky, posla jara. Dle zprávy a popisu známého poety Hanse Sachsa — kdo nalezl první fialku, ukázal ji, a celá ves hned se sběhla; sedláci upevnili kvítko na tyč a tančili kolem něho z radosti, že se jaro vrací.**) Ve starém Římě slaveny byly koncem dubna a počátkem května »floralia«, veselá, ba bujná slavnosť, konaná na počesť bohyně Flory, která spůsobovala, »ut omnia bene deflorescerent«, aby vše dobře odkvetlo.

Ve Švédsku a Norsku oslavován v máji vítězný zápas léta se zimou symbolicky. Dvě tlupy statných mládců a mužů koňmo jely proti sobě, jakoby se chtěly do tuhé šarvátky pustiti. V čele jedné jel muž jménem Zimorod, oděný kožichem a jinak hadry celý zabalený, s kopím v ruce; v čele druhé tlupy jel Květovec, ozdobený kvítím a zelenými ratolestmi. Před očima lidu, který se na podívanou hojně sešel, svedli oba náčelníci líčený zápas, až konečně Zimorod podlehl a

---

*) Viz naši stať »Vítání jara a neděle Smrtná«.

**) Grimm, Deutsche Mythologie, IV. vyd., 2. sv., str. 636. m.

od soupeře také z neladného hávu byl svlečen, kterýž pak vítěz, právě jako epičtí hrdinové svá spolia, v průvodu své družiny odnesl. — Také v Dánsku přiváděno bylo léto na prvního máje symbolicky do dědin a měst jako mladý, leporostlý, květinami a věnci ozdobený jezdec, provázený družinou taktéž ozdobenou. Tam účastnily se slavnosti také dívky, z nichž si vudce průvodu vybral družku. — V Hildesheimu v Německu přiváženo bylo o slavnosti májové pod vudcovstvím zvoleného k tomu náčelníka na dvouspřežném voze veliké množství májí ve slavném průvodu, jemuž sám purkmistr a rada městská vycházeli vstříc; májemi byly kostely a věže i jiné budovy ozdobeny.

Také v Anglii dle starších svědectví bývala slavnosť májová — *maygames* nebo *mayings* — ještě v 17. století; významna je zvláště pro nápadnou podobnosť ke slavnosti naší. V noci na prvního máje sebrali se hoši a dívky v hojném počtu a šli do lesa nasekat zelených větví, jež pak, květinami jsouce přizdobeny, při východu slunce ve dveřích a oknech byly zatknuty. Především však vyhledán a useknut byl v lese veliký strom májový, který pak na vůz naložen a s hudbou a zpěvem do města neb dědiny byl vezen. Do vozu zapřažena byla celá řada dvojspřeží volů, kteří mezi rohy kyticemi byli okrášleni. Na prostranném místě byl pak strom postaven a kolem něho vesele tančeno.

Jak patrno, byla slavnosť májová společným majetkem různých kmenů národních, kteří ji dle povahy své uspůsobili, takže na př. u některých Germanu původní idea její v symbolickém zápasu se zachovala,

kdežto jinde, a to zvláště u Slovanů, prvotní ráz její asi značně se změnil. Že však i naše slavnosť májová a králová byla *oslavou vítězné moci bojujícího jara* a tudíž jakousi obdobou zvyků ke Smrtné neděli se pojících, jak míní H. Máchal,*) o tom netřeba pochybovati. Vlastního významu a pravé podstaty její u nás dopátrati se jest bohužel nesnadno pro různosť kusých zlomků, které se z ní zachovaly.

---

*) Nákres slov. bájesloví, str. 199.

X.

# Lidové slavnosti o sv. Janě Křtiteli.

Povšimli jste si zajisté již někdy, že mezi svatými jsou někteří, kteří se těší zvláštní popularitě. Den jejich v kalendáři nebývá třebas ani nápadně vyznačen, vrchnosť církevní neobmyslila je zvláštními slavnostmi, a přece věnují jim celé krajiny, ba celé země, k nimž ani nejsou poutáni posvátným svazkem patrocinátu — pozornosť nepoměrně větší než kterémukoli světci jinému. Lidé, volíce si jméno takového světce, řídí se jakýmsi tradicionelním vkusem, při němž ovšem druhdy rozhodovala okolnosť již antickým národům dobře známá a také při prvních kalendářích našich hojně udávaná, přináší-li totiž ten či onen den, neb to či jiné jméno štěstí či neštěstí. Z takových, skoro vždy čistě subjektivních příčin vzrostla úcta k některým světcům, rozšířilo se jejich jméno.

Takové popularitě měrou svrchovanou těší se sv. Jan Křtitel. Nechceme vzpomínati ani toho, že jméno jeho u nás celé věky dříve, než měli jsme patronem domorodého jmenovce jeho, v ušlechtilé obměně našich pohádek přešlo na národního hrdinu jakéhosi, dobromyslného siláka Honzu, který se k našemu bájesloví

má asi tak, jako na příklad k řeckému Herakles; — avšak to víme všichni, jak valná část našich dorostlých i nedorostlých mužů stojí pod jeho ochranou, že s ním v té příčině závoditi může snad jen sv. kníže Václav. Také nemůže v té příčině ujíti naší pozornosti, že cti tohoto světce posvěceno jest v Čechách půl druhého sta kostelů a kaplí — tedy počet zajisté nemalý.

A takové oblibě netěší se sv. Jan Kř. totiko u nás, nýbrž u všech Slovanů, ba též u národů germanských a romanských. Co mu k tomu dopomohlo, hned uvidíme. Den, který jeho památce církevní jest zasvěcen, den totiž 24. června, byl dle tradice, jak učí sv. Augustin, dnem jeho narozenin a jest to vedle podobných svátků Krista a Panny Marie jediná památka, kdy se oslavuje tělesné narození světcovo — odkudž církevní název *nativitas* Joanis Baptistae. Skoro v týž čas připadala u národů pohanských *slavnosť letního slunovratu*, konaná, jak ze stop dosud zachovaných souditi lze, s nemalou okázalostí, jaká vůbec při slavnostech, tak důležité zjevy přírodní provázejících, se jevila; nebylo tedy, když křesťanství se rozšířilo, nic přirozenějšího, nežli že staré slavnosti letního slunovratu připoutaly se ke svátku sv. Jana Křtitele — a jelikož slavnosť ta u všech národů byla známa, přešla také za dob křesťanských všude na svátek zmíněného světce. Odtud jest nám jeho popularita zajisté již patrna. Zároveň pak jest zřejmo, že o této slavnosti svatojanské nelze jinak mluviti než jako o slavnosti letního slunovratu.

Abychom již předem o slavnosti této utvořili si správné mínění, vzpomeňme si jen na význam dne štědrovečerního a na vánoční koledu jakožto na zůstatky

dávné slavnosti slunovratu zimního, a připomeňme si také, jak udržuje se celou řadou zvyků velikonočních (zvláště o Velikém pátku) památka bývalé oslavy probuzené přírody, aneb v noci filipojakubské a v den prvního máje dávného vítání přicházející Vesny. U nás ovšem pokrok časový jako mnohé jiné věci po předcích zděděné, také s této slavnosti přemnoho setřel a v mnohých krajích téměř v nic ji uvedl; avšak máme přece alespoň zprávy, jak se slavnosť druhdy u nás konala, a pak známe, jaký význam měla i dosud má a jak se koná u jiných větví slovanských a také národu jiných. V následující stati chceme jí věnovati bližší pozornosť.

Při každé důležitější slavnosti starých předku našich slaven byl již předcházející svatvečer, ba noc svátek předcházející mívala, jak nám zachované zvyky dosud ukazují, často i mnohem větší význam než svátek sám. Máť noc sama sebou cosi tajemného do sebe, její šero nebo tma zastírá pláštěm svým mnohé, co by se za dne díti nemohlo, a ježto slunce, jež světlem svým nade vší přírodou jaksi vítězí a tudíž za pána a vládce jejího se pokládá, s oblohy zmizelo, nastává všem živlům a mocnostem světlu poddaným úplná svoboda. Proto co velikého ve přírodě se děje, dle víry lidu v noci se děje.

Tak jest i při slavnosti svatojanské, jejíž nepoměrně větší díl zabírá večer a noc, den světcův předcházející. V tu noc všecky síly přírody, jež jindy jen skrovnou, sobě vykázanou měrou působí, jako by byly rozpoutány, voda i oheň nabývají neobyčejné moci, v bylinách probouzí se zázračná síla a také nadpřirozené bytosti, jimž v ten čas země i vzduch —

jindy zakázaný — jsou zcela k službám, provozují s neobmezenou volností kouzelnou svoji moc.

Mnohé byliny ovšem jsou dobrými léky kdykoli v roce, avšak neklamným stává se účinek jejich jen tehdy, jsou-li sbírány v čas zmíněný. Že taková víra u nás již před věky byla, svědčí nám »Mastičkář«, kdež na zvláštní chválu zázračné masti se praví:

> Letos, *den svatého Jana*,
> činil jsem tuto masť z myrrhy a tymiána;
> přičinil jsem k tomu rozličného kořenie,
> v němž jest silné božie stvořenie.

Kořenářky, jakých je po našem venkově vždy hojnosť, dobře jsou si toho vědomy a proto si popilují, aby s prací svou byly hotovy, než na sv. Jana Kř. »rosa obejde«. Avšak jsou některé byliny, které jen na ten den trhány jsouce, účinkují. Tak na př. *barvínek* a *brotan* trhají pytláci, k čemuž prý je nutno do naha se svléci; doma obě rostliny uvaří, odvarem vypláchnou ručnici — a pak nic jejich ráně neujde, ničeho nechybí. — Zvláště podivnou silou nadáno jest *kapradí*. Kvete jenom jedinou chvíli v roce, a to okolo půl noci před sv. Janem — květ jeho stkvěje se jako ryzí zlato a má moc kouzelnou. Kdo má květ z kapradí, porozumí na př. řeči zvířecí, má ve všem štěstí a beze všelikých jiných čarodějných prostředků může se zmocniti všech podzemských pokladů. Avšak není snadno květu toho nabyti. V Čechách nejsnáze se ho dostane čisté panně, které, když jen v pravý okamžik bílý šátek pod kapradí prostře, ryzí zlato na něj napadá. Trhati se květ ten nesmí, nýbrž toliko setřásti a při tom ani nehlesnouti. Jiný musí prostříti bílou roušku, jíž se kalich při mši

zakrývá; při tom učiní kolem sebe kruh hůlkou jeřábovou a zapálí hromničku. Avšak květ hlídají čerti, chtějíce se ho zmocniti, jakmile se zaleskne — a ti spustí na odvážného člověka všemožné hrůzy — vichr skučí a lomcuje stromy, hrom burácí, blesky se křižují, slyšeti děsné výkřiky, ba objeví se sám ďábel — a člověk při tom všem nesmí vykročiti z naznačeného kruhu, ba nesmí se ani ohlédnouti. — Taková víra v zázračnou moc kapradího květu rozšířena jest u všech Slovanů a též u Germánů; ze Slovanů jen Malorusům je paporoť — kapradí — kvítek, který »kvete beze všeho květu«*).

Nadpřirozené bytosti, jak praveno, mají v tu noc plnou svobodu. Proto čarodějnice sjíždějí se, letíce vzduchem na košťatech, u nás na křižovatky, v Polsku na Lysou či Babí horu u Sandoměře, v Rusi věďmy na Lysou horu u Kijeva, která v Malorusku sluje »Čertovo Beremišče«.**) Hospodyně záhy z večera chrání různými prostředky domu i chléva od jejich zlé moci, vždyť může taková zloducha snadno spůsobiti, že jí krávy nedojí. Vezme jí na př. plachetku, s kterou se chodí v létě na trávu, vyjde na hospodářovo pole a stírajíc do plachetky rosu, říká: »Beru vám užitky, ale ne všecky!« — v tom případě kravám ještě trochu mléka zůstane; říká-li však: »Beru vám užitky všecky!« — pak může hospodyně kravám předkládati nejlepší jetel nebo samou mateřídoušku, ani jí nevystříknou. Mléko zatím stéká čarodějnici pohodlně z pouhé plachetky.

*) Pr. Sobotka, Rostlinstvo, str. 326.

**) Sacharov, Nár. dněvnik, str. 91.

Lesní panny, na Moravě a Slovensku *bosorky*, provozují v noci svatojanské své reje, tančíce po lukách a lesích. Postava jejich je luzná; víte, jak popisuje takovou bytosť náš Čelakovský:

Cupy dupy z houštiny,
letí jelen z mýtiny;
na jelínku podkasaná
sedí sobě lesní panna;
šaty půl má zelené,
půl kadeřmi černěné,
a ze svatojanských broučků
svítí pásek na kloboučku.

Svůdné kouzelnice zpěvem i sliby lákají junáky ve svůj střed, ale běda tomu, kdo by se dal svésti, bosorky utančí ho k smrti a na kusy roztrhají — a kdyby ani tak ukrutny nebyly, osud Tomanův by odvážlivého pošetilce jistě neminul.

Protože se v předvečer slavnosti již rozpoutaná, znásobněná moc živlů jevila, konal lid v týž předvečer hlavní a nejzávažnější obřady, jimiž slavný den uctíval. Z obřadů těch nejznámější a nejrozšířenější bylo a ve mnohých zemích dosud jest *pálení ohňů svatojanských*, jež u jednotlivých kmenů slovanských, jak níže ukážeme, vyznačeno jest též zvláštními jmény, kterými pak také celá slavnosť se jmenuje.

V Čechách již dosti dlouho zvyk ten jest zapomenut, ale býval tu druhdy všude rozšířen, a to ještě s obměnami, jednotlivým krajům vlastními. Ve svých »Obrázcích z okolí domažlického« Bož. Němcová popisuje zvyk ten ústy starého sedláka, který to za mladých

let dělával.*) Říkali tomu »*Jana páliti*«. »Mladá chasa trochu odrostlá sebrala se a nanosila dříví, narovnala je do hranice a zapálila; když hořela hranice plamenem, vzali jsme se za ruce a výskajíce, okolo ohně jsme skákali.« Písničky při tom se zpívaly, jaká komu napadla, někdy se pouze výskalo bez ladu a skladu. Úřadní zákazy »páliti Jana« zamezovaly, takže to konečně docela utuchlo a jen u pohraničných Němců déle se udrželo. — S pálením ohňů bylo všude spojeno pálení smolných košťat, která hoši, právě jako v noci Filipojakubské, hořící do výše metali. Kolem Mladé Boleslavi říkali hoši i děvčata, košťata vyhazujíce:

Pověz nám,
velký Bože, svatý Jene,
jak dlouho živi budeme,
za kolik pak let umřeme.

Kolikrát koště vzhůru vyhozeno po této otázce dopadlo k zemi a neshaslo, tolik let doufal tazatel, že bude žíti v dobrém zdraví; ale když shaslo již v povětří aneb na zemi, čekala ho toho roku smrt. — Když oheň ochaboval, přeskakovali jej hoši i děvčata »pro zdraví«; z téže příčiny a na ochranu proti čarám a uřknutí byly místy, jak Dobrovský z autopsie svědčí,**) přes uhasínající oheň voděny i krávy. Často přeskakovali jej i milenci držíce se za ruce; zdařil-li se skok, soudili, že manželství jejich bude šťastné, nezdařený skok věstil manželství nešťastné — avšak bylo možno skákati do třetice a chybu napraviti.

*) B. Němcová, Sebr. spisy, sv. IV., str. 265.
**) Viz v Hanušově Bájesl. kalendáři, str. 187.

Zvláště důležitou úlohu má při pálení ohňů svatojanských *černobýl* čili *sv. Jana pás* (artemisia vulg.). Hoši i dívky totiž jak u nás, tak i jinde — vijí z něho věnce, a když oheň vzplane, dávají si je na hlavu a opásají se mimo to pletenci z něho, aby k nim zlé mocnosti neměly přístupu a nemohly jim učarovati. Věnce na hlavu kladou proto, aby jich po celý rok hlava jakož i oči nebolely; toho účinku dosahují zvláště tím, že se dívají věnci s hlavy sňatými do hořícího ohně. — O této podivuhodné moci černobýlu, polsky *bylica* zvaného, vypravuje dle Žeg. Pauliho*) již starý botanik polský Martin z Urzedova ve svém herbáři z r. 1596. výslovně uváděje, že se dívky černobýlem ověšují a opásají. Týž zvyk byl dle botanika Jer. Bocka z první polovice 16. st. v témže spůsobě také u Němců rozšířen. V Polsku opásají se jím proto, aby je ve žních kříž nebolel. V Krakovsku, pak u Mazurů a v Podlesí ozdobují se černobýlem domy, u Malorusů zastrká se ho množství do střechy, aby čáry a kouzla na dům neměly účinku.

V severozápadních Čechách, jmenovitě v krajině chebské, vyhledali hoši v lese vysoký, štíhlý smrk neb jedli, porazili v čas a večer před sv. Janem dopravili kamsi na kopec; tam jej děvčata ozdobila květinami, věnci a fábory a hoši jej pak zarazili do země. Kolem stromu nanesla se potom hromada suchého roští, klestí a dříví a to vše, když nastala čirá tma, se zapálilo. Strom za nedlouho přehořel a ozdobený jeho vršek klesl do hranice. Hoši postavili se na různých stranách

---

*) Žeg. Pauli, Pieśni budu pols. v Galicyi I. 19.

ohně se svými vyvolenými proti sobě a sňavše věnce s hlavy, dívali se jimi přes oheň na sebe, aby se dověděli, budou-li si věrni a dostanou-li se. Potom házela děvčata hochům třikrát své věnce přes oheň a hoch musil je pokaždé chytiti, jinak bylo to pro jejich lásku špatným znamením. Když se již plameny snížily, přeskakovali hoši, každý své děvče za ruku pojav, třikrát po sobě oheň.*) — Ohořelé věnce nosily se při rozchodu domů a pečlivě se schovávaly za obrazy a trámy ve světnici. Bylyť k mnohým věcem velice užitečny. Při bouřce házel se jich kousek do ohně — a byl-li dobytek nemocen, přimíchala se část z nich do píce, dům vykuřoval se jimi proti čárám a kouzlům a byl i jinak chráněn proti všeliké úhoně. — Připomenouti tu sluší, že víra v léčivou moc těchto ohořelých věnců je obecna jak v krajích německých tak slovanských; ochranným prostředkem jsou také oharky dřev ze svatojanského ohně, kteréž — právě jako uhlíky z velkonočního pálení Jidáše — zastrkují se do polí, luk, zahrad a do střech domů, a to jednak pro úrodu, jednak proti ohni, blesku a hromu.

Níže uvidíme, v jak různých krajinách obyčeje pálení těchto ohňů se v podstatě shodují. Nyní obraťme se k nejbližším pokrevencům svým *Slovákům*, kteří, mohutnými štíty svých hor jsouce chráněni, zachovali si nejeden dávný obyčej mnohem déle v původní ryzosti než my a kteří zejmena vynikají bohatstvím zpěvánek tou měrou, že nemají snad obřadu, při němž by nezanotovali popěvků celou řadu. Tak děje se i při

*) Reinsberg-Duringsfeld, Festkalender, str. 308—9.

slavnosti, o niž nám tu jde. Přidržme se tu Kollára, jenž ve svých Zpěvankách*) uvádí mezi mythologickými více písní sem spadajících a v poznámkách připomíná, že slavnosť svatojanskou sám viděl, a potvrzuje starší popis z latinské knihy Ond. Bělohorského. (Částečný popis máme také od Bož. Němcové v »Chýži pod horami«.**)

Pálení ohňů má zde jméno *Vajánuo*, utvořené dle jména světcova; také v Polsce zvyklý název Sobotky není tu neznám. Ohně zapalují se na kopcích, jichž tu ovšem je na vybranou. Jak se hvězdy na nebi ukáží a tma dědiny zastře, opouští kde který šuhaj a dívčina dědinu a ubírají se na ustanovené místo. V Liptově zpívají již cestou:

Ej, Jane náš, Jane,
kde ťa páliť máme?
Na Bobrovskej straně —
tam ťa páliť máme.
Koho oženime?
Ďura Stefanovic.
Koho že mu dáme?
Maru Kalinovic.***)

Při tom již každý šuhaj přitočil se k své kochance, a se všech stran ozývá se žert a smích. Staří kráčejí vzadu podívat se na veselí mladých, jimž nikterak nejsou na překážku. Že však k obřadu tomu jíti je nutno, poučuje nás popěvek dívky zvolenské:

Kdo na totú Sobotku nepridze,
*do rožka ho hlava bolec budze*

*) Zpievanky str. 425.
**) Sebrané spisy sv. III. str. 277.
***) Kollár, l. c. str. 16 nn.

Já na totú Sobotečku prišla,
do ročka já budu frišná.

Když dojdou temene vrchu, zapálí se oheň, k němuž několik hochů, kteří nejsou v službě milosti a tudíž ostatní mohli předejíti, hojnosť dříví a klestí naneslo. Sotva rudý plamen v temno noční vyšlehne, zavýsknou junáci jedním rykem, až se hlas jejich od okolních hor odráží. Děvčata chytnou se za ruce a utvořivše kolo točí se kolem ohně a zpívají:

Keby já věděla, kedy bude Jána,
ver by som nakládla na tri strany ohňa;
jedon by nakládla od slnca východu,
druhý by nakládla od slnca západu;
tretí by nakládla mojému milému,
mojému milému, šuhajku švarnému.
Jáno, Jáno, Vajánuo!

Sotva píseň dozněla, hned některá z dívek počíná jinou:

Jáno, Jáno, Vajánuo!
Priletěla holubička v čas ráno,
priletěla druhá
z červeného krúha,
priletěla tretia
zo zahrady z kvieťa —
Jáno, Jáno, Vajánuo!

V Šárišské stolici zpívají děvčata:

Červený pohar hori,
s červenými jahodami;
a kto že ho hasic budze,
keď tam parobků nebudze?
Krásné děvočky ho hašá,
u vienočkoch vodu nošá;

kelo v tým vienočku vody,
telo v děvočce cnoty. —

A hoši jim touž notou odpovídají:

Červený pohar hori,
s červenými jahodami;
a kto že ho hasic budze,
keď tam děvoček nebudze?
Krásní parobci ho hašá,
u pokretkoch vodu nošá;
kelo v tej pokretce vody,
telo v parobkách svobody.«

Staří zatím stojíce v kupách podél obně vzpomínají svých mladých časů, pozorují tvořící se párky a rozhlížejí se po vůkolí. Hle, jak rozkošný obraz naskytá se jejich zraku! Co dědin kolem, všude na výšinách ohně planou, rudý jejich lesk kmitá se noční temnotou, jakoby utlumiti chtěl třpyt hvězd na obloze, osvěcuje jen z pola stromoví a křoví nedaleko na svahu rostoucí, ale plnou záři vrhá v radostná líce děvušek a šuhajů, kteří v družném reji v kole se pohybují. S blízkých vrchů slyšeti až sem výskot i zpěv — dále již jen postavy rytmicky kolem ohňů se točící lze spatřiti, a na konci obzoru, kde táhlé údolí volnější rozhled dopouští, kmitají se ohňové jako drobné světlušky. Což divu, že za takové velebné noci, pozoruje mocné kontrasty jasna a temnoty, stoje na výšinách, a tím jakoby nebi blíže se nalézaje, člověk takřka mimoděk vbájil si ve přírodu jej obkličující síly nadobyčejné a oživil ji bytostmi nadpřirozenými. Lid stále s přírodou se stýkající ukázal tím jen, jak nitro jeho oplývá ryzí poesií.

Však vizte, hranice prohořevši již klesá; několik junáků ruče chápe se hořících hlavní a hbitou rukou vyhazuje je v závratnou výši, že potom jako padající hvězdy klesají k zemi. A již hoši i dívky přes oheň skákají, snažíce se co nejdále doskočiti; škádlení a smíchu při tom není konce. Otažte se tam té roztomilé dívčiny, proč že se oheň přeskakuje. »Za to, co by člověk rád, aby se mu podařilo,« poučí vás. Přeskočí-li šťastně, podaří se, upadne-li, nezvede se mu. A tak dívka přeskakuje, aby měla dlouhý len, ale také aby ji vyvolený hoch miloval, milovaný aby byl věren, ba přeskakuje i na tatíčkovo i matčino zdraví. — Než tu již některý šuhaj nese z lesa plničkou náruč nového dříví, oheň zase vesele vzplápolá, mládež znova pouští se do kola a nová píseň line se v tichou noc:

Kladzeme my Sobotečku
s rozmarijou izopečku;
kto na našu Sobotku nepridze,
do roka ho hlava bolec budze.
Naše Sobotečka jasná,
pri něj čeladočka krásná;
a Hencovská taká tmavá,
a pri něj čelad plugavá.

Vidíte, již se ti sebevědomí šibalové ze samého čtveráctví sousedům posmívají. — A tak řine se píseň za písní, nové a nové vzbuzujíc veselí; již dávno hodina duchů odbila, když oheň na dobro uhasíná a mladí i staří vracejí se k dědině. Že duchů jim báti se netřeba, slyšeli jsme již svrchu. Ostatně »na svatého Jana — není noc žádná«, snadno tedy dočkati se při ohni ranních červánků.

*U Poláků Sobotky* skoro týmž spůsobem se slaví. Ve slovníku Lindově*) čteme při tomto jméně: »U nás v předvečer sv. Jana ženy ohně pálily, tancovaly, zpívaly, ďáblu česť i službu číníce; toho obyčeje pohanského posud nechtějí se spustiti, oběti z černobýlu přinášejíce, věsíce jej po domích i opásajíce se jím, činí sobotky, pálíce totiž ohně a vykřesávajíce plamen ze dřeva, aby to bylo v pravdě světlo ďáblovo, zpívajíce písně, tancujíce.« Starodávné veršíky ukazují také dobu této slavnosti:

Gdy słonce raka zagrzewa
a slowik więcej nie spiewa,
sobotkę, jako czas niesie,
zapalono w czarnym lesie.

Tak to matki nam podały,
same także z drugich miały,
że na dzień ś. Jana
zawżdy sobotka palana.

Písní k tomuto obřadu se vztahujících nalézáme ve sbírkách několik — více jich ovšem, a také hezčích — víže se k obyčeji, o němž níže bude řeč, ku pouštění vínků. V některých z těchto písní spatřujeme značnou podobnosť názoru s písněmi slovenskými. Vizme příklad z uvedené sbírky Žeg. Pauliho:

Ku Dunajowi ku glębokiemu
oj ku lasowi ku zialonemu
oj palą, palą sobótkę,
i piją piwo i wódkę.
*Kto na Sobótce nie będzie*
*główka go boleć wciąż będzie.*

---

*) Słownik jęz. polsk. II. s. v. »Jan« a díl V. s. v. »Sobotka«.

V některých končinách ovšem obřady sobotečni dosti značně od jiných krajin se liší. Tak shledáváme u K. W. Wójcického*) následující popis Sobotek u Kurpiů. Na ochranu od čar a kouzel sejdou se večer před sv. Janem hospodyně i mladá děvčata kdesi na louce u potoka, zapálí oheň a dívají se, jsou-li všechny; která by nebyla přítomna, pokládá se za čarodějku. Řemeslo toto, dokládá Wójcicki, připisuje se nyní zpravidla jen židovkám. Potom napivše se vodky, o níž také právě zmíněná píseň mluví, mladší tancují před ohněm a starší, vyňavše ze zástěr svazečky trav, z nichž každý druh zvlášť je svázán, metají z každého po stebélku do ohně; dým z toho vycházející zahání prý čáry. Při tom zpívají:

Niechaj ruta w ogniu trzeszczy,
czarownica z złości wrzeszczy.
Niech bylicy gałąź pęka,
czarownica próżno stęka.
Myśma tu przyszły z daleka,
popalili zioła święte;
nie zabierą już nam mléka,
czarownice przeklęte.
Spokojnie nam ogień świaci,
i zióleczko każde tleje,
oj nie pomrą nasze dzieci,
oj nie będzie swaru doma.

Zbytky travin pečlivě sbírají a zastrkují je potom po domě i chlévech proti čarodějnicím. Bylin je sedm: rosička, plamínek, černobýl, mateřídouška, routa, šalvěj a svatojanské kvítí. Při tanci a zpěvu nezapomínají zavdávati si vodky, a veselí jejich trvá až k půlnoci, jinde i mnohem déle, jak poučuje nás popěvek:

*) Pieśni ludu polsk., I., str. 252.

Daléj dziéwki wybrane,
bylem (černobýl) opasane,
tańcujcie na dworze,
až do rannej zorze,
aže do świtania.
ale nie bez grania.

Z ohňů sobotečných berou si vesničané polští oheň pro domácí krby; až dosud měli oheň, pocházející z ohně, svěceného v předvečer sv. Tří králů.*)

Na *Pokučí* zapalují víchy slámy na tyčích uvázané a pobíhají s nimi v různé strany, výskajíce a pokřikujíce; od vigilie sv. Jana provozují to každý večer až do svátku sv. Petra a Pavla. — Tamtéž sbírají o sv. Janě Křtiteli některé byliny a dávají je knězi posvětit. Věnečky z nich jsou prostředkem od mnohých nemocí, jistě pak chrání od čar a zlého ducha. — Na Podolí kolem řeky Zbruči býval obyčej, že na sv. Jana za ranního jitra chasa navázala velikou otep slámy, převázala černobýlem, okrášlila květinami, a pak přivlekši ji k řece, potopila a po vodě pustila. Dle Kirkora bývalo to také na Pokučí.**)

*V Rusku* nazývá se slavnosť svatojanská *Kupalo*. Mládež se při ní věnčí a opásává bylinami, zapaluje ohně, tančí kolem nich a přeskakuje je, jako se jinde děje; v končinách moskevských honí také skot přes oheň, aby byl chráněn od čar. Také písní kupalných je hojně. Ale nejednou věcí přece se Kupalo odchyluje od vylíčených Sobotek. Samo jméno, ač je někteří jinak vykládají, uvozuje nám na mysl *koupání*, *koupel*,

*) Wisła, r. 1889., str. 484.
**) A. S. Petruševič, Obščerus. dněvnik, Lvov 1865.

a s tou slavnosť ta vskutku je v některých krajích ruských podstatně spojena. Koupají se totiž mužští i ženské k večeru až do soumraku a potom teprve jdou pálit ohně;*) koupeli té připisují zvláštní osvěžující moc, a to tím více, že dle jejich domnění až do té doby voda není zdravá a nikdo do ní nemá vstupovati. A kdo se po koupeli potře ještě černýšem, bude jistě zdráv celý rok. Koupání v ten večer tak je rozšířeno, že sv. Agripina, jejíž svátek 23. června se slaví, nazývá se u lidu *kupalnicí*. V Archangelské gubernii posypávají lidé vodu při této koupeli, dříve než do ní vstoupí, travou *kupalničnou*, totiž pryskyřníkem (ranunculus acris). — *V Bělorusku* je pálení kupalného ohně podobno spůsobu, jaký svrchu ze severozápadních Čech byl uveden a o jakém se ještě stane zmínka. Tam zaráží se totiž *kůl*, obalený slamou, proutím a květinami a zapaluje se; když plameny z něho vzhůru šlehají, metají dívky do ohně březové větvičky a říkají: »Ať je můj len tak vysoký, jak vysoko vstoupá tento plamen.« V okolí města Bělice na Dněpru při tom zpívají:

U pana Ivana prostřed dvora
stávala vrba,
na vrbě hořely svíce;
s té vrby kapka upadla,
jezero vzniklo;
v jezeře sám Bůh se koupal
s dítkami, dětičkami.**)

Kůl neb strom onen sluje místy Kupala, jinde, jako v Malorusku, *mařena* neb *marina*. — V Bělorusku

*) Sacharov, Nar. dněvnik, str. 81. nn.

**) Zabylin, Ruskij narod, str. 71.

mají také *dzěvku — Kupalo*, t. j. nejhezčí dívku, kterou družky její z rána v den sv. Jana obnaží a celou kvítím ovinou. Potom jdou do lesa, kde dzěvka-Kupalo, oči majíc zavázané, rozdává ostatním z připravených věnců, z nichž se pak hádá, co kterou čeká. Hádání z věnců v tu dobu je na Rusi vůbec rozšířeno.*)

V písních při těchto obřadech zpívaných (kromě písní velkoruských) často slyšeti je jméno *Kupalo!* asi tak, jako ve slovenských Vajanuo! Někteří spatřovali v tom jméně někdejší bohyni — letopisec Hustyński *boha* úrody dle vzoru řec. Cerery, kterému přede žněmi česť vzdávána, aby darů svých požehnal a dopřál šťastné sklizně. Miller pokládal Kupalo i kupalnice za božstva, Fomincyn stotožnil je s Jarylou i Ladou. Kostomarov vzal základ zcela jiný. Vida, že na Rusi světí se trojí památka sv. Jana, vykládal slavnosť kupalovou z toho, že sv. Jan křtil, umývaje vodou, čili *koupal*. Dle toho by to byla slavnosť křesťanská, čemuž však nelze uvěřiti již pro podobnosť se Sobotkami.**) Ostatně jest téměř jisto, že takový obřad byl též na západě a dle naší staré *pranostyky sedlské* zdá se, že též v Čechách bylo něco podobného; praví se:

Pálíc sudy, k tomu svíce,
okolo ohně tancujíce,
*panny mládencům kupadla dávají*,
a sousedé dobrou vůli mívají.

Pozoruhodno jest, že mnohé písně ruské, zejmena běloruské, nemají k obřadu pálení ohňů svatojanských

*) Afanasjev, Poet. vozrěnija, III., 720—4.

**) Wisła 1890, str. 247., z pojednání Sumcova v Kievské Starině 1889.

výslovného, zjevného vztahu a zvláště že jsou rázu smutného. Takového rázu dle Afanasjěva*) jsou také písně, jež pějí dívky na Volyni a Podolí při zvláštním obřadu v den sv. Jana. Ozdobí totiž *vrbu*, jíž pak se říká *kupajlo*, rozmanitým kvítím, zarazí ji do země a tančí kolem ní, zpívajíce smutné písně. Pak se na ně přihrnou hoši, zmocní se přes jejich odpor kupajla a roztlukou je na kusy. Symbolický úkon tento vykládá se o rostlinstvu, jež žárem slunce, na výši stojícího, uvádá a hyne, nač zničení vrby a žalostné písně narážejí. — Zde tedy lid pojal věc z jiné stránky — neradujeť se z toho, že životodárné slunko dostoupilo vrcholu své moci, ale želí toho, že tato moc jeho má také sílu ničivou. V některých místech (na př. v Charkovské gubernii) hotovili si ke kupalnímu ohni kuklu, obyčejně ze slámy, téměř zvící člověka, oděli ji v ženský šat a ozdobili květinami, stuhami a věnci. Přeskakovali s ní hranici. Kukla slula *kupalo* a stavěla se vedle stromu mariny. Ženské oděly se svátečně a ozdobily věnci. Když odcházely od hranice, vzaly kuklu, došly k vodě a do té pak ji pustily a také strom marinu potopily.**)

Za doklad, že také písně, jež přímo při pálení ohňů se zpívají, nejsou rázu veselého, budiž uvedena v původním rozměru píseň z gubernie Minské:***)

Temno, temno za dvorem,
když jeli kozáci všichni řadem,

*) Poet. vozrěnija, III., 724.
**) Sacharov e. c., str. 90.
***) Rus. filolog. věstník 1885, I., 272.

vezli Michala na koni
a jeho hlavičku na meči.
Jde za ním matička plačící:
»Ach, synu, synu Michale,
za koho pak jsi ty hlavu položil?
zda za tatíčka starého,
či za svou rodnou matičku,
či za bratříčka milého,
či za sestřičku líbeznou?
— »Ba ne za tatíčka starého,
ani za rodnou svou matičku,
ani za bratříčka milého,
ani za sestřičku líbeznou;
složil já hlavu svou za dívčici,
to za ty tichounké schůzky s ní,
to za její nízké poklony,
když se mnou tichoučko chodila,
nizoučko hlavinku nosila.«

Jak patrno, vane touto písní zcela jiný duch, než jaký se nám ukazuje na př. v písních slovenských; zřejmého vztahu k obřadu kupalnému v ní nevidíme.

*U Slovinců* večer před sv. Janem je slaven okázale. V Krajině býval zvyk, že děvčata v ten večer házela vínky do studánky, aby z podoby zvlněné vody poznala příštího ženicha. Zachoval se zvyk zapalovati vysoko planoucí »křesy«, při nichž v Pohoří zpívají:

Kaj raste brez korenja?
Kamen raste brez korenja.
Kaj cvete brez cveta?
Praprot cvete brez cveta.
Letni sneg, zimski cvet.

Na dolním Ptujském poli běhá mládež s hořící slamou, zpívajíc mezi nivami. Okolo ohňů skáčí a veselí

se staří i mladí. Ženy metají v oheň oměj (aconitum napellus). Říkají při tom: »Nechť shoří mi všechna nešvara jako oměj travice.« — Mládenci rádi tu polévají dívky vodou, kterou si k tomu cíli ukrývají, jak mohou.*)

Veselého, ba bujného rázu jest slavnosť svatojanská *u Jihoslovanů*. Přemnohé rodiny slaví tu »krsno ime«, kterýžto den patří v rodině k nejpřednějším svátkům celého roku, a také ostatní oddávají se radovánkám a plesu. Dle V. St. Karadžiče **) »Srbové se domnívají, že je *Ivan-dan* — tak se u nich ten den jmenuje — tak velikým svátkem, že v něm slunce na nebi třikrát ze strachu se zastaví.« Vigilie jeho tedy slaví se velikosti svátku zcela přiměřeně a tak horlivě, že prý při tom celá noc letmo uprchne. Pálení ohňů, jimž se i tu říká *krěs*, dotekneme se jen potud, pokud shledáváme při nich něco od spůsobů dříve vylíčených odchylného.

Karadžič připomíná, že se zvláště ráda pálí »lila« — kůra březová neb třešňová. — Dle zprávy Krausovy ***) zapalují u Vidovce v Chorvatsku vždy dvě děvčata a jeden hoch společně krěs. Když hranice je celá v plameni, přeskakují ji všichni tři; kdo nejdále doskočí, tomu se nejdříve otevrou brány stavu manželského. Potom sejdou se hoši i děvčata a pustí se v chorovod; za chvíli přepadnou hoši kolo dívčí — u kterého děvčete je přetrhnou, to spustí se jednou rádo svého muže. — V Kamenné Hoře pastýři vrhají do

*) Pajek, Črtice, str. 56. »O kresovanju« psal Ř. Krek v »Kresu« 1881. str. 49—62.

**) Srbski rječnik, str. 215.

***) Dr. Fr. Kraus, Sitte u. Brauch der Südslaven, str. 176.

křesu devět prutů ze tříleté révy; když vzplanou jasným plamenem, skáčí junáci přes oheň — komu se skok podaří, ožení se do roka.

Uskoci dle Valvasora již deset dní před sv. Janem snášejí hromady jalovcových větví, zapalují je a skákají přes ně — malé děti pak nad ohněm nakuřují; to se děje až do osmého dne po zmíněném svátku, večer před sv. Janem ovšem nejhlučněji. *)

Než obrátíme se k národům neslovanským, povšimněme si ještě, že také u *Lužičanů* býval *šwedżeń swjateho Jana* památným a předvečer jeho že se slavíval způsobem jinde obvyklým. **)

U *Germanů* původ ohně svatojanského, dnes Johannisfeuer řečeného, ve starších památkách již samým jménem se naznačuje; názvy *sunwentfeuer*, *sunbentfaor* ze století XIV. a v Bavořích dosud užívané slovo *sunwentsfeuer* zcela jasně ukazují ke slunovratu. U Němců takové ohně zapalovány bývaly — jako u nás v noci filipojakubské — o velikonocích, snad na památku někdejší germanské bohyně Ostary. Způsob, jakým se dle Grimma***) svatojanský oheň pálil, v podstatě shoduje se se slovanským, jenom místy odchylují se některé podrobnosti. Tak na př. na Mohučsku byl zapálený oheň posvěcován farářem, jakož se dálo také v některých krajinách francouzských. Do plamenů jeho metaly se — jak jsme již při polských Sobotkách slyšeli, rozmanité byliny, aby se lidem všecko neštěstí a zlo v dým obrátilo, jako ony v dým se obracejí. Při tom bývalo

*) Viz Kollár, Zpievanky, str. 425.

**) Haupt u. Schmaler, Volkslieder der Wenden II. str. 271.

***) Deutsche Mythologie, IV. vyd., 1. sv., str. 524. nn.

kolem ohňů z míry veselo, a jako v Polsku vodka, tak zde při tom mošt nescházel; v zákazu, kterým rada norimberská r. 1653. oheň tento zapovídá, chtějíc možnému neštěstí předejíti, výslovně se mimo jiné praví, že při něm »wird gezechtet und getrunken«. — V Elbinkách ve Švábsku vařil se na svatojanském ohni *hrách*, který se pak uschoval a sloužil při pohmožděninách a ranách za vítaný lék. — V poříčí Moselly při hranicích francouzských sbírá se dům od domu po otepi slámy, která se zanese na vrch za vsí, kamž se večer sejdou muži a hoši — ženské postaví se níže; slamou oplete se *veliké kolo* tak, že dřeva není viděti, středem provlékne se dlouhá tyč, za niž se kolo vede. Na dané znamení kolo se zapálí a spustí rychlým během k řece; diváci vesele zavýsknou a metají do povětří hořící pochodně, kterých si ze slámy byli nadělali. Mnozí běží za kolem a pozorují, jak dlouho hoří; zhasne-li dříve, než dojde k řece, lze čekati malou úrodu vína, vjede-li ještě hořící do vody, bude úroda bohatá.

Pouštění hořícího kola jest zajisté obřad symbolický. Vykládá se pak jakožto obraz slunce, které, dostoupivši svého vrcholu, odtud již klesá, až v měsících zimních takořka zcela zmizí; tak praví již Haltaus při zmínce o tomto obyčeji, že je to »Anspielung auf den Namen der Sonnenwende« *). — Obyčej tento byl vedle pálení ohňův obvyklým zvláště ve Francii, jak někteří tamní theologové již ve XIII. stol. připomínají; u nich ovšem »*rota*, quae in quibusdam locis *volvitur*«

---

*) Haltaus, Jahrzeitbuch, vyd. Scheffer r. 1797., str. 110.

(kolo, které na některých místech se pouští) má význam náboženský.

Ohně svatojanské těšily se vůbec ve *Francii* značné oblibě. O veselém rázu jejich svědčí již jméno *le feu de joie*. Dle »Mémoires de l'academie celtique«, z nichž Grimm výňatky uvádí v originálu, zapalován byl oheň ten v rovinatých krajích na křižovatkách; uprostřed hranice zaražena byla dlouhá tyč, ozdobená zelení a květinami. V kraji Pyrenejském porazila si každá obec hned 1. máje štíhlý strom, buk, jedli, v údolích také topol, který se oklestil a pak před sv. Janem zarazil do země a spálil. Také zde přicházelo kněžstvo ohně posvětit, ba přicházelo ve slavném průvodu a samo zapalovalo oheň — »le clergé se rend *en grande pompe* au lieu de la cérémonie, *allume le feu*« —; přikládaloť tomu zajisté neoprávněný význam náboženský. — Mládež potom přeskakovala hranici, držíc v rukou listí ořechové, jež se pak doma nad stájemi proti čarám a neštěstí zastrkovalo; skákati přes oheň bylo možno zcela bezpečně, neboť oheň svatojanský prý nikoho nespálil, třeba bral hořící polena holou rukou.

Svatojanské ohně páleny byly nejen na venkově, ale i v městech; v Metách, ano i v samé Paříži a jinde zřizovány v 15., 16. a 17. stol. hranice přímo na náměstí a sám maire je zapaloval. Do našeho věku udržel se zvyk ten v městech jihofrancouzských. V Aixu a Marseillu čistily se před sv. Janem ulice — venkované přinášeli do města květiny, jimiž se každý zdobil, anať se jim zvláštní moc připisovala; část jich vrhána byla též do ohně, přes nějž mládež skákala a oharky kolem-

jdoucí škádlila. Ve vsích pak jezdili na oslích neb mezcích, držíce v rukou zapálené větve jedlové.*)

Nebyly pak ohně svatojanské vůbec snad jen zábavou prostého lidu, mámeť historické zprávy, že se jich účastnily také hlavy korunované. Tak na př. v Augsburku roku 1497. zapálila za přítomnosti císaře Maxmiliána krásná Zuzanka Neithardová pochodní svatojanský oheň a začala se synem jeho Filipem tanec kolem ohně; v Lehnici r. 1578. dal tamnější vévoda zapáliti svatojanský oheň a byl při tom přítomen s celým dvorem svým. — Zajímavou zprávu o tom, jak také u nás v Čechách svatojanský oheň těšil se pozornosti vzdělaných kruhů, podává Hájek ve své Kronice při r. 1385. Mluvě totiž o svárech mezi Čechy a Němci na universitě, při nichž Čechům nejedno příkoří bylo snášeti, praví mezi jiným: »Kdyžkoli studenti měli jaký triumf, *buďto že jsou o vigilii svatého Jana oheň pálili*, žádný tu Čech nepřistupuj, aneb když měli masopust, žádný se tu z Čechů nepřiměšuj.« **) Totéž cituje z Hájka také Beckovský ve své Poselkyni.

Hledíme-li k mythologickému významu ohňů svatojanských, nemůžeme v nich zajisté spatřovati nic jiného, než stopy dávného kultu, jímž uctíván byl od pradávna dobročinný živel ohně u všech kulturních národů. Oheň sám býval pohanským národům obrazem ohně nebeského, zřídla všeho pozemského tepla a tudíž i všeho ústrojného života. Při letním slunovratu octne se slunce na výši své moci — toť tedy nejvhodnější příležitosť velebnosti jeho vzdáti česť; že se to nemohlo státi jinak než

*) Grimm, Deutsche Mythol. l. c.

**) Kronika Hájkova, list 354.

uctíváním hmotného obrazu jeho — ohně, jest pochopitelno.

Nicméně dostalo se ohni tomuto také hojně výkladů křivých. Staří theologové, o nichž se svrchu již stala zmínka, na př. Vil. Durantis († r. 1296.) vykládali jej jakožto obraz sv. Jana Křtitele, kterýž byl »světlem a planoucí pochodní, předcházející a předbíhající světlo pravé«. Náš Kollár se zaslouženým posměchem zmiňuje se o domněnce, jakoby ohně svatojanské byly upomínkou na upálení mistra Jana Husa a byly se z Čech rozšířily také do zemí sousedních; ale sám jest na omylu, domnívaje se, že jest to obyčej výhradně slovanský, a tvrdě, že vyskytá se z německých krajin jen tam, kde druhdy sídlili Slované.*) — Jiní, k nimž se také klonil náš Hanuš,**) pokládali ohně svatojanské za kult Svantovítův a celou slavnosť za zbytky bývalé slavnosti žatvy, o níž bohužel, jako o přemnohých otázkách slovanské mythologie se týkajících, vysloveny jsou sice neurčité domněnky, ale nic pevného, zjištěného.

Svatojanský oheň, jak jsme místy již ukázali, měl také *moc očistnou*. Pro očistu zajisté byl přeskakován, pro očistu a zároveň jemu v oběť vrhány byly do něho jisté byliny, ba očistná moc jeho byla tak značná, že i zůstatky z něho, ba i věnce, jež se ho toliko dotekly, zbavovaly osoby i celé domy vlivů škůdnických. — Pravou očistou však byla koupel, jíž při ruském Kupale jsme se dotekli. Zmínky zasluhuje, že tento obřad očistný o sv. Janě byl druhdy, a z části

*) Kollár, Zpievanky, str. 425 nn.

**) Bájesl. kalendář, str. 175.

snad i jest také na západě rozšířen.*) Grimm uvádí na doklad toho dopis básníka Petrarky, v němž líčí svůj pobyt v Kolíně nad Rýnem. Petrarka vypravuje, kterak o vigilii sv. Jana od svého hostitele veden byl ke břehu řeky na zvláštní podívanou. Veškeren břeh řeky byl pokryt velikým davem krásných žen, nad jejichž sličností vznětlivý básník z míry užasl; podkasány a s rukávy vyhrnutými sestupovali do vody, nabírajíce rukama vodu a umývajíce se, při čemž prý domácím (Petrarkovi neznámým) jazykem cosi propovídaly. Na otázku jeho, co a proč se to děje, pověděl mu průvodce, že jest to starý obyčej národní; ženy prý jsou přesvědčeny, umyjí-li se ten den v řece, že všeliké zlo a všechny trampoty, jež na ně během roku mají přijíti, s nich budou sňaty. Proto prý se každého roku taková očista vykonává. — O podobné dávné lustraci, ač se o ní Petrarka nezmiňuje, jsou zprávy také z Italie a sv. Augustin horlí proti ní, zmiňuje se o neustupujících obyčejích pohanských v Libyi.

Jednodušší koupel pořizuje *umývání rosou*, nasbíranou před slunce východem na sv. Jana. Ve Francii hojí tato rosa kožní nemoci, právě jako první vědro vody na úsvitě toho dne čerpané léčí zimnici. Nedaleko Nogentu (jih. záp. od Paříže) jest pramen, proslulý léčivou silou v noci před sv. Janem; muži i ženy sestupují do jeho vody a myjí se — a není prý v tom obřadu ani potuchy jakési nepřístojnosti — »nulle idée d'indecence ne trouble la cérémonie«.**) — Ve

*) Deutsche Mythologie IV. v., 1. sv., str. 489.

**) Viz dodatky ku předešlé knize Grimmově z »Memoires de l'académie celtique«.

slovanských krajinách umývají se zmíněnou vodou jen dívky, a to proto, aby líc jejich byla svěží a krásná. Na Slovensku vybíhají děvčata časně ráno k žitným polím a myjíce se tu rosou, zpívají:

Tvár moja, tvár moja, kvitni mi ružičkou,
budem ťa umývať tou žitnou rosičkou;
tou žitnou rosičkou, sbieranou za rána,
kým slnce nevynde na svatého Jana.*)

Podobný účinek svatojanské rosy u děvčat pěkně vyjadřuje píseň polská z Podlesí:

Janie, Janie, swięty Janie!
Cóžeś nam przyniosl nowego;
cóžeś nam przyniosl pięknego?
Janie, Janie, swięty Janie!

Przynioslem ja rosy
dzieweczkom dla krasy;
takže macierzanky (mateřídoušky)
panienkom na wianky.
Janie, Janie, swięty Janie!**)

K tomu variant z kraje Sieradzského:

Kupało, pytam się ciebie samego,
có żeś nam przyniosł dobrego?
Przyniosłem wam rosy
parobkom do kosy;
przyniosłem wam piwa
dziewczętom do żniwa.
Czyjże to tam wianeczek płynie po wodzie?
W trawie, w zieleni, ze zgrają jeleni,
płynie po ogniu, płynie po wodzie.***)

---

*) B. Němcová, Chýže pod horami. Sebr. spisy III. str. 277.
**) L. Golębiowski, Gry i zabawy, Waršawa 1831.
***) Visła 1889. Str. 517.

O každých svátcích, jimiž slavena byla jakási změna přírodní, zpytovával lid budoucnosť; zdáloť se mu, že na takovém rozhraní, kdy jedna doba ustupuje, aby jinou byla vystřídána, sama sebou nabízí se příležitosť pohlednouti v tajemné šero příštích osudů, které svou nejistotou vždycky člověka vábilo. A že povaha lidská ve příčině této vrozené zvědavosti se nemění, zachovalo se obyčejů sem spadajících dosud nejvíce. Že jich také o slavnosti svatojanské bývalo všude hojně, viděli jsme již při pálení ohňů; na jiné podívejme se tuto.

Největší touhou seznati, co je čeká, vynikají dívky; nedivme se také, neníť to maličkosť moci se dověděti, jakého dívčina dostane muže nebo dostane-li vůbec jakého a kdy. K vypátrání těchto zajímavých záhad nese se většina všeho dívčího věštění. Z tohoto pak nejpěknějším zdá se nám pouštění věnečků po plynoucí vodě, jakéž známo je v Čechách, na Slovensku, Bílé Rusi, ale zvláště u Poláků v Povislí. Dle Kolberga sejde se večer před sv. Janem na břehu Visly množství děvčat, jež házejí do řeky věnečky, kteréž junáci na člunech snaží se uloviti. Které dívky věnec někdo bez překážky uloví, ta se do roka vdá; překážky při chytání značí obtíže, jež sňatku budou brániti. Ale které voda vínek k moři unáší, ta ještě zůstane svobodnou. Pouštějíce věnečky do vody, děvčata zpívají:

Są na boru fijoleczki,
pójdziemy na nie,
i uwijem wianków parę
na zalecanie.

Uwiję ja wianków parc,
puscze na wodę,
i zobaczę i zobaczę,
kogo dostane.*)

*

Moja matulu, moja kochana,
przygoda mi się stała:
uwilam wianek
z siedmi równianek,**)
woda mi go zabrala.

Oj mam ci ja, mam parę labedzi,
plyna one po nie:
ujrzysz wianuszek
a nie czepuszek,
boć wianek nie utonie.

Labędzie plyną, ledwie nie tona,
bystra ich woda garnie:
oj utraciłas,
moja Kasieńko,
twój wianuszek marnie.

Labędzie plyna, ledwie nie gina,
bystra ich woda niesie,
nie masz wianeczka,
moje Kasieczka,
już ja cię niepocieszę!

Labędzie plyną, ledwie nie gina,
wianeczka nie niosą,
tylko rabeczek
to na czepeczek,
na twoje ruse włosy.

---

*) Wisla 1889, str. 517.
**) Sedm stejných svazečků, z nichž se věneček vije.

Labędzie plyną; ledwie nie giną,
wianeczka nie niosą,
tylko wstążeczka —
zwiazać głoweczka
i twoje ruse włosy.*)

Takovými a podobnými písněmi zaznívá celý břeh, k němuž se také hojně starších lidí na podívanou sejde. Věnečky ovšem nesmějí býti jen ledajaké; u nás pletou je dívky z devatera kvítí (bývá to kapradí, svatojanské kvítí, třezalka, dobrá mysl, mateřídouška, rmen, úročník, stříbrník a devětsil), v Polsku a Rusku, jak již praveno, stačí k tomu kvítí sedmero, jen když v něm routa, černobýl a svatojanské kvítí neschází.

Na Slovensku pouštějí dívky věnec rovněž po proudící vodě a pozorují bedlivě, kam se obrátí nebo kde se zastaví; s té strany totiž přijde jim ženich. — U nás místy odnášely si dívky věnce, s nimiž kolem ohně tančily, domů a kladly si je na noc pod hlavu, aby se jim ve snách zjevil jejich nastávající; ráno odebraly se všecky dívky společně ku potoku, do něhož věnce hodily — čí věnec plul napřed, ta se nejdříve vdala. Ve snách zjeví se ostatně budoucí ženich ještě spíše, když dívčice rukou bílým šátkem ovinutou devatera kvítí natrhá, pak se noční rosou umyje, kvítí domů donese a tam z něho věnec uvyje; takový věnec když si na noc pod hlavu položí, jistě se jí budoucí manžel ukáže. Ale na cestě před tím nesmí nikoho potkati, sice by bylo po všem věštění. — Házejí také děvčata o sv. Janě věnce pozpátku na strom; čí věnec se zachytí, ta se toho roku vdá. Týmž spůsobem há-

*) K. W. Wojcicki, Piesni ludu pols.

dají také dívky německé a počítají, kolikrát jim věnec spadne, tolik let že ještě budou na svobodě. — Místy ubírají se dívky ku poli konopnému a válejí se po něm; vstane-li konopí zase, vdají se do roka; v německých krajinách koná se totéž se lnem. — Také vlastnosti nastávajícího manžela lze vyzvěděti; upletou se dva věnce z devatera kvítí, jež na jednom věnci značí devět vlastností dobrých, na druhém tolikéž zlých; věnce se pak ponoří do pramene — které kvítko do třetího dne svadne, ta vlastnosť — ať dobrá, ať zlá — bude příštímu manželu scházeti.

Jakého bude nastávající manžel stavu, hledí se dívky u nás dověděti takto. Večer před svatým Janem natrhají žitných listů a potom, v klíně po paměti je svazujíce, říkají:

Velký Bože, svatý Jene,
prosím tebe poníženě,
oznam ty mi sám,
za koho se vdám.

Trávo, trávo zelená,
po paměti pletená,
pověz ty mně pouhou pravdu,
za koho se vdávat budu.

Čemu se pletení podobá, takového zaměstnání muže dostanou.

Z obilního chmýření v jiné ovšem spůsobě věstí se dle Krausa *) také u Jihoslovanů. Před východem slunce na sv. Jana zasije žena, důvěrnice milenců, do skořepiny pšenici, kterou od hocha a dívky dostane. Když z vyrostlých stebélek dvě sebe se drží, stanou

*) Sitte u. Brauch der Südslaven, l. c.

se z milenců manželé. Když na některé straně chmýří je zatočeno (zafrknjena stoji), dostane majitel jeho prstýnek. Bledne-li setba dívčina, povede se jí smutně, červená-li stebélko hochovo, čekají ho samé dobré věci.

Zvláštní druh věštění z věnečků jest u Bělorusů. Tam totiž — (užíváme tu slov Pr. Sobotky *) — »děvčata, vyvolivše ze sebe na svatého Jana dívku *Dzěvka-Kupalo* zvanou, svléknou ji do naha a kvítím od hlavy do paty ji ovinou. Pak se s ní odeberou do lesa, zavážou jí oči a křepčí okolo ní chorovod. Dzěvka-Kupalo musí jim podávati přichystané věnce, jak se jí který do ruky namane, a dle něho soudí každá o své budoucnosti: svěží věnec znamená šťastné žití s mužem bohatým, svadlý neb suchý bídu a manželství nešťastné«.

Jako o Vánocích tak také o sv. Janě lidé pátrají, *jak dlouho budou živi.* Na Slovensku večer před sv. Janem zastrkují do příčních trámů ve stropu světnice »bielé králike« — svatojanské kvítí (Chrysanth. leucanth.), a to tolik kusů, kolik je členů rodiny; dopoledne druhého dne je snímají — čí květ přes noc usechl, ten toho roku zemře. Tamtéž v jiných krajích a také v Čechách zastrkuje každý člen rodiny do trámu nad stolem netřesk; čí netřesk se dále rozvíjí a roste, ten bude dlouho živ, komu uschne, nebude živ do roka. V Chorvatsku kolem Karlovce za tým účelem a stejným spůsobem zastrkují se růže.

Také v hospodářství není den sv. Jana beze všeho významu. Prší-li ten den, prší celé tři dni, je-li pěkně, potrvá pěkné počasí stejně dlouho. Prosí-li se před sv. Janem za déšť, přijde po něm bez prošení. Dle

*) Rostlinstvo, str. 36.

toho, jak dlouho po sv. Janě kukačka kuká, předpovídá se, jak bude draho; kolik dní po něm se ozývá, po toliku zlatých bude žito. Kuká-li za léta nepříznivého, okřikují ji lidé: »Mlč a nekukej na drahotu.«

V Čechách rozšířena jest velmi pěkná pověra, týkající se požívání ovoce. Erben klade ji do Bydžovska, Reinsberg-Düringsfeld *) do Pošumaví, kdež se také Němcové naskytla. Před sv. Janem Křtitelem žádná matka, které bylo dítě zemřelo, nemá požívati ani jahod ani třešní; toho dne totiž rozdává Panna Maria na nebi po jahodové a třešňové kytičce, a až by přišla k dítku, jehož matka do toho dne oněch plodů se nezdržela, řekla by:

Tvoje matka mlsná byla,
tvou kytičku tobě snědla,
nemám ti co dát.

Dítě by nedostalo nic a plakalo by.

* * *

Na konec chceme položiti některé zvyky u Slovanů na sv. Jana buď dosud nebo druhdy obvyklé, jež pro svou nepodobnosť ostatním nedaly se pojati v rámec předešlého líčení. — Dle Petruševiče byl na *Podolí* v okolí Zbruče obyčej, že na sv. Jana za ranného jitra jonáci svázali obrovskou otep slámy, převázali ji černobýlem, vyzdobili květinami, pak ji stopili ve vodě a pustili po proudu. Dle Kirkora dálo se tak i na Pokučí.

*V Lužici* — vypravují Haupt a Smolěř **) — jezdíval na sv. Jana jonák, v obličeji zastřený maskou,

*) Festkalender aus Böhm., str. 316.

**) Haupt u, Schmaler, Volkslieder der Wenden, str. 224.

vyřezanou z březové kory a celý ověšený květinovými provazci. Pustil koně plným tryskem. Na určitém místě čekali na něho všichni vesničané, aby ho zadrželi, což se jim však na ponejprv zřídka podařilo. Ale jak ho zachytili, ssadili jej s koně a strhali s něho všecku květinovou ozdobu, kterou hospodyně pečlivě mezi sebe rozdělily, jelikož přinášela požehnání.

Kollár uvádí ze zprávy superintendenta D. Hildebranda *) z r. 1672., kterak slavili svátek svatojanský *Slované Drevanští*, sídlivší druhdy na levém břehu labském asi mezi řekami Ilmenavou a Jentzí. Tam všecky ženy, dívky i stařeny v předvečer sv. Jana s jásotem přivezly břízu, samy vůz táhnouce a sebe horšího počasí se neděsíce, do dědiny; vůz táhly ženy — dívky šly kolem vozu a zpívaly. V dědině skácely strom lonský a zasadily nový, ověšený věnci a květinami. Na obřad tento upomíná zajisté živě známá, krásná píseň slovenská:

Sofali brezu, už ju vezú,
už na ňu chlapci nepolezú.
Už se tá breza vyvalila,
čo vel'a l'udí ochladila.
Ej ochladila, kým hor stála,
kým ju sekera nesofala.
Už se tá breza nezelená,
už je i ztade odvezená atd.

Dopátrati se však, zpívala-li se tato píseň tklivého, dumného nápěvu při stavění májí či týkala-li se, jak se někteří domnívají, zvyku svatojanského, jest nyní velmi těžko, nechceme-li říci nemožno. —

*) Nachricht des Obersuperint. Hildebrand über Drawän.

## XI.

# České posvícení.

Kdybych měl ve kterékoliv dědině, ležící ve příjemném, půvabném kraji, statek jenom poněkud rozlehlý, pozval bych laskavé čtenářstvo na posvícení za svůj stůl a nic bych se nehněval, kdybych měl pak hostí hodně mnoho; avšak že mi opatrná Štěstena nejen takového statku, nýbrž ani statečku nedopřála, nemohu k sobě nikoho pozvati na hostinu, za to však prosím, aby ve průvodu mém šel se, komu libo, podívat na posvícení vesnické alespoň poněkud zblízka. Možná, že nás potom některý hodný soused ochotně a rád přijme — vždyť i nezvaní hosté bývají někdy vítáni, a česká pohostinnosť dosud nevymizela!

Cestou mohli bychom nahlédnouti do minulosti tohoto národního svátku. Jméno jeho jest zajisté původu křesťanského, značíc svátek církevní, s nímž slavnosť národní nejedním, byť dosti volným svazkem se víže. Tím ovšem nechceme říci, že posvícení by bylo církví teprve zavedeno; ukazujíť četné okolnosti k tomu, že by ušlechtilý svátek tento zcela dobře byl trval i beze slavnosti církevní a že tedy bezpochyby již dříve

byl svěcen, než církev svým vlivem jistou měrou novou tvářnosť mu dala. Avšak pověděti, jaký byl původní význam posvícení, jest obtížno, nechceme-li přímo říci nemožno. Že by to byla opozděná slavnosť dožinková, jak Hanuš se domníval,*) nesnadno jest uvěřiti; neboť kterak by bylo, aby po všech dědinách, jako druhdy bývalo, slavily se dožinky, a pak aby rovněž po všech dědinách, jako dosud jest, slavila se ještě *opozděná* slavnosť dožinková, posvícení? Avšak zač máme pak posvícení pokládati? Jest to snad, jak jiná domněnka vyslovuje, první slavnosť podzimní, přechod léta k Vesně? — Domněnka tato již více se podobá pravdě, ač jest při ní nápadno, že posvícení slavívala se z velké části hned v samém létě, kdy ještě ani ovoce, dar podzimu přední a nejpodstatnější, zrálo a sčesáno nebylo? Tedy ani k té domněnce nemůžeme s plnou důvěrou se přikloniti.

Jisto jest, že posvícení slaveno bylo od nepaměti tehdy, kdy obilí všechno již bylo s polí ve stodole a kdy již některá část jeho k životním potřebám rolníkovým byla vymlácena. Maje tudíž hojné zásoby potravní na celý rok příští a vida před sebou požehnanou odměnu svého potu a svých mozolů, rolník stanovil si chvíli nejen ke klidnému odpočinku, nýbrž i k jarému veselí a hojnému požitku, k němuž jej plné stodoly opravňovaly. Snad že při tom i vyšší mocnosti, jíž i jinde ne nadarmo attribut »rex temporum« byl dán, s díkučiněním a žehnáním bylo zpomenuto (zbožná mysl předků našich by k takové hypothese skoro pobízela),

*) Hanuš, Bájesl. kalendář, str. 217.

avšak že toho nikde stopy nenalézáme, nechtějme vrátkého staviva nepodstatných domněnek množiti novými.

Jsouc klimatickými a hospodářskými poměry podmíněno, posvícení neslavilo se ovšem ve všech krajinách najednou, ale porůznu dle toho, jak kde se sklizní brzy byli hotovi a tudíž radovánkám se oddávati mohli a směli. Avšak kterak by bylo možno radovati se, kdyby na radosti naší účasti neměli přátelé a známí, jimž bychom své srdce po vůli otevříti a slasti i bědy minulých dnů mohli vypověděti? Posvícení bez hostí nemělo by půvabu ani nejmenšího — družní a hostinní venkované naši byli tedy samou povahou svou nuceni spořádati si posvícení svá tak, aby navzájem pohodlně mohli se navštěvovati a se sousedy ať bližšími, ať vzdálenějšími se veseliti. Veselí toto bývalo nejednou hlučné, ano místy snad i nevázané, a toho reformatorský císař Josef II. užil za záminku k tomu, aby rozbujnělé zvyky posvícenské uvedl na pravou míru. Zdáloť se mu, že lid, jezdě a chodě z posvícení na posvícení, mnoho času, jejž by práci, tehdy zvláště práci robotní mohl věnovati, prozahálí, radovánkami jen dobrému bydlu nad potřebu přivyká, snad i na mravech újmu trpí a mysl svou k lehkosti a vrtkavosti obrací. Proto r. 1787. stanovil, aby posvícení se slavilo teprve tehdy, když práce polní většinou již jest skončena, a to všude v týž čas, a vybral k tomu cíli neděli Havelskou v měsíci říjnu. Tak vzniklo posvícení, které po zakladateli jeho dosud nazýváme *císařským*. Nařízení Josefovo mělo cíl zajisté vážný, avšak z veliké části minulo se jím téměř úplně. Nedalyť se zastaralé zvyky vtěsnati v jakoukoliv uniformu — a tak zmíněné nařízení spůsobilo jen to,

že ledakde k dosavadním posvícením, od nichž neupuštěno, přibráno bylo ještě posvícení nové, císařské, až prodlením let jakož i časovými úhonami ustálilo se zas jen posvícení jediné, tu původní, onde císařské.

Než zabočme již tu do té útulné dědiny, k níž zelené dosud stromoví tak těsně a ladně se vine, jako k dívčímu tílku přiléhavý živůtek. Jdeme tam vlastně *před* posvícením, abychom nahlédli, jak dědina a její obyvatelstvo na zalíbený svátek svůj se chystá.

Hned vám zajisté padne do oka, že celá vesnice má jaksi sváteční ráz — pozorujemeť na ní nebývalou úpravnosť a spořádanosť, kteréžto vlastnosti bohužel netvoří stálého znaku všech dědin českých. Avšak dnes náves jest urovnána, prostor před jednotlivými domy dokonale jest umeten, ba i ta hromada rumu na pokraji obecní louže, jíž se tu dává pyšný název rybníka, zbavena jest sousedství kopřiv, blínu, pryšce a lebedy, a zavezena kamsi na pole. Domy jsou pěkně obíleny a zdola přizdobeny pruhem černého lemu, na nějž vnitřek komínů poskytl barviva stejně jednoduchého, jako laciného; a v takovýto sváteční háv, v nějž, mimochodem řečeno, obléká se dědina kromě posvícení obyčejně jenom o pouti, oděny jsou nejen budovy zámožnějších hospodářů, ale i tam ty chatrče, jež na konci dědiny tulí se družka ke družce, jako zástup žebráků za dveřmi boháčovými. Co kde nehotového, ještě kvapně se upravuje a dodělává; vždyť sem přijde tolik cizích hostí, a ti by pak mohli dědinu pomluviti, jaká že je nehezká a nepořádná, a k také pomluvě nikdo stůj co stůj nechce zavdati příčiny. Avšak vápeník, který s hlasitým, táhlým provoláváním: »Vápno, vápno!« na návsi

zastavil, neodbude zde dnes asi žádného zboží — neboť kdož by si nechal bílení až na samý pátek před posvícením. Vždyť by to skoro ani neoschlo — a pak je v pátek třeba již míti jinaké věci na starosti! — — Ano, málem bychom byli zapomněli, že teprve jest pátek! Stojíme nyní na návsi a rozhlížíme se po dědině. Zajíti samoděk někam do stavení dnes opravdu není radno, majíť všude plné ruce práce, a tu nevidí rádi cizího člověka v domě, aby se jim díval do rukou a oni se jím meškali. Avšak štěstí je nám přece příznivo. Tamo kráčí soused jakýs dobromyslné, čtverácky usměvavé tváře. Dáme se s ním do řeči, a slovo k slovu již nás vede k sobě na »teplé« — bude nám prý snad ještě chvíli čekati, avšak pod střechou je přece jen lépe než na návsi.

Vejdeme do spořádaného obydlí — prostranné místnosti hospodářské samy o sobě svědčí výmluvně o zámožnosti majitelově. S domácími rychle se spřátelujeme. Hospodyně chce nás sice stůj co stůj dostati do přístěnku, avšak my prosíme za dovolení, abychom mohli býti diváky při přípravě toho »božího daru«. Je ho tady bohudíky hezké množství! Kde jen kus místa v rozsáhlé kuchyni a vedlejší světnici je prázdno, všude položeny jsou plechy, bohatě pokladené koláči pěkně vzkynutými, jež právě dvě děvčata rozkverlaným žloutkem natírají, aby dostaly pěknou zlatovou barvu a aby neoprýskaly. V dobrém pořadu jsou tu umístěny plechy s koláči povidlovými, tvarohovými, makovými a jablkovými — tam jest několik plechů s koláči prázdnými, které jsou na rozdíl od oněch na čtyřech cípech v jedno spojovaných nebo jako buchtičky zavi-

novaných — všelijak točeny a vykrajovány, a na vále a několika dlouhých prknech kromě toho ještě jest celá řada bochánků, jež čekají, aby je tvarodatné ruce obratné hospodyně k jistým druhům pečiva upodobily a připravily.

Jako při jiných příležitostech, také tentokrát pečivo z mouky vyrábí se dvojí, lepší a špatnější — kdyby se napeklo samé pěkné, děti a čeládka by s tím pak byly příliš brzy hotovy. Bochánek těsta za bochánkem nabývá nových tvarů, hned se měně v několik tenkých pletenců, z nichž splítají se pak rozmanité ozdoby na jiné větší pečivo, hned poddávaje se válečku a přecházeje v tenkou, širokou vrstvu, jež opatřena svrchu mákem, tvarohem neb čímsi podobným a nasypána drobnými hrozinkami a nakrájenými mandlemi dostává pak jméno »německých« koláčů. Také menších dolků z černější mouky zrobí se na několik plechů, jsou pro žebráky, kteří přijdou na posvícení zblízka a zdálí v počtu nemalém.

Vedle koláčů hlavní péče obrácena jest ke h n ě t y n k á m, pečivu to výhradně posvícenskému; zvláště domácí děvčata s nevšední a neobyčejnou péčí hledí toho, aby hnětynky dobře byly připraveny a vůbec se povedly. Však uvidíme, proč těm čtveračkám na nich tolik záleží! Měly by vlastně spokojiti se »výškrabky«, t. j. zbytky těsta, jež po necičkách, okřínech a mísách zůstalo — neboť jen z toho původně se hnětynky dělávaly — ale kde by jim to stačilo! Zadělávají si těsto samou smetanou, naberou másla, mísí tak dlouho, až vařečku, nabodnou-li ji, z těsta holou vytahují, a když pak již těsto vyválely, nandají vrstvy máku

hustým syrupem zadělaného, nasypou hrozinek a mandlí celé vrstvy, zabalí to vše a navrch upevní ozdoby, jako květy, srdce, začáteční písmena a p., omašlují, nasypou vše ještě rozstrouhanými mandlemi, a pak teprve chystají svůj výrobek k peci.

Tam zatím panuje již čilý ruch. Hospodyně právě vytáhla první koláče — trochu přižehnuté, ana pec na to množství musí býti silně vytopena; ale za to již druhé jsou učiněné zlato. — Z děvčat jedno nosí syrové pečivo k peci, druhé spěchá s pečeným do komory, kde babička koláče s plechů shozené rovná na slámu, rozestřenou po podlaze. Zde potom všechno řádně vychladne a rozdělí se podle druhů do truhel a skříní. Hnětynky vsadí se do peci po koláčích; bylo-li těchto příliš mnoho, musí se k nim pec znova vytopiti.

Pochutnáváme si s hospodářem na čerstvém pečivu a popásáme se na syté vůni, jež se z něho po celém domě rozlévá. Nezatajujeme před babičkou svého podivu, že se tu robí pečiva takové množství. Stařenka kývá hlavou, usmívá se a praví: »To je vidět, že jste z města; tam zadělávají na koláče mouku po librách a pak se chodí na ně jenom dívat, aby jim přes celé hody vydržely. Ale měli jste vidět, jak ještě moje matka před posvícením zadělávala; to se brala na statku mouka ne po věrtelích, jako nyní, ale po korcích a zadělávaly jsme ve pracích neckách, které jsme k tomu konci ovšem pořádně vydrhly. A jaká tenkrát byla mouka! Z té bylo pečivo, že se na ně srdce smálo — ale nyní, vždyť to ani nic nenabude! Jak by také — vždyť obilí nemá žádné síly, nemá

pořádného jádra, země je od té zatrolené řepy celá vyžilá, rodí méně a chatrnější zrno; proto je také mouka špatnější, a ty koláče, boží dárek, co potřebují příprav, aby byly jen trochu k světu!« — Ujišťujeme babičku, ježto cítíme, že z ní nemluví pouhý »laudator temporis acti«, že není tak zle a že nám koláče chutnají výborně.

Hospodyně zatím vybírá z vychladlých koláčů nejpěknější, rovná je na talíře, nasypává cukrem, zavazuje pak do bílých ubrouskův a posílá do sousedních dědin po přátelích. Jsouť to koláče »zváče«, komu se jich dostane, jest tím již zřejmě na posvícení pozván. Hospodář, který je stále v dobré míře, popěvuje si při tom písničku:

Už je posvícení
za dveřma v síni;
jděte pro řezníka,
ať bije svini;
voda se už vaří,
z měděnce skáče,
a zejtra budeme
dělat koláče.

A co jich napečem,
to po dvou pecích,
ty je pak rozneseš,
Vašku, po strejcích.
Když přijdeš do domu
dej pozdravení:
že je zvem oba dva
na posvícení.

Hovorná babička vyprávěla nám pak k našemu dotazu o posvícení vůbec, jak za jejích časů bývalo

— pokusím se dokresliti načatý obrázek dle jejích zpráv a dle vlastních výzkumů.

Jak praveno, pečiva na posvícení robilo se množství veliké, tak veliké, že selky, ač k tomu konci dosti dlouho schraňovaly, nemívaly ani dosti »zadělání« ; proto jim některá tetička z blízké dědiny poslala příspěvek v podobě několika hrud másla, tvarohu a baněk smetany. Služka, která to nesla, naložila si na núši obyčejně ještě celou kupu plechů, neboť o ty bývala i ve velikých statcích nouze. Zároveň s tím chodívaly ženské z příbuzenstva k tetičce, u níž se posvícení slavilo, na výpomoc v kuchyni.

Jako se učinila veliká zásoba pokrmu moučného, tak také jinak vykonány na posvícení přípravy dalekosáhlé. Venkované naši, skoro po celý rok — kromě několika význačnějších dní — prostě a skromně žijíce, popřávali si o posvícení všeho měrou tím hojnější; že při tom nehleděli někdy ani tak na jakosť, jako na množství věcí požitelných, snadno uvěříme. Krmily se tudíž plné chlívky husí a kachen ; bez husy se zelím nebyla by pořádná posvícenská hostina — a husa, nemá-li několik žejdlíků sádla, nestojí dle názoru venkovských kuchařek za mnoho. Kuřat je plný dvůr, ta možno bráti napořád — ale i několik starých slepic i s kohoutem stane se kořistí nože, s nudlemi tvoří pak časť jídelního lístku.

V sobotu se po celý den škube, paří, kuchá, čistí, aby v neděli již jen na pekáče se mohlo dávati. Piva již je doma celý sud, to přivezl hospodář hned, jak se vepř porážel a jaternice se dělaly. Kromě vepře poražen je také skopec — jeden nebo dva — a aby

byla pokrmů náležitá rozmanitosť, přikoupí se ještě od řezníka asi čtvrť teleto; na hovězím si málokdo libuje, toho tedy opatří se, jen co by na polévku stačilo, nicméně je ho přece hezký kus. Někdy podaří se hospodáři zaopatřiti — ovšem jen tak »pod rukou«, nějakého toho zajíce, kterýž s černou omáčkou upraven, podává se hostům »jen pro chuť«.

V neděli již od časného jitra vše je na nohách — i ty děti, které jindy rády si pospí, dnes sotva se dočkají rána — vždyť natěšily se na to posvícení již tolik! Také na návsi panuje čilý ruch. Podle cesty ke kostelu sbíjejí své stánky dva tři kramáři a vykládají na prkna zásoby drobného svého zboží. Pro každý věk vyložen tu jest nějaký žádoucí dárek, lákající ke koupi. Jsou tu píšťaly dřevěné i plechové, foukací harmoniky různé velikosti, loutky, dřevění vojáci, koně, kapesní hodinky s namalovaným ciferníkem, kšandy, dýmky, nože, punčochy i podvazky, korále, křížky, náušnice, zrcádka, hřebeny, ba i prstýnky, špendlíky tvarů rozmanitých, tobolky, karkulky a jiné podobné zboží tu nalezneme. — Vedle nich umístili se dva mužové, svádějící odrostlejší hochy výmluvnými slovy ke hře; u jednoho z nich sází se na »obrázky« a hází se kostkou, při čemž řiditel hry stále přemílá své »orel, pták, kobyla, sedlák, panna, růže, všecko zmůže«; u druhého sází se na kroužky, kterými se pak hází po nožích, v řadách rozestavených.

Poněkud blíže ke kostelu usadila se s prostým krámkem, v němž nůše jest nejpodstatnějším stavivem, »cukrová bába«. Zde tlačí se nejčetnější a nejvděčnější diváctvo, a každému z toho zástupu dětí jen jen

zraky planou touhou, aby již svůj vyhlédnutý kousek mělo. Tam ten klouček nespouští oka s perníkového koně a vojáka, jiný si již měří, jak by si zavěsil perníkové hodinky, jiný zas by si rád zabafčil z cukrového doutníku, jehož jeden konec takřka hořícím se zdá — ona dívenka vyhledla si děťátko, zabalené pestře nabarveným povijanem, jiná by ráda ochutnala, jsou-li ty malé, mandlové koláčky chutnější než jejich domácí atd. Jen co strýčkové přijedou, pak jim dá každý několik krejcarů, a žádané předměty hned budou zakoupeny; zatím vyjednávají si malí starostlivci, aby jim babička těch zvlášť pěkných kousků do té doby neprodala.

V kostele vyzvánějí na mši, která bude dnes slavná; slaví se památka posvěcení chrámu, od kteréž i slovo posvícení samo vzniklo a dle níž se řídí i doba jednotlivých posvícení — ovšem po ujednané shodě s osadníky. — Zbožný lid ubírá se do chrámu, a každý zatím jen letmo popatří na zboží kramářovo — na zpáteční cestě postojí si tu déle; jen ti výrostci okolkují tu tak dlouho, až je s věže odzvoněno podruhé. Za chvíli zní již varhany a zpěv kostelní až daleko do návsi.

Zatím přijíždějí již první povozy s hosty i do dědiny. Prosté košinové vozy jsou většinou plny, každý strýc přiváží s sebou celou svoji rodinu. Kdo má blízko, přichází pěšky — a tak za nedlouho viděti po dědině přemnoho cizích tváří, samých to přátel a příbuzných, na posvícení se dostavivších. Což je tu vítání a vyptávání! Ale k vlastnímu pohovoru bude čas teprve po obědě, nyní leda hospodáři mohou si povědě-

děti, jak se jim letos urodilo, jak obilí sype, po čem platí atd. Hospodyně má chudáček plné ruce práce v kuchyni a neví, ač jí několik pilných a obratných rukou horlivě pomáhá, takořka kde jí hlava stojí — vždyť se dnes pekou různé pečeně na plných pekáčích již od bílého rána, je potřebí všelijakých omáček a jiných věcí, jak tedy jen pamatovati, aby nikde žádné koření nescházelo! A pak aby takhle hostům něco nechutnalo, aby si naposledy myslili, že to ani neumí pořádně připraviti! — Ale celkem třeba vyznati, že pravdu mluví píseň, která zní:

O posvícení všecko voní
  tak jako v apatyce.
Na všecky strany tlučou koření,
  až se usedá srdce.
Tu voní jaternice,
  tu zas koláče z pece;
kdo pak by nešel na posvícení,
  byl by jen blázen přece.

Starosti kuchyňské, jež hospodyni trápily, objevily se naprosto nepodstatnými. Hostí velkých i malých je tolik, že se stěží vejdou za stoly, a všem chutná výborně, z vrchovatých mis málo co vrací se do kuchyně. A jak ubývá pokrmů a piva ze sudu, tak množí se veselá mysl a dobrá míra stolovníků. Děti již dříve bylo těžko udržeti na uzdě, nyní notují si sborem:

To je zlaté posvícení,
to je zlatá neděle,
máme maso a zas maso,
k tomu kousek pečeně —

dávajíce tak nejlépe svou naprostou spokojenosť na jevo. Však již z jejich popěvku samého je patrno, jak

pravdivo je pořekadlo, že není každou neděli posvícení — že se tudíž často tak pěkně nemají. Ale byly časy, kdy třeba bylo i posvícení, jediný světlý den v roce, zaháněti popěvkem:

Nebývej, nebývej,
posvíceníčko;
nemáme koláče,
ani pivičko! *)

Můžeme doufati, ať již přijdou časy dobré nebo zlé, že smutné té sloky nebude nikdy třeba zpívati. — [U starších je hovor ovšem rázu vážnějšího a týká se vedle hospodářských, o nichž jsme se již zmínili, hlavně také záležitostí rodinných. V těch zvláště tetičky vynikají podivuhodnou pamětí, takže každá z nich jest malou kronikou rodinnou.] Ale nicméně i zde zaznívá ve chvíli řízný vtip a za ním hlučný smích.

V tom zazní na síni několik sezpívaných hlasů dětských s průvodem jediného hlasu mužského. Děti vyhrnou se jako na povel k nim, staří umlkají a poslouchají pozorně pana »kantora«, který se svými žáčky pějo:

Pokoj, zdraví, požehnání
staň se v tomto domu
všechněm milým při plesání,
kteří zde pospolu
přátelsky se shledávají,
pokrm, nápoj požívají,
Boha zvelebují.

Shledal se Ježíš s Zacheem,
sedícím na stromu —

*) Erben, Prostonár. čes. písně, str. 93.—94.

jenž postavy byl maličké
v publikánském domu;
řka: Zachee, stup hned dolů,
budeme obědvat spolu,
a to dnes v tvém domu.

Shledal se Josef s bratřími
mimo jich naděje,
když jsou přišli pro obilí,
majíc hlad v krajině.
Josef jim vinu odpustil,
pokrmem, nápojem uctil,
řka: Jste bratři moji.

Shledání radostné bude,
až přijdem před krále,
kdež se všecko množství sejde
v obnoveném těle —
přátelé se znáti budou,
dobrodinci slávy dojdou
od Vykupitele.

Zpěv ne sice právě umělecký, ale přece zvláště nápěvem dosti zámluvný dojme nejednu z tetiček tak, že si až oči od slz utírá; vždyť se již kolik roků s tím oním ze příbuzenstva neviděla, a nyní to ten pan kantor tak hezky pověděl, jak se takhle jednou všichni shledají až v nebeském království. Za to hospodyně musí panu kantorovi dáti hodnou porci koláčů, na které má jeden z jeho žáků již nůši nebo veliký koš přichystaný, a on alespoň nějakou chvilku musí si při kusu pečeně a sklínce s přáteli poseděti. — — Tato posvícenská sbírka byla vedle »koledy« a »Řehoře« z vydatnějších pravidelných příjmů vzdělavatelů a vychovatelů našich otců. Podučitelové, zvaní »excurrenti«, vybírali ve své dědině pro pana »principála«, od něhož

dostali z toho, co vybrali, jen »part«. — Zajímavo i zábavno jest, kterak o této obchůzdce po koláčích, jež na př. na Českobrodsku s uvedenou písní místy ještě před 25 lety se děla,*) soudí náš ctihodný sběratel Krolmus; praví ť s velikou jistotou, že jest to »pozůstatek prastaré památky Svantovítovy a koláčův jeho«. Škoda, že je domněnka jeho tak chatrná, jinak by snad bylo nutno bývalým pánům kantorům vykázati také jakési místo ve slovanské mythologii!

Hned po zmíněných zpěvácích dostaví se — zvláště v dědinách přifařených — služebníci kostelní, totiž kostelník a hrobař, buď pohromadě aneb, aby si výdělku nekazili, každý zvlášť. Jako to již pan kantor byl učinil, také oni přejí hospodářům, aby jim Pánbůh všeho, co letos sklidili, požehnal a v dobrém zdraví všeho užiti popřál. Také jim dostává se koláčů a jinakého jídla a pití, kteréhož oni obyčejně tak důkladně si dopřávají, že z posledního statku již stěží mohou najíti cestu k domovu, a když přátelská ruka je na ni uvede, pak jim věru cesta nestačí. — Místy také obecní pastýř chodil po koláčích, a tak mohl si sedlák plným právem hrdě zpívati:

Kde pak je lepší o posvícení,
než jako u sedláka?
On pozve mnoho hostí k svačení,
neoslyší žebráka.
Obživí mnoho lidí,
již obci službu činí.
Ba na mou kuši s mošnou a nůší
jeden druhého honí. —

*) Psáno r. 1885.

Tou dobou, kdy oběd asi je skončen, v hospodě spustí hudba, a kde který chasník a dorostlé děvče po dědině, hned každý vyhledává nejlepší svůj šat, aby se k muzice, jak to sluší, vyšňořil a vykrášlil. A věru nic nepřehání písnička, jíž se hosté do hospody pobízejí:

Jináče není
o posvícení,
selky se od zlata blejskají,
mládenci v hospodě vejskají;
pojďme tam, ať zvíme,
co to má znamenat,
spatříme.

Hospodář s hospodyní musí po starém zvyku v hospodě aspoň se ukázati; neboť kdyby buď oba, buď jeden z nich nepřišel, soudilo by se, že mají doma mrzutosti a nesváry, nebo že druh za druha se stydí. Hosté ovšem je doprovázejí. Ale do tance jen výminkou staří pouštějí se hned nyní, jestiť zvláště první den posvícenský vyhrazen mladým. Proto služebná chasa dnes má plné prázdniny — leda že večer ještě dobytek rychle obstará — však jinak nemá ničeho na starosti. I pasák, který den co den musí s husami nebo se skotem na pastvu, dnes je prost své povinnosti, neboť »o posvícení pase Pánbůh«. — Hospodyně, než odejde, dá ještě rodičům čeládky, neboť také ti na posvícení se dostaví, řádnou výslužku. Z čeledi dostal každý ošatku koláčů a děvečky kromě toho upekly si hnětynky; rodičům jejich dostane se, když odcházejí, značná dávka pečiva a masa.

V hospodě rozpoutá se brzy bujné veselí; muzikanti

nemají takořka oddechu, a kolo jest neustále plno. Což tu je výskotu, dupotu, zpěvu a smíchu! Rozjaření chasníci rozhánějí se po šenkovně v plném vědomí dnešního práva, kteréž promíjí i věci, jež by se jindy tropiti nesměly, nosí děvčatům zavdanou, škádlí je — avšak střehou bedlivě, aby se jim nikdo nepovolaný nepletl do kola. Kdo nemá hodnosti chasníka, k tanci nesmí, jinak si tanečníci zjednají hned pořádek. Výmluvně svědčí o tom také tato sloka známé posvícenské písně:

Ty kluku, Vaňku pohůnku,
z hospody jdi pryč,
my tě tu už mezi sebou
netrpíme víc;
nejsi žádný pacholek,
jsi jen ještě pohůnek; —
Vávra musí stát za dveřma,
starý pacholek!*)

Avšak třeba vyznati, že takovéhle bdění nad pořádkem, k němuž patří také, aby hoši z cizích dědin domácím jich děvčat neodluzovali, změní se ledakde ve hrozný nepořádek, ježto napadená strana nechce ustoupiti; ale rvačkami, spřeráženými stolicemi, rozbitými sklenicemi a okny a pošramocenými hlavami vyznačovala se posvícení jen v některých dědinách, kde prudcí a svárliví občané vyrovnávali tímto spůsobem při muzice obyčejně staré své křivdy a domnělé nebo skutečné urážky. Jinde, to můžeme na česť našich dědin tvrditi, hádky ani nepovstaly anebo byly rozvážnými sousedy, jmenovitě pak rychtářem, na místě

*) Erben l. c. str. 92.

urovnány a tančilo se hned vesele dále — hodně dlouho přes půlnoc.

Jak nám Starý zákon vypravuje, světil posvícení — posvěcení totiž nádherného chrámu — hned král Šalomoun se vším lidem svým. Čtemeť ve II. knize Paralip. kap. 7. v. 9.: »I světili dne osmého svátek; nebo posvěcení oltáře slavili za sedm dní;« a totéž dosvědčuje I. kn. král. kap. 8. v. 65. Slavili tedy Židé za Šalomouna posvícení plných sedm dní. Nepochybujeme, že by valná část našich venkovanů byla se v té příčině ochotně tohoto, jinak ne příliš oblíbeného čísla také přidržela, kdyby to možno bylo bývalo. Avšak plné tři dni řádné posvícení české přece trvalo.

Vrcholem posvícení jest druhý den jeho — pondělí, jemuž dostalo se významného jména *zlatá hodinka*. Ráno toho dne slouží se v kostele smutečná mše »za v Pánu zesnulé předky počestné obce« tamější, — a ke chvále osadníků říci třeba, že památku předkův uctívá jich skoro tolik, kolik jich minulý večer bylo v hospodě. Při průvodu po hřbitově nejedno oko se zarosí, a když kněz. u kříže stanuv, za zesnulé předříkává Otčenáš, odpovídá mu celý sbor s upřímnou zbožností. Kdož ví, kdo z nich nebude tu do roka také odpočívati, v této veliké dědině mrtvých, kteří kdysi touž rodnou půdu zdělávali a pozdním potomkům statky zachovali, v nichž tito po dávném zvyku dnes svátek světí!

Přechod z radosti v žal neb ze zármutku v ples bývá u našich venkovanů tak náhlý, že se mu mnohdy musíme diviti. Tak nejeden ze zbožných věřících, kteří se tu vážnému rozjímání oddávali, šel by z kostela rovnou cestou do hospody k muzice (jak se o pohřbech

velmi často dělo), kdyby tam byla pohotově. Avšak muzikanti chodí od statku ke statku a »vyhrávají«, zahrají totiž na dvoře nějaký kus pro poslouchanou a dostávají za to koláče, zbytky pečení od minulého dne a p., oč se pak svorně podělí. Hned jak se vrátí zpět do hospody, začne se znova tančiti — a to je počátek vlastní zlaté hodinky. Tančí se pak nepřetržitě až do odpoledne, k obědu si tanečníci zajdou jen na chvilku. »Cukrová« bába, která se již včera přestěhovala od kostela do síně v hospodě, má tu stále dobrý odbyt. Zástup dětí, který jí ani zde neopustil, nedá jí ovšem mnoho stržiti, avšak za to rozjaření junáci co chvíli přicházejí se svými vyvolenými, aby jim dali nějaký sladký důkaz své náklonnosti. Však jest se jim i v tanci řádně činiti, chtějí-li, aby jim děvčata své pečlivě uchystané hnětynky skutečně dala.

V pondělí odpoledne, místy ovšem také až v úterý, koná se nejbujnější a nejokázalejší část programu posvícenského, *stínání kohouta*, v němž můžeme s jistotou spatřovati zůstatky jakéhosi náboženského obřadu pohanského.*)

Již před posvícením vyhlédnou si hoši největšího a nejhezčího kohouta v dědině; někde hledí při tom, aby byl černé barvy, avšak většinou spokojují se, jen když má bohatý a pestrý chvost a pěkný hřeben. Místem popravy bývá buď náves anebo ještě spíše louka za dědinou.

Průvod vypravuje se obyčejně z hospody; v uspo-

*) Krolmus, Staročeské pověsti I., str. 350 nn. a na četných místech jiných. O tomto obyčeji viz u Zíbrta, Listy z čes. dějin kult., str. 24—39.

řádání jeho jest ovšem v jednotlivých krajích mnoho odchylek — v tom však shodují se všechny, aby vypadaly co možno žertovně a směšně. Vezou tedy kohouta, jenž jest hojnými fábory a pentličkami vyzdoben, buď na řebřinovém voze, buď mnohem prostěji jen — na trakaři. Trakař táhne šest mužů, oděných v šaty co možná křiklavé a tak ušité, že každá půlka je jiná. Ač je náklad z míry lehký, tváří se všichni, jako by trakařem stěží hýbali. Před trakařem jde podivná družina, zase šest mužů, z nichž jeden veze svítilnu beze skla, v níž neustále zapaluje svíčku, smotanou z koudele, druhý je přistrojen za »kněze« a má dva ministranty, jiný je čertem, jiný komediantem. Za trakařem jdou muzikanti, mající kabáty na ruby oblečené. Toť průvod celkem jednoduchý. Veze-li se však kohout na voze, pak hlídá jej tam několik jonáků a kolem vozů jede na koních družina, jež střílí z bambitek. Napřed jde hudba, za vozem jede kat, oděný v červenou košili, kohoutí péro za kloboukem a v obličeji počerněný, aby hrozivěji vypadal. Kat mívá dva pacholky podobné tvářnosti. Velmi často bývá kohout provázen celou řadou družiček, které fábory s něho visící v rukou drží.

S výskotem a lomozem přijde průvod na místo popravní, kde uchystán je prázdný půlsud, od něhož opodál buď ministranti, buď pacholci katovi přiváží kohouta ke kolu do země zaraženému tak, aby mu jen hlava přesahovala. Z průvodu vystoupí potom »kněz« na půlsud a oznamuje, že bude dnes poprava kohoutí: »Stneme ho« — dodává — »ať jeho krví vylitou potvrdíme a oslavíme tu třídenní slavnosť posvícenskou; — pročež kmotrové a strýcové, kmotřičky a holčičky

přespolní, neodcházejte ještě dnes domů, zůstaňte tu ještě dnes s námi při přátelském a společném hodování, při muzice, zpěvu a tancování až do jitřního svítání, abyste účastni byli s muzikanty v hospodě kouhoutího hodování, které zdejší poctivá obec obětuje k společnému a sousedskému požívání; každý se do syta nají, když z něho jen kousek pojí.«

Jinde vystupuje místo kněze hned kat, vytáhne jakousi listinu — žalobu — z níž pak oznamuje lidu, proč kohout má zemříti, »kterak se smrti hoden učinil«. Žaloba je dlouhá a vytýká obviněnému celou řadu přestupků a zločinů: ubližoval slepicím, rval se s jinými kohouty až do krve, vodil slepice do obilí a zahrad, aby tam vše rozhrabaly, ba vedral se i do stodoly a na sýpku, ráno pozdě kokrhal, takže čeládka zaspala a pak od hospodáře peskována byla, ba mlynáři z potoka vodu vypil, takže by málem nebyl mohl mlíti. — Shromážděný lid proto hlučně kohouta odsuzuje. Avšak kohout učinil, věda, že milosti nedojde, také poslední vůli, kterou kněz, obyčejně nejpovedenější šibal, předčítá k nemalé zlosti šťastných dědiců. Tak odkazuje kohout svůj hřeben občanu, který nebývá nikdy učesán, ostruhy největšímu bázlivci, svůj chvost některému nadutému hejskovi atd. Potom vezme kat meč, setne kohoutovi hlavu a narazí ji na hrot meče, krví pak postřikuje diváky, kteří na všecky strany ustupují a nemálo povykují.

Jinde nestíná kohouta kat, nýbrž některý z jonáků, kterému ministranti oči zaváží a pak kolem sudu jej vodí, aby mu cestu ke kohoutovi zmátli. Když se pak milý jonák rozežene a mečem na prázdno vší silou

mávne, strhne se ovšem nehorázný smích. Avšak komu se podaří kohouta stíti, toho pak nosí na sudě jako vítěze, hudba mu hraje fanfáry, lid jej s jásotem pozdravuje a děvčata dávají mu v odměnu červené šátky, jež měla jako praporečky na prutech uvázány. — Místy — bývalo to hlavně v severovýchodních Čechách — zabíjela kohouta děvčata, a to cepem; která dívka jej srazila, byla celý rok až do příštího posvícení královnou (jako jonák králem) a měla rozhodčí hlas při všech společných slavnostech podobných.

Po ukončené popravě táhne celý průvod za zvuku hudby do hospody; kohouta nesou tam ministranti přivázaného na tyči. Z peněz při popravě vybraných buď od hospodářů buď od účastníků neb účastnic závodu dá se kohout upraviti a dostane se pak muzikantům, ač nepodělí-li se o něho tanečníci sami. Rej taneční, při němž ten neb onen zámožnější tanečník »solo« si dává hráti, trvá pak až do bílého rána. Tanečníci i ti, kteří jsou pouhými diváky, oddávají se veselí s celou duší. Užívajíť tak jenom své krátké sic, avšak plné svobody a chtějí dokázati pánům, že by se dovedli také slušně postaviti na nohy, kdyby jen té roboty nebylo. Slyšímeť tu zpívati:

Dnes a zejtra po ty dva dni
 budem veseli,
*aby o tom naši páni*
 *také věděli;*
až se dost napijeme,
potom se rozejdeme,
a ve středu na robotě
zas se sejdeme.

V úterý jest již jen jakási závěrečná slavnosť posvícenská. Den sám nesvětí se všude již svátečně jako předcházející zlatá hodinka — mladí i staří oblékají se již v šaty všední, ač se hrubší práce většinou ještě zdržují. Hosté hned dopoledne se rozjíždějí a rozcházejí, nesouce si každý »výsluhu«. Teprve večer oživne svátečně celá dědina, nejvíce ovšem hospoda. Slaví ť se zde *sousedská*, a věru málokterý hospodář zůstane při ní doma, neúčastně se zábavy, vyhrazené pro ženaté a vdané. Nemysleme však, že netančí se tu jinak než dle nápěvu šouravé »Hněvej ty se na mne, nebo nehněvej«, při níž netřeba takořka ani pat od země zdvihati — vždyť i nejeden šedovlasý výměnkář stačí mladším hospodyním při hbitém »vrtáku«, ba i při křepkém, rychloskočném kvapíku, a nic se mu hlava netočí.

Mladí ten večer do kola nesmějí, snad proto, že staří potřebují více místa, snad jen z pouhé úcty k otcům a dědům. Za to dovedou si opatřiti radovánky pro mnohého z nich ještě rozkošnější. Shromáždíť se před hospodou — hoši i děvčata — a pak v průvodu houslisty nebo klarinetisty jmou se navštěvovati dům po domu, kde jsou dorostlé dcery. Tyto snesou, kde co dobrého mají na zub, — svým vyvolencům pak odevzdají hnětynky, o něž právě jen proto tolik péče měly, aby hoši viděli, jak je mají rády — ovšem pak také, aby se přesvědčili o jejich umění kuchařském. Že při tom svým hochům přidají také několik medových hubiček, nemůžeme jim míti za zlé; chvíle, kdy strážívé matky samy se v hospodě veselí, je k tomu tak příhodná, a pak jsou ti hoši opravdu neodbytní! A když tak ve

tmavé noci rozveselený zástup mládeže ze statku, kdež si byl při prosté hudbě po chuti potančil, do sousedního domu se béře, což se tu srdce k srdci tulí, hlava k hlavě se kloní, a mnohý, který dosud ve trapných nejistotách kolem dívčina okénka obcházel, nyní sladké tajemství již s jejích rtíků slíbává. Divte se potom, že nejeden chasník s upřímnou lítostí volá:

Škoda, že to posvícení
aspoň třikrát za rok není!

Divte se, že ta jará chasa zapomíná prchajících hodin, až staří, z hospody se vracejíce, upozorní ji důtklivě, že vše má svůj konec a že, co si dnes nedopověděli, mohou si nebližší neděli o *mladém posvícení* dopověděti.

* * *

Jsem s obrázkem svým u konce. Snažil jsem se nakresliti posvícení, jak bývalo. Ke tvářnosti dnešního posvícení budiž mi dovoleno citovati vyhlášku, kterou jsem kdysi četl na úředním prkně v obci P. v středních Čechách: »Obecní úřad oznamuje dle usnesení obecního výboru, že se posvícení v obci P. nebude letos slaviti o sv. Havle, jako se slavívalo, nýbrž až bude ukončeno dobývání řepy, totiž druhou neděli v listopadu. V tuto neděli bude se posvícení, pokud se obecní výbor o tom jinak neusnese, také budoucí léta slaviti.«

Císař Josef mohl by se radovati, kterak praktický duch našeho času druhdy zneuznanému nařízení jeho nyní porozuměl.

# O B S A H.

Stránka



## Oprava značnějších vad tiskových:

Na str. 30. řád. 7. a 8. zdola čti *koljendari* m. koljedndavi.
» » 78. » 6. shora »Καλάνδας« m. Καλένδας.
» » 85. do 2. ř. shora za slovo »novoročního«, doplň: *buď na Nový rok, v celou hru. Dorostli hoši . . .*
» » 97. ř. 14. shora čti ostatkov*ý* m. ostatkové.
» » 142. » 5. » » obl*a*ků m. obleků.
» » 146. » 6. zdola » vod*y* m. vodu.
» » 231. » 8. shora » sestupoval*y* m. sestupovali.
» » 252. » 16. » » *co* chvílí m. ve chvíli.

Drobnější nedopatření račiž si čtoucí opraviti sám.

UNIVERSITNÍ KNIHOVNA